Heraldica Moldaviae

II

CHIȘINĂU

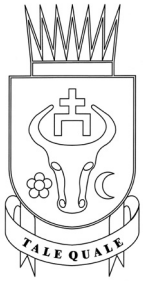

MUZEUL
NAȚIONAL DE ISTORIE
A MOLDOVEI

SOCIETATEA DE GENEALOGIE,
HERALDICĂ ȘI ARHIVISTICĂ
„PAUL GORE"

Heraldica Moldaviae

II

2019

CHIȘINĂU, 2019

Colegiul de redacție:

Silviu Andrieş-Tabac, doctor în istorie, redactor-şef
Ana Boldureanu, doctor în istorie, secretar de redacție
Sorin Iftimi (Iaşi), doctor în istorie
Tudor-Radu Tiron (Bucureşti), doctor în istorie
Mariana Şlapac, doctor habilitat în studiul artelor, membru corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei

Recomandat pentru publicare de Consiliul ştiințific al Muzeului Național de Istorie a Moldovei

Heraldica Moldaviae: [în vol.] / Muzeul Naț. de Istorie a Moldovei, Societatea de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore"; col. red.: Silviu Andrieş-Tabac (red.-şef), Sorin Iftimi (Iaşi) [et al.]. – Chişinău: S. n., 2019 (Tipogr. „Bons Offices") – . – ISBN 978-9975-87-449-6.
[Vol.] 2. – 2019. – 172 p.: fig., tab. – Texte: lb. rom., rusă. – Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – 100 ex. – ISBN 978-9975-87-561-5.
929.6 (478) (082) =135.1=161.1
H 50

Redactor: Vlad Pohilă
Design: Petru Strîmbeanu

Sumar

STUDII ŞI COMUNICĂRI

Mâna şi soarele. Imagini şi simboluri ale culturii populare **5**
Lucian-Valeriu LEFTER

De ce nu expiră valabilitatea unei steme **19**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

Plumburi comerciale pentru stofe ale oraşului Zwickau descoperite în Republica Moldova **25**
Ana BOLDUREANU

Stema lui Iacob Heraklide Despot după diploma acordată de Carol Quintul **39**
Sorin IFTIMI

Письма П. Г. Горе Л. М. Савелову как источник по истории геральдики и генеалогии **51**
Олег НАУМОВ

Dionisie Pecurariu (1 martie 1876 – 4 aprilie 1960). Biobibliografie **59**
Ana-Felicia DIACONU

Mereu la datorie, sub zările albastre. Ordinul „Virtutea Aeronautică" şi „Medalia Aeronautică" între 1941–1947 ..... **81**
Tudor-Radu TIRON

Crearea identității heraldice a Republicii Moldova: bilanțuri şi direcții de evoluție **123**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

Noile simboluri ale oraşelor Ghindeşti, Biruința, Cantemir **139**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Karl Aun, *The Estonian Flag a hundred years of blue-black-white,* translated by Peeter Tammisto, Winchester, Massachusetts, USA: Flag Heritage Foundation, 2010, 24 p.: il., (The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series, Publication No. 1) **153**
Ana-Felicia DIACONU

David F. Phillips, *Emblems of the Indian States,* Winchester, Massachusetts, USA: Flag Heritage Foundation, 2011, (The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series, Publication no. 2), 63 p.: il. ····· **157**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

David F. Phillips, *The Double Eagle,* Danvers, Massachusets, USA: Flag Heritage Foundation, 2014, (The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series, Publication no. 4), 160 p.: il. ····· **160**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

Silviu Andrieş-Tabac, *Stemele şi drapelele raioanelor Republicii Moldova,* Chişinău: Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2018, 230 p.: il. ····· **163**
Lucian-Valeriu LEFTER

William M. Becker, *Vatican flags. Keys & crowns since 1800*: *The flag of the Papal States and today's Vatican = Raven: A Journal of Vexillology*, North American Vexillological Association, volume 25, [Boston, USA], 2018, 164 p.: il. ··· **167**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

CRONICĂ

Al XIII-lea Simpozion de Heraldică, Chişinău, 24 aprilie 2019 ····· **171**
Silviu ANDRIEŞ-TABAC

Mâna şi soarele. Imagini şi simboluri ale culturii populare[1]

Lucian-Valeriu LEFTER

Picturile rupestre preistorice din spațiul occidental, aflate în peşterile de la Lascaux şi Altamira, veritabile ilustrări ale faunei şi ale „mâinilor negative", se numără printre cele mai vechi manifestări artistice ale omenirii. Semnificația acestora a fost căutată de cercetători, printre care se află şi cei de origine română. Sanda Golopenția a interpretat reprezentarea mâinilor negative în sensul unui strigăt al identității umane, neschimbat până astăzi: „Ca şi autorul mâinilor negative, oamenii micilor anunțuri din ziare, cei care acoperă cu graffiti zidurile ori metroul New York-ului sunt locuiți de strigăte şi chemări pentru care nu dispun de semnul potrivit. Pentru că nu îl au, pentru că nu au sau nu ştiu pe cine chema, ei îşi exprimă strigătul"[2].

În sensul unei chemări ar putea fi „citită" şi asocierea mâinilor cu animalele de vânătoare, sugerând o interpretare magică a acestor figuri[3]. În general, se poate afirma că în perioada epocii bronzului figurarea mâinii se generalizează în Europa Centrală, intrând în relație cu alte motive. Aici, oamenii erau reprezentați cu mâinile excesiv de mari, ridicate în sus şi cu degetele răsfirate, ca expresie a cultului soarelui. Figurări asemănătoare există şi în America Centrală sau la populațiile siberiene din Asia, unde „se închipuia corpul soarelui în palma mâinii şi razele solare în degetele răsfirate"[4]. Prin „mâinile solarizate" se înțelege atât soarele redus la elementele unei mâini, cât şi mâna concepută ca un soare cu degetele răsfirate asemenea unor raze.

În ceramica veche românească, aşa-numitele „străchini bătrâneşti" sunt împodobite cu inciziuni sau brâie cromatice alcătuite din împletiturile skeomorfelor mâinii şi ale soarelui, stilizate sub forma unui triunghi isoscel cu un cerc, motiv cunoscut drept „frunza cu roata"[5]. Pe frontoanele unor bordeie olteneşti erau încrustate în lemn „chipuri sau măşti de oameni", însă ca elemente centrale figurau soarele, ochiul sau crucea, simboluri solare cu rost apotropaic. Întocmai precum „capetele de cai", cu care se terminau grinzile din acoperişul bordeielor, asupra semnificației cărora m-am oprit altă dată[6], tot astfel şi „mânuțele"

1 Acest articol a fost elaborat în baza comunicării „*Figurarea mâinii. Note asupra simbolisticii populare*", prezentate la *Al XIII-lea Simpozion de Heraldică, Chişinău, 24 aprilie 2019*.

2 Sanda Golopenția, *Chemarea mâinilor negative*, Bucureşti, 2002, p. 23.

3 Romulus Vulcănescu, *Figurarea mâinii în ornamentica populară,* I, în „*Revista de etnografie şi folclor*", IX (1964), nr. 3, p. 220.

4 *Ibidem*, p. 222.

5 *Ibidem*, II, în „*Revista de etnografie şi folclor*", IX (1964), nr. 4–5, p. 423.

6 Lucian-Valeriu Lefter, *Moşteniri arhaice în lumea românească. Ipostaze simbolice ale calului*, în *Lumea animalelor. Realități, reprezentări, simboluri*, volum îngrijit de Maria Magdalena Szekèly, Iaşi, 2012, p. 163–191.

gravate pe fruntarii îndeplineau în vechime funcții apotropaice, precum la Castranova, în județul Dolj, sau rozeta între două mâini pe grinda unei case din Pietroşița, în județul Dâmbovița, ori pe porțile maramureşene, unde imaginea incizată a mâinii apare alături de rozetă. La Veştem, în județul Sibiu, zidarii reprezentau mâinile pe frontoanele caselor ca simbol al construcției: „mâna care a zidit casa trebuie să împodobească fața casei”[7].

Semnificația unor asemenea reprezentări a fost transpusă în versuri populare: „... Ridicai bordeie în soare / Cu mânuțe de-nchinare / Cu căluț de apărare / Cu stele de luminare / Cu ochi de-nfățişare...”[8]. Motive ornamentale precum „pieptenele mâinii”, „grebla mâinii”, „furculița mâinii” etc. reprezintă scheme geometrizate ale mâinii, regăsite în țesături şi cusături[9]. Stilizarea mâinii a mers pe linia degetelor până la reducerea ei la forma unei furci sau virgule, artistul popular redând-o printr-un triunghi gol[10].

Deşi mâna stilizată, în chip de pieptene, greblă sau formă florală, reprezentată în scoarțele moldoveneşti, nu reprezintă copia talismanului oriental, de alungat deochiul, „mâna Fatimei”, ci provine din fondul autohton de practici şi credințe, scopul reprezentării era acelaşi, apotropaic[11]. Mai mult, în vrăji, valoarea magică a mâinilor este evidențiată de femeia care descântă, având în vedere opoziția dintre mâna neagră şi cernită, care a săvârşit răul, şi mâna albă, mândră şi înflorită, care aduce vindecarea prin descântecele „de desfăcut”[12]. Nu întâmplător, a fost țesută pe o scoarță de la Miorcani, județul Botoşani, unde „palma ridicată în sus, cu degetele răsfirate, alcătuieşte partea centrală a unei flori ce se repetă de câteva ori în câmpul țesăturii”[13].

Între zonele geografice mai puțin cunoscute, se află Moldova sudică şi centrală, de la vest de Prut, care încă mai are de dezvăluit semne şi simboluri străvechi. Semnificativ rămâne portalul bisericii de la Cârjăoani, în județul Vaslui, din 1777[14] (fig. 1), încadrat de un brâu în torsadă, unde motivul mâinii drepte este asociat cu patru rozete dispuse în interiorul şi exteriorul acoladei în forma şarpelui. La fel în Maramureş, unde, de exemplu, la Ieud şi Strâmtura, meşterii dulgheri figurau pe stâlpii laterali ai porților profilul mâinii sub rozete sau ornamente în formă de bumbi[15]. Sub o formă stilizată, mâna este reprezen-

7 Romulus Vulcănescu, *Figurarea mâinii...*, II, p. 435.

8 *Ibidem*, p. 425.

9 *Ibidem*, p. 438.

10 *Ibidem*, p. 443. Pentru semnificații, v. şi Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, Bucureşti, 1979, p. 97–98 şi 100–101 (planşa XIX).

11 Reprezentarea mâinii Fatimei, cu cele cinci degete ale fiicei profetului Mahomed, simbolizează cei cinci stâlpi ai credinței, fiind considerată de musulmani un semn apotropaic împotriva deochiului, cifra cinci simbolizând echilibrul perfect. O asemenea petroglifă se afla şi în interiorul „porții Hotinului” a cetății Ismailului, în sudul Basarabiei; pentru mai multe informații, v. Mariana Şlapac, *Cetățile bastionare din Moldova (sfârşitul secolului al XVII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea)*, Chişinău, 2016, p. 292–294.

12 Silvia Ciubotaru, Ion H. Ciubotaru, *Ornamente populare tradiționale din Moldova (Cusături, țesături)*, Iaşi, 1988, (Caietele Arhivei de Folclor, VIII), p. XXX-XXXI.

13 *Ibidem*, p. XXXI şi planşa nr. 20 (color).

14 Dorinel Ichim, *Biserici de lemn din Eparhia Huşilor*, Editată de Episcopia Huşilor, 2001, p. 381–385.

15 Romulus Vulcănescu, *Figurarea mâinii...*, II, p. 429, fig. 26.

tată şi deasupra pridvorului bisericii de lemn din Dumbrăveni, în judeţul Vaslui, alături de pisania de la 1814[16] (fig. 2-3).

Mai numeroase sunt însă celelalte simboluri solare, regăsite la majoritatea bisericilor de lemn[17], precum rozeta şi torsada, care împodobesc portalul uşii şi ancadramentul ferestrei, ori cheia de boltă în naos şi pronaos, precum şi biserica de jur împrejur sub forma unui brâu median, cu rol apotropaic, păstrate începând cu secolul al XVII-lea, precum cea de la Cetăţuia-Puieşti[18], în judeţul Vaslui, sau în cele din secolul al XVIII-lea, precum la Ştioborăni, Munteneşti şi Cotic[19] (fig. 4), în acelaşi judeţ, biserici ale căror portaluri excelează prin simboluri solare.

Soarele însă apare şi pe crucile care străjuiesc acoperişurile bisericilor de lemn atât din Maramureş, precum la Deseşti, din 1770 (fig. 5), cât şi de la Vaslui, la Portari, Ciofeni şi Dumeşti (fig. 6-8), biserici aflate în partea de nord şi nord-vest a judeţului, construite în primele decenii ale secolului al XIX-lea[20]. În aceeaşi zonă, soarele apare pe frontoanele caselor. La Dumeşti, s-a păstrat o reprezentare unică a soarelui antropomorf, pe frontonul casei lui Neculai Ciobanu, din 1930 (fig. 9-10). Regăsim soarele şi la vechile case din Todireşti (fig. 11-12) şi Cotic (fig. 13) sau la Ţibăneştii Buhlii (fig. 14-15), precum şi în judeţul Neamţ, la Poienari (fig. 16)[21].

Un soare antropomorf a fost pictat în rândul de jos al catapetesmei, în biserica de lemn din Fundătura Ţepoaia, comuna Motoşeni, în judeţul Bacău, construită la 1774[22]. Reprezentarea este similară celor zugrăvite pe bolţile bisericilor de lemn ale Maramureşului, alături de semilună, precum, de pildă, la Cuhea (Bogdan Vodă), la 1754 (fig. 17), şi Ieud Deal, la 1765, sau în biserica din Dertea, judeţul Cluj, de la 1742[23]. Şi pe pietrele funerare din vechile cimitire, precum cele din judeţele Vaslui şi Iaşi, dar nu numai aici, cele două astre[24] au fost sculptate sau scrijelite în aceeaşi ipostază antropomorfă, precum, de pildă, în secolul al XIX-lea, la Unceşti, în comuna Zăpodeni[25], ori în comuna Lipovăţ (fig. 18) şi în alte locuri.

---

16 Dorinel Ichim, *op. cit.*, p. 105–113. Biserica a fost construită la 1787 şi restaurată la 1814.

17 Pentru o imagine de ansamblu a bisericilor de lemn, v. Otilia Bălinişteanu, *Moldova bisericilor de lemn. Album de reportaj*, Bucureşti, 2017, 743 p. (cuprinde judeţele Iaşi, Suceava, Botoşani, Neamţ, Bacău şi Vaslui).

18 Dorinel Ichim, *op. cit.*, p. 371-379; v. şi Maria Popa, *Monumente istorice din judeţul Vaslui. Biserici şi mănăstiri din Eparhia Huşilor*, Iaşi, 2008, p. 42–49.

19 Dorinel Ichim, *op. cit.*, Ştioborăni (p. 195-202), Cotic (p. 261-266), Munteneşti (p. 281-287).

20 *Ibidem*: Portari (p. 255–259, biserică distrusă de incendiu, la 7 decembrie 2008), Ciofeni (p. 305-310), Dumeşti (p. 273-280); v. şi Lucian-Valeriu Lefter, *op. cit.*, p. 171 şi 184 (fig. 13).

21 De asemenea, soarele mai poate fi văzut pe frontoanele unor case din Soci, comuna Miroslovești, în vestul judeţului Iaşi, şi la unele case din Târgu Neamţ.

22 Dorinel Ichim, *Monumente de arhitectură populară din judeţul Bacău. Bisericile de lemn*, Editată de Episcopia Romanului şi Huşilor, 1984, p. 120 şi 121 (cu foto).

23 Biserică strămutată la Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale „Astra" din Sibiu.

24 Cf. stema secuilor, cu soarele şi semiluna, v. Szekeres Attila István, Pál-Antal Sándor, Mihály János, *Simboluri istorice secuieşti*, Odorheiu Secuiesc, 2017.

25 Lucian-Valeriu Lefter, *Pe cărările timpului. O radiografie fotografică a satului vasluian. On the paths of time. A photographic radiography of Vaslui's villages*, Brăila, 2018, p. 21.

Originea acestor reprezentări o putem identifica în vechile balade ale căsătoriei Soarelui cu Luna, temă care nu apare la niciun alt popor european, cu excepția românilor[26], pe când subiectul Cununiei fraților este întâlnit şi la slavii de sud, iar la români se află camuflat şi în cântecul epic *Nevasta vândută* (sau „sora regăsită"). Însă tema incestului este nelipsită din folclorul universal, motivul fiind întâlnit în toate literaturile populare. Astfel, potrivit celor mai vechi mențiuni, din mitologia iraniană, crearea celor doi aştri, Soarele şi Luna, a fost rezultatul unui incest al creatorului cu mama şi sora sa. La români, cele două versiuni ale baladei incestului, Cununia fraților şi Căsătoria Soarelui, se situează între primele locuri în ierarhia cântecului epic, considerată între „primele opere literar-folclorice din limba română"[27].

Cultul Soarelui a dominat străvechile civilizații, tocmai în virtutea simbolului său plurivalent şi bogat în contradicții generatoare a însăşi societății umane[28]. Într-o versiune a baladei *Nunta Soarelui*, culeasă la Drăgăşani, în județul Vâlcea, imaginea Sfântului Soare[29] este descrisă astfel: „Soare luminate, / Trup făr' de păcate, / Soare ca un sfânt, / Înger pe pământ…". Şi un descântec de dragoste, cules la Băceşti, în județul Vaslui[30], redă aceeaşi imagine: „Soare, soare, / Frățioare, / Dă-mi mie razele tale, / Pe brațele mele, / Să mă hrănesc / În lume şi-n țară cu ele!". Soarele era invocat şi în bocete, precum la Zăpodeni, în acelaşi județ: „Cumnățică dragă, / Să întrebi pe Sfântu Soare / Ce face soțu matale. / Dar el nu-ți poate răspunde, / Că în groapă nu pătrunde, / Că acolo un' se duce / Soarele nu-l mai ajunge"[31]. De aici, s-a născut nevoia reprezentării astrului diurn, împreună cu cel nocturn, pe pietre funerare, pe frontoanele caselor sau sub formă de cap al stâlpului porții, care mai poate fi întâlnit doar ca un vestigiu, aşa cum l-am găsit, de pildă, la Oşeşti (fig. 19) şi Buneşti-Avereşti (fig. 20), sub forma unui disc cu o rozetă, stilizare a chipului uman. La

26 Ion Taloş, *Cununia fraților şi nunta soarelui. Incestul zădărnicit în folclorul românesc şi universal*, Bucureşti, 2004, p. 363. Încă din introducerea lucrării, autorul consideră balada *Soarele şi Luna* unul dintre cei patru stâlpi ai „templului arhaic al culturii populare româneşti", alături de *Miorița*, *Meşterul Manole* şi *Voichița*.

27 *Ibidem*, p. 369. Pentru simbolistica Soarelui pe mapamond, v. şi Tache Papahagi, *Mic dicționar folkloric. Spicuiri folklorice şi etnografice comparate*, ediție îngrijită, note şi postfață de Valeriu Rusu, Bucureşti, 1979, p. 436-445; aici, şi o variantă a baladei nunții Soarelui, încheiată cu sinuciderea lunii, culeasă din Banat (*ibidem*, p. 439-442).

28 De pildă, dualitatea simbolică Soare-Lună este reprezentată de jumătățile exogamice ale amerindienilor Omaha, concretizate în aşezările lor prin separarea corturilor în două semicercuri opuse: Soarele, Ziua, Nordul, Sus, Masculinul versus Luna, Noaptea, Jos, Femininul (Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. III, P-Z, Bucureşti, 1993, p. 240).

29 Ion Taloş, *op. cit.*, p. 668. Pentru reperele generale despre „Soarele sfânt", v. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Bucureşti, 1987, p. 367-390; v. şi Ion Muşlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele B. P. Hasdeu*, Bucureşti, 1970, p. 117–121.

30 Vasile Adăscăliței, *Soare, soare, frățioare! Restituiri etnografice, I. Jocul Caprei în Moldova, II. Culegere de folclor poetic din județul Vaslui,* ediție îngrijită şi studiu introductiv de Lucian-Valeriu Lefter, Iaşi, 2014, p. 223–224.

31 I. Oprişan, *Folclor din Moldova-de-Jos*, în *Folclor din Moldova. Texte alese din colecții inedite*, II, Bucureşti, 1969, p. 74.

Şişcani, sat aflat în zona păduroasă de la obârşia văii Elanului, în comuna Hoceni, chipul uman fusese sculptat pe stâlpii porții şi ai gardului care împrejmuia curtea casei[32].

Aceşti stâlpi, cu capete rotunde, sferice, pătrate sau piramidale, întruchipează „pe înşişi strămoşii curții şi ai casei, plecați din lumea aceasta, dar veghind cu străşnicie [..] la viața şi averea descendenților”[33]. Deşi în arealul județelor Vaslui şi Iaşi, sculpturile antropomorfe s-au bucurat de „o frecvență mai ridicată decât în alte părți ale țării”[34], reprezentările antropomorfe de aici sunt specifice unei zone mai largi, care se întinde din Moldova până în vestul Munteniei. Pietrele funerare provin din carierele aflate în Dealurile Istriței, pentru zona Buzăului, şi de la Şcheia, aflată de la sud de Iaşi. Meşterii pietrari de la Şcheia au fost autorii unor lucrări mai valoroase decât în alte zone. Trebuie observată însă identitatea comună dintre motivele ornamentale de pe stâlpii funerari, de casă şi de poartă, rezultat al unei concepții spirituale unitare de viață[35]. Capul strămoşului este reprezentat similar pe spații mai largi, la stâlpul de poartă[36] şi la cel de mormânt, atât în spațiul secuiesc şi cel maghiar (fig. 21-22), cât şi în lumea românească, precum încă mai erau, în anii 1980–1990, stâlpii din cimitirul satului Ghireasca, în marginea de sus a județului Vaslui (fig. 23-25), respectiv în partea de nord a județului Galați. Aici, „odinioară, când locurile din cimitire erau riguros împărțite pe spițe de neam şi pe familii, crucile bărbaților aveau dimensiuni mai mari decât cele ale femeilor (fig. 26), iar ale copiilor, îndeosebi ale celor decedați înainte de vreme, erau foarte mici şi se grupau în jurul locurilor de veci ale părinților”[37], iar bătrânii îşi mai aminteau de existența pietrelor şi a stâlpilor de lemn, motiv pentru care şi crucile se mai numeau stâlpi. Oricum, stâlpii de la Ghireasca au corespondenți şi la Deseşti, în Maramureş (fig. 27-28).

Toate acestea, nu sunt decât ultimele vestigii ale unui străvechi cult solar perpetuat atât în arhitectura țărănească, cât şi în literatura populară, răspândit pe un spațiu care transcende lumea românească.

32 Florea Bobu Florescu, Paul Petrescu (red. resp.), *Arta populară românească*, Bucureşti, 1969, p. 511, fig. 298 (chip uman, cu căciulă). Aici, stăpânul casei, veteran al războiului de independență de la 1877, împodobise stâlpii cu chipuri umane sculptate în lemn, în amintirea camarazilor săi căzuți în lupte (informație: prof. Dan Ravaru); v. şi Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Maria Bocşe, *Dicționar de artă populară*, Bucureşti, 1985, p. 377, fig. 465 (chip uman, stâlp de poartă din Maramureş).

33 Paul Petrescu, *Imaginea omului în arta populară românească*, Bucureşti, 1969, p. 11.

34 Florea Bobu Florescu, Paul Petrescu (red. resp.), *op. cit.*, p. 98.

35 *Ibidem*, p. 529.

36 Pentru Şcheia, v. Vasile Munteanu, *Pietrăritul tradițional în Moldova*, în „*Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*”, II (2002), p. 225–226.

37 Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, II, *Obiceiurile familiale şi calendaristice*, Iaşi, 2002, p. 176; v. şi idem, *Obiceiurile funebre din Moldova în context național*, Iaşi, 2014, p. 231–232.

MÂNA ŞI SOARELE. IMAGINI ŞI SIMBOLURI ALE CULTURII POPULARE

REZUMAT

Prin acest studiu, avem în vedere perpetuarea unor străvechi simboluri solare, precum figurarea mâinii şi reprezentarea soarelui, însoțite de imagini, în diverse aspecte ale culturii populare româneşti, regăsite deopotrivă în arhitectura țărănească şi în literatura vernaculară. Asemenea simboluri solare au fost reprezentate, împreună sau separat, pe portalurile unor biserici de lemn, pe stâlpii de poartă sau de mormânt, pe frontoanele unor case, în ipostază antropomorfă sau stilizată, având un rol apotropaic atât în spațiul românesc, cât şi în cel maghiar. În jumătatea de sud şi centrală a Moldovei de la vest de Prut, cu câteva referiri comparative în Transilvania şi Muntenia, figurarea mâinii are o prezență sporadică, în schimb, reprezentarea soarelui este întâlnită frecvent pe portalurile vechilor biserici de lemn (secolele XVII-XIX), pe stâlpii de poartă, ca formă stilizată a „capului strămoşului" sub forma unei rozete, sau pe frontoanele vechilor caselor din partea de nord-vest a județului Vaslui şi de sud-est a județului Neamț, vestigii ale unui străvechi cultul al Soarelui.

Cuvinte-cheie: etnografie comparată, simbolistică, figurarea mâinii, reprezentarea soarelui, arhitectură populară.

THE HAND AND THE SUN. IMAGES AND SYMBOLS OF THE FOLK CULTURE

ABSTRACT

This study presents the perpetuation of some archaic solar symbols, such as the representation of the hand and of the sun, together with images, in various aspects of the Romanian folk culture, found equally in peasant architecture and vernacular literature. Such solar symbols were represented, together or separately, on the porches of some wooden churches, on the gate or grave pillars, on the frontals of some houses, in anthropomorphic shapes or stylized, having an apothropaic role both in the Romanian and Hungarian space. In the case of the southern and central half of Moldavia from the west side of Prut River, with few comparative references to Transylvania and Greater Wallachia, the representation of the hand is sporadically met, whereas the representation of the sun is frequently encountered on the porches of the old wooden churches (dated the 17th-19th centuries), on the gate pillars as a rosette, the stylized form of the „ancestor's head", or on the frontals of the old houses located in the north-west side of Vaslui county and in the south-east side of Neamț county, all relics of an archaic Sun cult.

Keywords: comparative ethnography, symbolics, representation of the hand, representation of the sun, folk architecture.

01.06.2019

Lucian-Valeriu Lefter – istoric, genealogist, editor de surse istorice şi folclorice, etnolog şi cercetător în domeniul antropologiei culturale, doctor în istorie; consultant în cadrul Centrului Județean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiționale Vaslui, str. Ştefan cel Mare, nr. 79, Vaslui, România; e-mail: lucian_lefter@yahoo.com

ILUSTRAȚII[38]

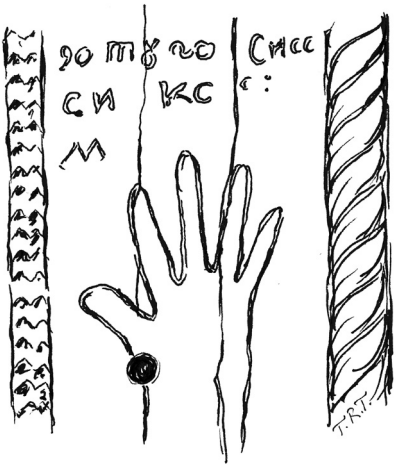

Fig. 1. Portalul bisericii de lemn din Cârjăoani, jud. Vaslui, 1777; detaliu.

Fig. 2–3. Pisanie scrijelită în lemn, biserica din Dumbrăveni, jud. Vaslui, 1814.

38 Desenele care însoțesc acest studiu au fost realizate de Tudor-Radu Tiron.

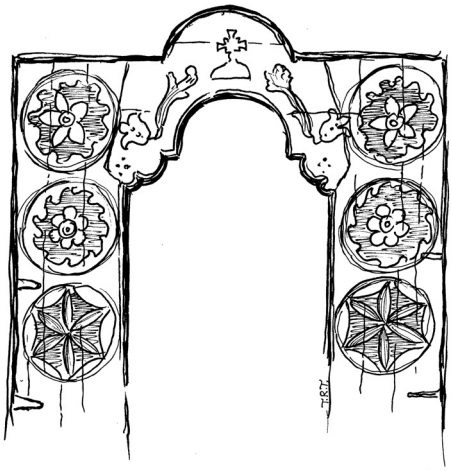

Fig. 4. Portalul bisericii de lemn din Cotic, jud. Vaslui, 1769; foto 2017.

Fig. 5. Biserica din Deseşti, Maramureş, 1770; detaliu de acoperiş, foto 2013.

Fig. 6. Biserica din Portari, jud. Vaslui, 1802; detaliu, foto 1998.

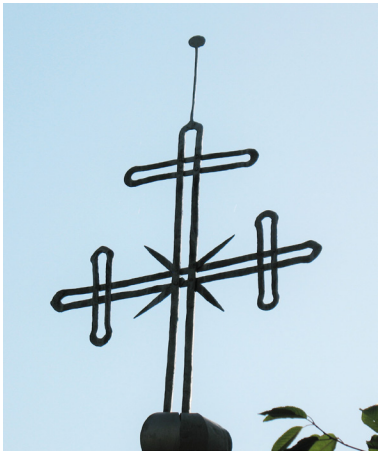

Fig. 7. Biserica din Ciofeni, jud. Vaslui, 1819; detaliu, foto 2017.

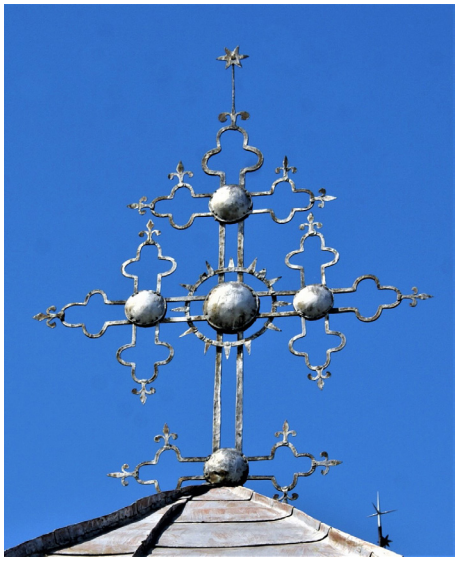

Fig. 8. Biserica din Dumeşti, jud. Vaslui, 1820; detaliu, foto 2019.

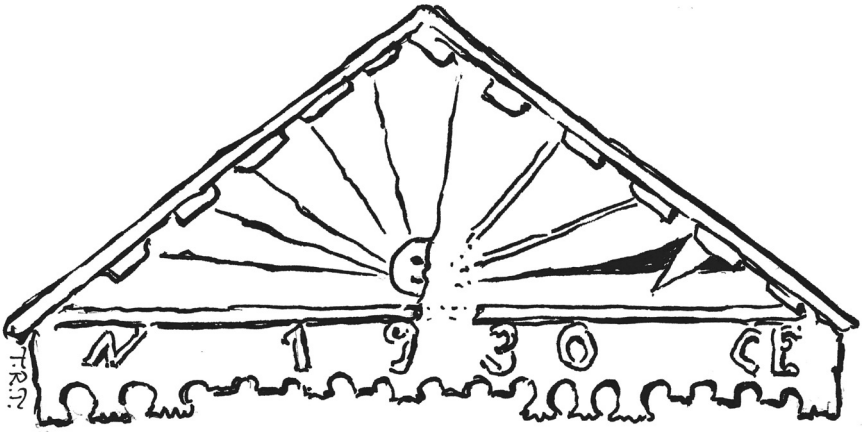

Fig. 9–10. Frontonul casei lui Neculai Ciobanu, Dumeşti, jud. Vaslui, 1930; foto 2017.

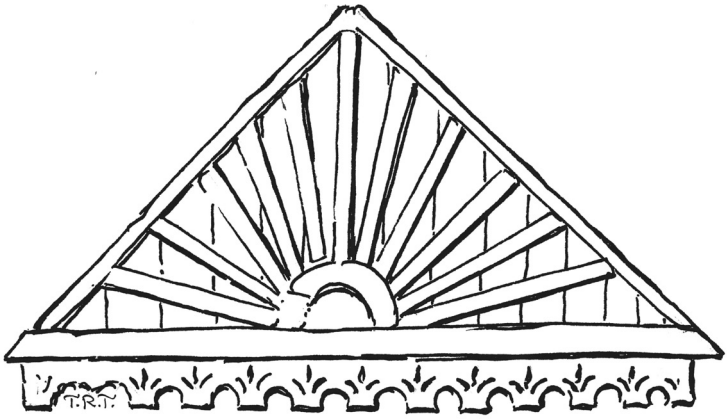

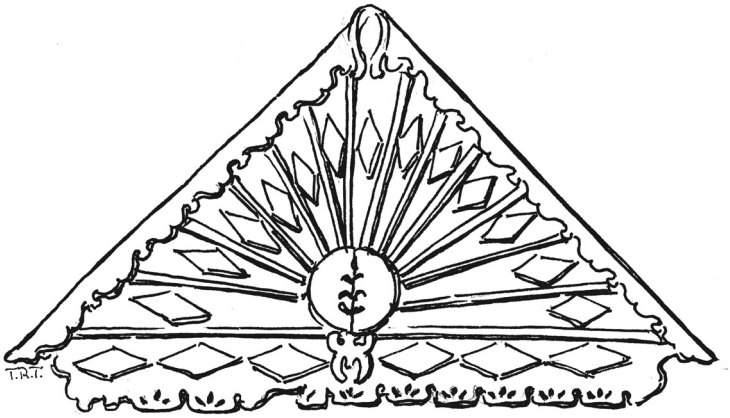

Fig. 11–12. Frontoane de case din Todireşti, jud. Vaslui; foto 2018.

Fig. 13. Casă din Cotic, jud. Vaslui; foto 2017.

Fig. 14. Casă din Țibăneştii Buhlii, jud. Vaslui; foto 2017.

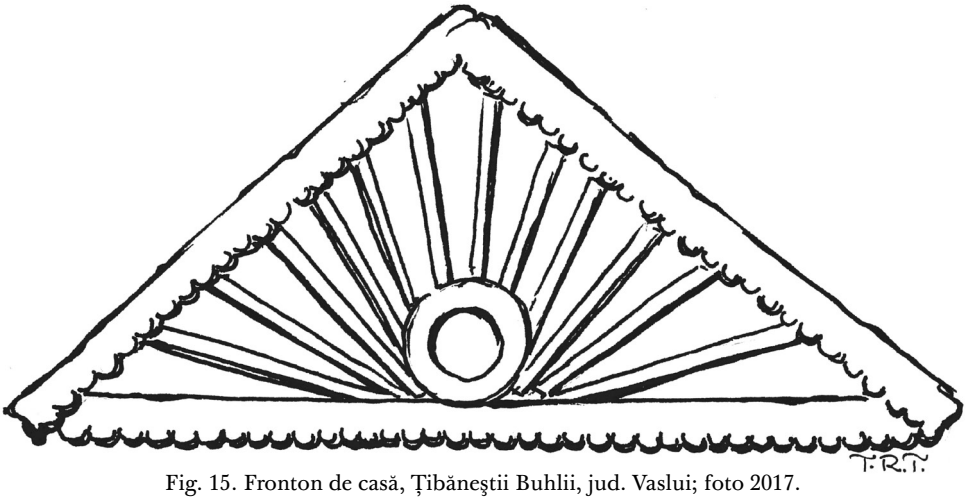

Fig. 15. Fronton de casă, Țibăneştii Buhlii, jud. Vaslui; foto 2017.

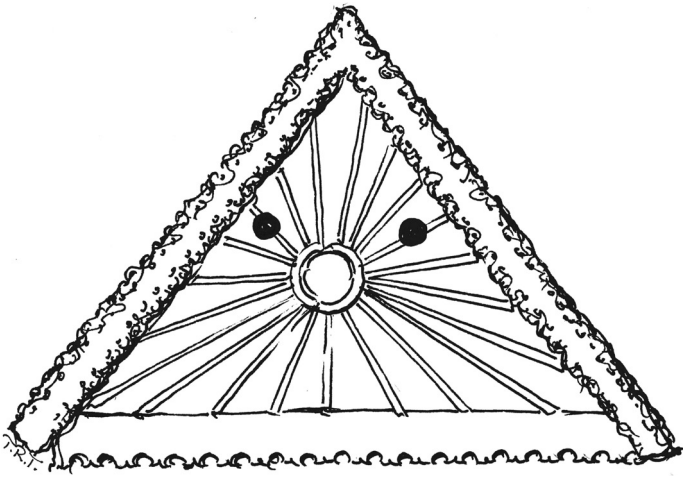

Fig. 16. Fronton de casă, Poienari, jud. Neamț; foto 2019.

Fig. 17. Biserica de lemn din Bogdan Vodă, Maramureş, 1754; detaliu, foto 2018.

Fig. 18. Piatră de mormânt, Lipovăţ, jud. Vaslui, sec. XIX; foto 2017.

Fig. 19. Stâlp de poartă, Oşeşti, jud. Vaslui; foto 2017.

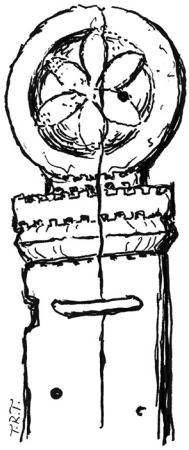

Fig. 20. Stâlp de poartă, Buneşti, jud. Vaslui; foto 2017.

Fig. 21–22. Stâlpi funerari; în detaliu, din 1890. Muzeul de Etnografie, Budapesta; foto 2012.

Fig. 23–25. Stâlpi funerari, Ghireasca, jud. Vaslui. Fotografiile de la Ghireasca au fost realizate de muzeografa Doina Rotaru în 1990.

Fig. 26. Stâlpi funerari, familie, Ghireasca, jud. Vaslui; foto 1990.

Fig. 27. Stâlp funerar, Ghireasca, jud. Vaslui; foto 1990.

Fig. 28. Stâlp funerar, Deseşti, Maramureş; foto 2012.

De ce nu expiră valabilitatea unei steme[1]

Silviu ANDRIEŞ-TABAC

Stau câte odată şi mă surprind asupra gândului că această ştiinţă a noastră care se cheamă „heraldica" e ca fetele cucoanei Chirița – „cu cadrilul ei, cu franțuzeasca ei!" – şi că, în societatea post-feudală, cum nu dai, cu tot dichisul ei, trebuie s-o vezi măritată fie tot Brusturoaie, fie tot Cociurloaie. Nu că n-am avea şi azi suverani şi vasali, sau cavaleri şi iobagi, sau clanuri şi fiefuri… Toate există, dar poartă straie noi, pretins „evropeneşti", aproape „ca la Parij", dar care nu mai sunt cele din timpul turnirelor. Căci moda s-a schimbat prin „democratizare", lăsând poporul însuşi să decidă dacă să-şi etaleze belciugul din nas şi cauciucul de la chiloți. În esență – nimic nou sub soare! Doar că trebuie să te prefaci că există divizarea puterilor, autonomie locală, justiție, democrație participativă, nediscriminare şi alte noțiuni frumoase, bune de amețit capul prostimii şi bune de ignorat de către potentații zilei când ochii văd şi inima cere.

Dacă e să ne luăm după conu' Grigori Bârzoi ot Bârzoieni, Aristița şi Calipsița ar trebui să urmeze tradiția din moşi-strămoşi şi să-şi caute după sac şi petic, încât armonia patriarhală să nu fie tulburată de pretinsele modernizări.

Dacă e să ne luăm după coana Chirița, fetele ar trebui să devină cosmopolite şi să tindă spre a fi în rând cu lumea civilizată – civilizat fiind considerat oricine altul decât propria ta națiune cu propria ei tradiție.

Or, din păcate, şi babacul şi neneaca au dreptate.

Tot aşa şi stemele de azi, în special cele teritoriale şi corporative care se nasc sub ochii noştri, trebuie să satisfacă şi canonul heraldic, şi corectitudinea politică, pentru ca şi Bondici-Bondicescu, şi Pungescu-Pungescovici să aibă un cuvânt de spus. Poate mai greu chiar decât cel al lui Petra Sancta sau al lui Menestrier.

Printre răscrucile la care se frăsuie nehotărâtă heraldica noastră practică azi se numără şi răspunsul la un şir de probleme legate de „durata vieții" unei steme noi. Ca să fim *în trend*, vom formula mai *cool*: provocările timpului *este* să ne hotărâm cât de des *să optimizăm* stemele noi. E mai bine să ne luptăm până în pânzele albe pentru păstrarea prea vechiului cap de mistreț la Roman sau să dăm dezlegare ca fiecare primar să vie cu stema lui, ca tot suveranul medieval care ştie că statul (adică satul) este el.

În cazul nostru, provocatorul provocării acestor considerații a fost acelaşi Ştefan S. Gorovei, care se confruntă de ceva vreme la Biroul zonal Iaşi al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române pentru avizarea propunerilor

1 Comunicare la al XVI-lea Congres de Genealogie şi Heraldică, Iaşi, 12 mai 2012.

de steme teritoriale, cu dorința unor autorități locale de a „îmbunătăți" stemele care n-au nici două decenii de când au fost stabilite. În acest context am purtat o corespondență cu Domnia Sa, apoi şi cu confratele Tudor-Radu Tiron, care are avantajul de a fi nu doar heraldist, ci, în primul rând, jurist de meserie. Acesta din urmă, într-o scrisoare din 6 mai curent [2012], explica, cu referire la România, suportul legal în problema schimbării stemelor, inclusiv a celor noi. Astfel, logica juridică pe care o sesizează colegul T.-R. Tiron este următoarea.

1. Legislația românească priveşte însemnul heraldic, mai degrabă, ca pe un drept încredințat comunității, în aria căruia normele ştiinței şi artei heraldice nu țin neapărat loc de norme metodologice.
2. În condițiile în care cetățenii-beneficiari nu înțeleg ceea ce înțeleg specialiştii, stemele prea ermetice din punct de vedere heraldic elaborate de specialişti se impun *à contre-coeur*, neputând avea o viață prea lungă.
3. Dacă reprezentanții legali ai cetățenilor consideră că o stemă nu îi mai reprezintă, atunci este dreptul lor să depună demersuri pentru modificarea sau înlocuirea acestei steme.
4. Conform principiului simetriei actelor juridice, o hotărâre de guvern pentru adoptarea unei steme poate fi – la fel ca oricare act datorat unei autorități statale – modificată sau desființată, cu condiția să fie implicat acelaşi emitent al actului inițial.

În concluzie juridică, stemele pot fi oricând schimbate, cu respectarea condițiilor legale, indiferent de categoria lor: națională, corporativă, teritorială sau particulară.

Nu avem ce-i reproşa colegului T.-R. Tiron: *Dura lex, sed lex!* Sau, adaptat pre româneşte şi cu primul cuvânt tradus prin intermediul limbii ruse: *Proastă-i legea, asta e!* Dacă am merge în instanță, lucrurile s-ar judeca după această schemă.

Or, în spațiul în care trăim, cei ce dorim să edificăm ceva durabil suntem mai puțin interesați în procese de judecată, care nu aduc foloase nici uneia dintre părțile concurente. Căci legiuitorul întotdeauna întârzie față de necesitatea legală a zilei şi trebuie împins din urmă de cineva care cunoaşte domeniul ce necesită a fi transpus în legi şi norme. Căci judecătorul nu urmăreşte neapărat legalitatea şi beneficiul public. Căci tradiția şi cutuma de foarte multe ori sunt mai productive decât Constituția şi derivatele ei. De fapt, ne interesează mai curând un fel de judecătorie de pace, în al cărei cadru heraldiştii să ajungă să fie fericiți că au procedat heraldic, autoritatea-beneficiar să fie satisfăcută că a ales un simbol corect şi care o reprezintă în istorie, în prezent şi pe viitor, iar beneficiarul de rând să se ataşeze sufleteşte de stema comunitară şi s-o perceapă ca pe una consubstanțială existenței lui.

Rămân convins că acest echilibru se poate crea prin muncă, explicații, înțelegere şi stimă reciprocă. Căci mie îmi place şi Chirița, şi Grigori Bârzoi, soți cu totul diferiți, dar care coabitează totuşi, evident nu fără iubire. Şi, de fapt, lucrurile aparent antagoniste, la

o analiză mai profundă, s-ar putea să-şi demonstreze fața mai puțin exclusivistă, găsindu-se suficiente puncte de tangență şi poate chiar de convergență.

Aş vrea să dau un exemplu din heraldică.

La 1661, fratele Claude François Menestrier, definea stema ca pe „mărci de onoare ereditare, [constituite] din figuri şi smalturi determinate, date sau autorizate de către Prinț pentru a recompensa un serviciu oarecare semnalat şi pentru a servi la distincția familiei”[2]. Este o bună definiție modernă care consemnează mentalitatea medievală.

Ce este o stemă azi? Vom cita propria noastră definiție, consemnată în mai multe lucrări: stema reprezintă o emblemă solemnă, alcătuită în baza unor reguli canonice stabilite exact de ştiința şi arta heraldicii, care serveşte drept semn distinctiv permanent al unei persoane fizice sau juridice (morale) şi care se caracterizează prin stabilitate, continuitate şi ereditate.

La prima vedere, cele două definiții se referă la situații şi realități diferite, tratând parcă altfel de steme. În realitate, însă, ambele definiții, chiar dacă nu conțin prevederile exprese ale celeilalte, le subînțeleg, le au în minte, dar pe hârtie consemnează doar formula juridică compatibilă cu realitatea epocii în care au funcționat. Evident, dacă stemele vor supraviețui, peste alte trei sau patru secole ele vor avea o altă definiție, care nouă, celor de azi, ne-ar părea ciudată.

În jocul „de-a heraldica” azi se respectă cutuma medievală, doar îmbrăcată în straie moderne. Sensurile date de Menestrier sunt înțelese şi respectate de heraldiştii de azi. Chiar şi rolul Prințului care conferă sau autorizează steme este jucat de cineva, poate chiar fracționat între autoritatea beneficiarului, autoritatea națională şi autoritatea ştiințifică. Şi manualele contemporane de ştiință şi artă heraldică, la fel ca şi cele medievale, atunci când explică punctele definitorii ale sistemului stemelor ca embleme nu uită să menționeze – cu aplicație atemporală – că „Stemele sunt ereditare, ele urmează pământul sau familia. Din momentul când comunitățile şi-au adoptat stemele, acestea rămâne stabile”![3]

Revenind la problema enunțată în titlul acestei comunicări – *De ce nu expiră valabilitatea unei steme?* – , vom răspunde prin a invoca cel puțin patru considerente.

1. La naşterea fenomenului heraldic au contribuit anumite condiții concrete cu caracter fundamental, fără de care heraldica n-ar fi existat ca sistem viabil şi practic neschimbat de aproape un mileniu. Una dintre aceste condiții de bază a constat în decizia primilor purtători de embleme heraldice – cavalerii medievali luptători – de a conserva o singură compoziție emblematică pe parcursul întregii lor vieți şi de a o transmite intactă urmaşilor. De atunci şi până în zilele noastre caracterul emblematic stabil, ereditatea moştenirii însemnelor dintr-o generație într-alta şi continuitatea infinită în timp a

2 Per Claude François Menestrier, *L'Art du Blason*, Lyon, 1661, p. 300.

3 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *Manuel du blason*, nouvelle édition, Lausanne, 1977, p. 16.

stemelor au rămas printre pilonii indispensabili care sprijină şi definesc ştiința şi arta heraldică.

2. Stemele au apărut odată cu naşterea societății feudale, în care fiecare om trebuia să facă parte clară dintr-o ierarhie, indiferent de caracterul şi locul acestei structuri ierarhice în piramida socială, şi să-şi etaleze în diverse feluri această apartenență. Astfel, funcția identificării purtătorului prin armele sale heraldice – o altă condiție fundamentală pentru apariția heraldicii – nu a fost deloc ştirbită în timp, ci din contra a păstrat aproape intact „caracterul feudal" de manifestare. O stemă, odată apărută şi înscrisă oficial cu respectarea prevederilor legale în vigoare în armorialele curente ale unei națiuni, devine o piatră din zidul heraldicii mondiale cu clare legături organice pe verticală şi orizontală. Crainicii de arme (heralzii) medievali şi heraldiştii contemporani, conform obiceiurilor şi canoanelor ştiinței pe care o practică, înregistrează noua stemă în toate evidențele fizice şi ideale, acordându-i un loc unic şi permanent, de care se ține cont în toate elaborările şi clasificările ulterioare. Noua stemă, deşi pare la prima vedere o „piatră heraldică" oarecare, una din multe, în realitate are caracterul dublu de piatră de temelie şi de piatră unghiulară, pornind de la care se țese (zideşte) un sistem organic integru. Ea nu poate fi scoasă din zid, nici măcar pentru a fi înlocuită, căci această faptă ar dărâma întregul zid.
3. Din punct de vedere semiotic stema face parte din categoria semnelor de tip simbol, adică indică purtătorul-referent prin anumite convenții simbolice. În cazul nostru aceste convenții sunt stabilite de ştiința şi arta blazonului, care nu se află la îndemâna celui neinițiat. Ca şi oricare semn simbolic, stema cumulează anumite funcții psihologice: exploratoare, substitutivă, mediatoare, de forță unificatoare, pedagogico-terapeutică, socializantă, de rezonanță, transcendentă, de transformator al energiei psihice[4]. Cu toate că stema se naşte într-un spațiu cultural concret – etnic şi social – şi că acest fenomen implică viziunile timpului şi spațiului în care s-a născut emblema heraldică concretă, manifestarea funcțiilor ei psihologice nu poate fi controlată de „părinții heraldici". Stema, indiferent dacă indică o identitate comunitară familială, corporativă sau teritorială, lucrează la nivel psihologic din momentul intrării pe scena simbolică publică şi orişicare atentat la ea atentează la psihicul purtătorului individual sau colectiv. Oamenii se obişnuiesc cu stemele lor, se ataşează de ele, le îndrăgesc sau le urăsc (aş reformula prin „le îndrăgesc negativ", căci ura este o altă manifestare a ataşamentului) sincer, încât orice schimbare a acestui simbol provoacă traume psihologice ireversibile, adesea inconştiente, distrugând o parte din reperele identitare pe care se bazează întreaga lor gândire. Desele schimbări de simboluri erodează identitatea purtătorului individual sau colectiv al simbolului şi îl îndobitocesc în sens identitar.

4 Pentru funcțiile psihologice ale simbolului a se vedea: Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Bucureşti, 1995, vol. 1, p. 39–48.

4. Modificările şi schimbările de stemă au fost, totuşi, posibile dintotdeauna. Ele erau provocate de fenomene majore, cu caracter excepțional, petrecute în viața purtătorului sau de anumite tradiții şi cutume ce urmau a fi respectate. Cele mai dese căi ale acestor modificări sau schimbări au fost:
   a) augmentarea stemei (în scut sau în decorurile exterioare ale scutului) ca urmare a unor mariaje, alianțe, cuceriri sau pretenții teritoriale, manifestări ale grației suveranului de recompensă a faptelor eroice sau serviciilor aduse etc.;
   b) aplicarea brizurilor sau a mărcilor de cadență, mai ales în sistemul englez, care nu afectează compoziția heraldică în esența ei, dar care permite o identificare suplimentară (dorită sau nedorită) a fiecărui membru al familiei;
   c) abandonarea în favoarea unei alte steme, din raționamente genealogice, funciare, succesorale, politice, strategice etc.;
   d) „descărcarea" impusă de suveran ca pedeapsă pentru încălcarea datoriei, crime sau fapte greşite.[5]

Dintre căile enumerate, doar prima era mai mult sau mai puțin îmbucurătoare. Celelalte schimbări, însă, implică probleme de ştirbire sau chiar ştergere a identității, cu efecte psihice negative asupra purtătorilor prezenți şi viitori.

Concluziile mari din cele expuse sunt două.

Prima constă în reiterarea canonului heraldic cunoscut: „Cu cât o stemă este mai veche, cu atât ea este mai valoroasă". Iar vechimea se acumulează din stabilitate, ereditate şi continuitate, nicidecum din schimbare şi modificare.

Cea de-a doua concluzie se referă doar la stemele noi. Introducerea lor trebuie să fie precedată de o documentare istorică solidă, de o expertiză heraldică amplă şi de conştientizarea de către toți factorii implicați în procesul elaborativ al ideii că noua compoziție heraldică trebuie să se nască în lumina spusei istoricului grec Tucidide, preluată ca deviză de lucru: *Κτῆμα ἐις αἴεἰ* (*Bun pentru veşnicie*)!

* * *

Şi iac-aşa iar stau câte odată şi mă surprind întrebându-mă în gând: oare când în sfârşit această ştiință a noastră care se cheamă „heraldica" o să se isprăvnicească?! Să mă duc oare să-l întreb pe monsiu Şarlă? Ori să-i dau peste mâini lui Guliță, ca să nu se mai bage cu furculisionul lui în blazoane? Dumneavoastră, boieri, ce ziceți? A dracului ştiință, nu-i aşa!?

Iaşi, 10–11 mai 2012

5 A se vedea capitolul „Les brisures et les changements d'armoiries" din lucrarea deja citată: D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 235–251.

DE CE NU EXPIRĂ VALABILITATEA UNEI STEME

REZUMAT

În țările unde funcționează sistemul heraldic, inclusiv în cele două state româneşti, cadrul normativ permite schimbarea stemelor teritoriale şi corporative de câte ori se coc premisele pentru un astfel de act. În acest eseu, autorul încearcă să argumenteze că modificările de arme heraldice în defavoarea păstrării vechilor steme contravine spiritului ştiinței şi artei heraldice şi afectează psihicul colectiv al purtătorilor. Adept convins al principiului canonic conform căruia cu cât o stemă este mai veche cu atât aceasta este mai valoroasă, autorul concluzionează că o stemă nu poate avea termen de valabilitate.

Cuvinte-cheie: heraldică, stemă, adoptare a stemei, modificare a stemei, schimbare a stemei.

WHY A COAT OF ARMS IS NON-EXPIRING

ABSTRACT

In the countries where the heraldic system operates, including in both Romanian states, the normative framework allows the change of the territorial and corporate coats of arms as often as the prerequisites for such an act are fulfilled.

In this essay, the author attempts to argue that modifying the old coats of arms instead of preserving them is foreign to the spirit of heraldic science and art and affects the collective psyche of the bearers.

Being a convinced adept of the canonical principle, according to which an older coat of arms is more valuable, the author concludes that an achievement is non-expiring.

Keywords: heraldry, coat of arms, adoption of the coat of arms, modification of the coat of arms, change of the coat of arms.

Silviu Andrieş-Tabac – istoric-arhivist, sursolog, heraldist, doctor în istorie, conferențiar cercetător; Heraldist de Stat al Republicii Moldova, şeful Cabinetului de heraldică, Aparatul Preşedintelui Republicii Moldova, Bulevardul Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 154, MD-2073 Chişinău, Republica Moldova; membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române; membru al Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova; preşedintele Societății de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore"; e-mail: silviu_tabac@yahoo.fr

Plumburi comerciale pentru stofe ale oraşului Zwickau descoperite în Republica Moldova

Ana BOLDUREANU

În ultimele două decenii se observă creşterea interesului cercetătorilor faţă de plumburile comerciale vest-europene din secolele XIV-XVIII, descoperite în cadrul săpăturilor arheologice sistematice sau găsite întâmplător. Aceste mici piese sfragistice, până de curând complet neglijate în cercetare, constituie izvoare importante în studierea istoriei economice şi a comerţului în epoca medievală şi modernă. Printre plumburile comerciale medievale, se distinge o categorie aparte – cele pentru stofe (engl. *Cloth seals*; germ. *Tuchplomb*) care însoţeau baloturile de ţesături, fiind aplicate de producători în calitate de garanţie a calităţii mărfii. Nu se ştie unde şi când sigiliile de plumb au început să fie utilizate pentru prima oară la certificarea mărfii. Cel mai vechi act normativ în care este atestată utilizarea plumburilor datează din anul 1220 şi provine de la Maastricht. Se presupune că plumburile au apărut în Flandra deja în secolul al XII-lea, iar către mijlocul secolului al XIII-lea aplicarea acestora era practicată pe larg nu doar în Flandra, ci şi în Olanda, Franţa, Italia, Germania şi Spania, practică rămasă în uz până în secolul al XIX-lea[1].

Producerea ţesăturilor în epoca medievală a jucat un rol important în dezvoltarea oraşelor mari şi mici din diferite state europene. Din aceste considerente este firească preocuparea acestor oraşe de controlul calităţii ţesăturilor, iar aplicarea sigiliilor a fost unul din cele mai eficiente mijloace de control.

Plumburile reprezintă în acelaşi timp importante izvoare heraldice şi epigrafice[2]. Pe suprafaţa plumburilor comerciale se regăsesc de obicei însemnele heraldice ale oraşului sau ale zonei de fabricare a stofelor, imagini care atestă îndeletnicirea unei bresle. Plumburile mai târzii pot să conţină denumirea localităţii, denumirea corporaţiei textile, devize medievale, numele controlorilor calităţii mărfii sau ale comercianţilor, uneori se indica chiar şi tipul de stofă. Diferitele cifre de pe plumburi marcau lungimea şi lăţimea stofei, numărul de iţe, costul impozitelor sau anul fondării unei corporaţii. În alte cazuri, plumbul garanta calitatea ţesăturii, sau calitatea prelucrării lânii, după cum şi calitatea vopsirii draperiilor. Astfel un balot de stofă putea avea câteva plumburi care îi certificau calităţile.

1 Лаере Р. Ван, О. В. Тростьянский, *Западноевропейские товарные пломбы XIV-XV вв. с территории Золотой Орды*, în *Нумизматика Золотой Орды*, вып. 2, Казань, 2012, p. 145.

2 Tomasz Maćkowski, *Litery na plombach towarowych jako znaki identyfikacyjne*, în *„Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”*, nowej serii tom XI (XXII), Warszawa, 2012, p. 33–42 (https://docplayer.pl/65399988-Rocznik-polskiego-towarzystwa-heraldycznego.html).

Una din problemele cele mai mari cu care se confruntă cercetătorii o constituie atribuirea centrului care a certificat marfa şi în care au fost ataşate plumburile, micile piese fiind adeseori prost păstrate sau distruse după utilizare. Este dificilă şi datarea lor, căci pe plumburile timpurii de obicei nu se indicau date şi inscripții.

Conform tehnicii de executare, în Europa medievală au fost utilizate mai multe tipuri de plumburi, cele mai frecvente însă fiind plumburile suspendate, cum este şi cazul celor pentru stofe. Din punct de vedere tehnologic, sigilarea se efectua asemeni baterii monetare, fiind efectuată cu două matrițe de fier cu imagini incizate. Înseşi piesele destinate sigilării erau turnate din plumb în forme de piatră, reprezentând nişte discuri, unite între ele de o bandă îngustă. Unul din discuri avea forma unui inel, iar al doilea reprezenta o bucşă de forma unui con. În timpul sigilării, piesele se îndoiau în jumătate şi se aplicau pe marginea stofei, conul introducându-se în orificiul inelului. În urma baterii, conul se aplatiza, închizând orificiul, concomitent imprimându-se şi imaginea pe ambele fețe, după care plumbul nu mai putea fi deschis. Plumburile erau înlăturate doar în timpul vânzării cu bucata a draperiilor. De regulă discul perforat se consideră a fi aversul plumbului, căci acesta poartă pe majoritatea pieselor identificate emblema oraşului sau cel mai important element iconografic, iar discul cu con este considerat revers. Nu se ştie încă cât de mult s-au preocupat cei ce aplicau sigiliul de respectarea acestei reguli, căci descoperirile demonstrează că uneori se proceda şi invers.

Cel care a dat imbold studierii şi publicării plumburilor medievale pentru stofe a fost arheologul englez Geoff Egan, prin publicarea colecției de plumburi aflate în Muzeul Britanic din Londra, urmată de publicarea pieselor din alte muzee britanice şi din diferite țări europene[3]. O contribuție importantă în domeniu au înregistrat şi arheologii germani C. Spindler şi D. Hittinger, care au publicat plumburile provenite de la Braunschweig din landul Saxonia Inferioară şi din nordul Germaniei[4]. Este firească şi preocuparea cercetătorilor olandezi față de plumburile comerciale, Țările de Jos fiind mari producători de țesături în epoca medievală[5]. În ultimii ani, au fost introduse în circuitul ştiințific mai multe plumburi aflate în colecția Muzeului Național din Ungaria, prin multiple publicații

3 G. Egan. *Lead Cloth Seals and Related Items in the British Museum*, în *British Museum Occasional Paper 93*, London; Geoff Egan, *Medieval and later trade in textiles between Belgium and England. The picture from some inds of cloth seals*, în *Relicta Monografieën 4. Archeologie, Monumenten-en Landschapsonderzoch in Vlaanderen*, Brussel, 2010, p. 55–66.

4 C. Spindler, *Bleiplomben aus Braunschweiger Funden*, Braunschweig, 2005; D. Hittinger, *Warenzeichen des spaten Mittelalters und der Neuzeit aus dem norddeutschen Kustengebiet*, Aachen, 2008.

5 Nora Maria Rodenburg, *Seal and Deal, Cloth Production and Trade between the Netherlands and Scania during the Late Middle Ages and Early Modern Times*, Master Thesis, Department of Archaeology and Antique History, 23 May 2011; Jan van Oostveen, (Textiel) loden. Loden gedateerd rondom 1650–1665, Tiel, 2018 (https://www.academia.edu/37927440/_Textiel_loden_gedateerd_circa_1575_circa_1600).

semnate de Maxim Mordovin[6], dar şi plumburi din Lituania, publicate de arheologul Linas Kvizikevičius[7].

De asemenea au fost înregistrate numeroase plumburi comerciale, provenite de pe teritoriul Rusiei, atestate la Novgorod[8], Moscova[9], Pskov, Smolensk, Tver etc., precum şi pe teritoriul unor aşezări ale Hoardei de Aur de pe Volga[10], dar şi din Tatarstan[11], datate în secolele XIV-XVI.

Recent au fost publicate cinci plumburi pentru stofe provenite din regiunea Cernăuți. Este vorba despre un plumb descoperit în localitatea Teiul Verde (ucr. Зелена Липа), raionul Hotin, pe Nistru, şi alte patru atestate la Oprişeni, raionul Hliboca, în valea râului Siret. Două dintre acestea au fost atribuite oraşelor Turne şi Mehelen din Belgia, datate în secolul al XIV-lea. Un alt exemplar de origine englezească a fost datat cu anul 1590, unul olandez se presupune a fi din secolul XVII, iar ultimul rămânând încă neatribuit[12].

Plumburi comerciale pentru stofe au fost atestate şi pe teritoriul Republicii Moldova. Ne aflăm în prezent la etapa de aflare a acestora în colecțiile publice şi private şi de înregistrare a descoperirilor. Acum patru ani, am prezentat date preliminare referitoare la

---

6 M. Mordovin, *Late medieval and early modern cloth seals in the collection of the Hungarian National Museum*, în *„Archaeologiai Értesítő”*, 139 (2014) © Akadémiai Kiadó, Budapest, 193-223; M. Mordovin, *Bavarian Cloth Seals in Hungary*, în *„Hungarian Historical Review”*, no. 1 (2017), p. 78-106; M. Mordovin, *A 15–17. századi távolsági textilkereskedelem régészeti emlékei Pápán*, în *Study Volume of the 4th Conference of Young Medieval Archaeologists Studies of the 4th Conference of Young Medieval Archaeologists 22–24 November 2012, Kaposvár*, p. 267-280; M. Mordovin, *Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnoc*, în *Genius Loci Laszlovszky 60*, Budapest, 2018, p. 285–288 (*https://elte. academia.edu/MaximMordovin*).

7 L. Kvizikevičius, *Švininiai audeklų antspaudai*, în *„Lietuvos archeologija”*, 1998, t. 15, p. 433-446; Л. Квизикявичус, *Товарные (торговые) свинцовые пломбы*, în *Труды VI Международного Конгресса славянской археологии*, т. 4. Общество, экономика, культура и искусство славян, Москва, 1998, p. 210-214; L. Kvizikevičius, *Švininių antspaudų radiniai Vilniuje – XVI-XVII a. Importinių audeklų prekybos atspindys,* în *„Lietuvos archeologija”*, 1999, t. 18, p. 243–251.

8 П. Г. Гайдуков, Х. Эммерик, *Западноевропейская товарная свинцовая пломба с изображением святого Вольфганга из Новгорода,* în *Новгород и Новгородская Земля. История и археология: Материалы научной конференции*, вып. 14, Великий Новгород, 2000, с. 213-218; П. Г. Гайдуков, А. В. Степанов, С. В. Трояновский, *Сфрагистические и нумизматические находки из раскопок Новгородского великого моста в 2005–2006 гг.*, în *История и археология Новгорода*, вып. 21/2007, p. 165–178.

9 А. Г. Векслер, В. В. Зайцев, *О находках западноевропейских товарных пломб при раскопках на Гостином дворе в Москве,* în *Седьмая Всероссийская Нумизматическая Конференция, Ярославль, 19–23 апреля 1999. Тезисы докладов и сообщений*, Москва, 1999, p. 242-245; Н. А. Макаров, А. В. Энговатова, В. Ю. Коваль, *Археологические исследования в восточной части Московского Кремля*, în *Краткие сообщения Института Археологии Российской академии наук* (în continuare – *КСИА*), вып. 246, Москва, 2017, p. 7-27; Леонид Беляев, *Свинцовые пломбы Москвы и стратиграфия раскопа № 7/2015 в Зарядье*, în *„Нескончаемое лето”. Сборник статей в честь Елены Александровны Рыбиной*, отв. ред.-сост. В. К. Сингх, Москва, Великий Новгород, 2018, с. 23–25.

10 В. П. Лебедев, В. Б. Клоков, *Западноевропейские свинцовые товарные пломбы с золотоордынских городищ*, în *„Российская Археология”*, 1, Москва, 2002, p. 92-100; Лаере Р. Ван, О. В. Тростьянский, З*ападноевропейские товарные пломбы XIV-XV вв.,* p. 144–162.

11 В. Ю. Коваль, *Фламандские текстильные пломбы из раскопок средневекового базара в Болгаре и некоторые аналогии с территории Руси*, în *КСИА*, вып. 237, Москва, 2015, с. 211–221.

12 Микола Боднарюк (Опришени), Віталій Калініченко (Чернівці), Ігор Прохненко (Ужгород), *Західноєвропейські товарні текстильні пломби XIV – XVII ст. на землях Північної Буковини*, în *Археологія Буковини: здобудки та перспективи. Тези доповідей наукового семінару, Чернівці, 15 грудня 2017*, p. 54–57.

prezența unor astfel de piese la Orheiul Vechi, descoperite în cadrul săpăturilor arheologice sau fortuit[13]. De atunci am reuşit să obținem date despre cca 30 de plumburi aflate în colecții private, din păcate însă fără a cunoaşte locurile lor exacte de descoperire, dar cu siguranță provenite din Republica Moldova.

Cu această ocazie, publicăm şase plumburi atribuite de noi aceluiaşi centru de sigilare – oraşul Zwickau. Două dintre ele fac parte din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, iar alte patru dintr-o colecție privată. Plumburile se prezintă după cum urmează:

CATALOG

SAXONIA DE SUS

Zwickau

Av: Scut heraldic de tip *targe* german, încărcat, în câmp de smalt neprecizat [aur], cu două paluri, de smalt neprecizat [azur]. Scutul este încadrat într-un trilob (cadru gotic lobat alternativ semicircular şi unghiular de câte trei piese), dublu conturat linear.

Rv: Un edificiu compus din trei turnuri paralelipipedice, cel din mijloc fiind mai înalt decât cele laterale, având acoperişuri piramidale înalte în pantă frântă, porți de intrare la primul nivel cu deschiderile accesului uşor arcuite în partea superioară, cornişă masivă între parter şi etaj şi câte două guri de tragere (?) la al doilea nivel. Edificiul este aşezat pe o barcă plutind pe o apă şi flancat de câte o glastră cu plante înalte înflorite, aşezate pe aceeaşi barcă. Imaginea este conturată de un cerc perlat[14].

1. Pb 11,19 g; 22 mm; deschis, fără tortiță, ştirbit din două părți. Orheiul Vechi, 2005, descoperire izolată.
   Colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, fără număr de inventar. Fig. 1.
2. Pb 11,83 g; 22 mm; deschis, fără tortiță, corodat. Orheiul Vechi, 1970, Secțiunea 22.
   Colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, FA-11299a. Fig. 2.
3. Pb 17,79 g; 20,5 mm; întreg, cu tortiță (h totală 29,5 mm); corodat.
   Loc de descoperire neprecizat. Colecție privată. Fig. 3.

Av: În mijloc, un scut heraldic de tip *targe* german, încărcat, în câmp haşurat cu linii orizontale paralele (= de azur), cu trei lebede (albe), mergând spre dextra, 2 şi 1. În exergă, între două cercuri şnuruite, legenda cu litere capitale şi începând cu o roză heraldică aşezată la ora 12: „ZEICHEN DER STAD ZWIK".

Rv: Ca mai sus.

4. Pb 18,74 g; 23 mm; întreg, cu tortiță (h totală 30,5 mm). Loc de descoperire neprecizat.
   Colecție privată. Fig. 4.

---

13 A. Boldureanu: *Plumburi comerciale descoperite la Orheiul Vechi,* în *Conferința Internațională „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiul artelor", ediția a VII-a, Chişinău, 26–28 mai 2015. Programul şi rezumatele comunicărilor*, Chişinău, 2015, p. 17–18.

14 Mulțumim şi cu această ocazie cercetătoarei Mariana Şlapac, istoric al artelor, şi heraldistului Silviu Tabac pentru ajutorul acordat la descrierea plumburilor şi pentru semnalarea unor surse bibliografice.

5. Pb 13,82 g; 23 mm; desfăcut, dar cu tortița păstrată, desprinsă dintr-o parte (h totală 36 mm). Loc de descoperire neprecizat. Colecție privată. Fig. 5.

Pe avers liniile de haşurare ale scutului şi picioarele lebedelor nu se desluşesc, posibil din cauza că piesa nu este curățată.

Av: În mijloc, un scut heraldic de tip rectangular cu vârful rotunjit, încărcat, în câmp de smalt neprecizat [roşu], cu trei lebede de smalt neprecizat [albe], mergând spre senestra, 2 şi 1. În exergă, între două cercuri perlate, legenda cu litere capitale distanțate şi începând cu o roză heraldică aşezată la ora 12: „Z W I C K A U".

Rv: În mijloc, un scut heraldic de tip rectangular cu vârful rotunjit, partiționat în fuse (*fuselé*), fiecare fus fiind supraîncărcat cu câte un bezant. Scutul pare a fi timbrat de o bonetă. În exerga medalionului se poate bănui o legendă, iar pe marginea lui se poate observa un segment de cerc perlat.

6. Pb 12,24 g; 22,5 mm; deschis, fără tortiță. Loc de descoperire neprecizat. Fig. 6.

* * *

Primul plumb din catalog a fost găsit întâmplător la Orheiul Vechi în anul 2011. A fost adus la Muzeul Național de Istorie a Moldovei pentru identificare şi ulterior donat muzeului de către descoperitor. Este piesa care a stârnit interesul nostru față de plumburile comerciale, reprezentând un exemplar cu imaginea clară şi bine păstrată pe ambele fețe (fig. 1). Datorită acestui fapt, am remarcat un plumb similar, dar mai prost păstrat, printre monedele provenite de la Orheiul Vechi şi incluse în fondul auxiliar al colecției numismatice a Muzeului Național de Istorie a Moldovei[15] (fig. 2). Conform informației de pe plic, acesta a fost descoperit în timpul săpăturilor arheologice din anul 1970, dirijate de arheologul Pavel Bârnea, în Secțiunea XXII, situată, conform raportului de săpătură, între cele două „caravanseraiuri"[16]. Ulterior „caravanseraiul" – I a fost identificat cu o moschee, iar „caravanseraiul" – II, după ultimele identificări, cu un bazar oriental[17]. În raportul de săpătură şi în documentația de şantier lipsesc date referitoare la locul exact de descoperire a plumbului, dar cu certitudine a fost găsit undeva între bazar şi moschee. Şi prima piesa, conform spuselor descoperitorului, provine cam din aceeaşi zonă, fiind găsită în arătură pe terenul situat între drumul direcționat spre baia orientală şi bazar. În Catalog am inclus şi un al treilea exemplar, identic celor două, aflat într-o colecție particulară (fig. 3).

După cum se observă din descriere, primele trei exemplare din catalog nu conțin nici o inscripție. Am încercat să le atribuim proveniența pornind de la identificarea stemei care apare pe una din fețe. Numismatica a fost aceea care a venit în ajutorul îndeletnicirilor noastre de identificare a plumbului. Aceeaşi reprezentare a stemei ca şi pe plumburile

15 FA-11299[a]

16 П. П. Бырня, *Отчет о раскопках в Старом Орхее в 1970–1971* (Arhiva Arheologică a MNIM, nr. 61, p. 82-90).

17 P. Bârnea, T. Reaboi, E. Nicolae, N. Telnov, *Materiale arheologice relative la economia monetară din epoca Hoardei de Aur descoperite la Orheiul Vechi*, în *Simpozion de Numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la Prima Unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul. Comunicări, studii şi note*, Bucureşti, 2001, p. 141–147.

avute în discuție apare pe unele emisiuni monetare din secolele XV-XVI emise de ducatul de Sachsen, descoperite şi în Moldova, cum ar fi piesa de *halbschwertgroschen* din tezaurul de la Bălțați, comuna Tătărani, jud. Vaslui, bătută de Friedrich III, Albrecht, Johann (1486-1500), suverani din linia Ernestină[18] (fig. 7). Scuturile de pe monede reprezintă armele markgrafilor de Landsberg şi Meissen (fig. 8), mărci de frontieră din Germania medievală, situate între râurile Saale şi Elba, care au existat pe parcursul secolelor XII-XIV. Ulterior aceste teritorii au făcut parte din Electoratul Sachsen sau Saxonia, care a fost unul din cele mai mari şi importante state germane în perioada medievală, iar dreptul de batere a monedei proprii începând cu anul 1457 reflecta statutul acesteia. Marea varietate de tipuri şi cantitatea impunătoare de monedă bătută de Saxonia poate fi legată de zăcămintele de argint descoperite în zonă şi de exploatarea lor.

După stabilirea zonei de proveniență, urma să stabilim şi oraşul care avea în uz stema de pe cea de-a doua față a plumburilor. Am apelat din nou la sursele numismatice, deoarece, cum am menționat mai sus, tehnologia de producere a plumburilor era foarte asemănătoare cu cea de batere a monedelor. Având în vedere aceste considerente, am presupus că plumburile puteau fi executate într-un centru monetar saxon. Conform cataloagelor de numismatică, Ducatul de Sachsen, a bătut monede în atelierele de la Leipzig, Gotha, Freiberg, Colditz, Wittenberg, Olsnitz, Zwickau, Schneeberg şi Annaberg[19]. Am recurs la cercetarea stemelor acestor centre producătoare de monede în vederea identificării mărcii heraldice de pe plumburile avute în discuție. Am remarcat că majoritatea acestor oraşe aveau în stemă diferite tipuri de edificii. Astfel, stema oraşului Leipzig din secolul al XIII-lea reprezintă o poartă de cetate cu patru turnuri, frumos executată, însoțită de multe detalii arhitecturale[20]. Un zid de cetate cu trei turnuri apare şi în stema oficială al Freiburgului[21]; o altă interpretare de zidărie şi trei turnuri observăm şi în blazonul oraşului Colditz[22]. Wittenbergul are şi el în stemă un edificiu, alcătuit din cinci turnuri[23]. Imaginea turnurilor de pe plumburile discutate aici însă, sunt identice cu cele din stema oraşului Zwickau, cum aceasta apare înfățişată pe sigiliul vechi al localității, atestat la 1290[24] (fig. 8). Acest scut heraldic a fost utilizat de oraş pe tot parcursul secolului al XIV-lea şi până în anul 1400, când apare o nouă marcă heraldică, reprezentând trei lebede în mers[25]. Locul

18 *Corpus Nummorul Moldaviae. Monnaies et parures du Musée Départamental „Ştefan cel Mare" de Vaslui*, ed.: Viorel M. Butnariu, Iaşi, 2007, p. 59.

19 Robert A. Levinson, *The Early Dated Coins of Europe,* 2007, 284 p.

20 https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Leipzig.

21 https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Freiburg_ (Elbe).

22 https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Colditz.

23 https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Wittenberg.

24 Frank Harnack, *Zwickau öffnet seine schatzkammer zum stadtjubiläum* (https://www.tag24.de/nachrichten/zwickau-stadtjubilaeum-900-geburtstag-schatzkammer-priesterhauser-am-dom-alexandra-hortenbach-420822, accesat 05.11.2019); Das alte Stadtsiegel zeigt drei Stadttore und davor Wasser – es könnte sich um die Mulde oder den einstigen Stadtgraben handeln. Das Wachssiegel wird im Zwickauer Stadtarchiv aufbewahrt. Foto: Ralph Köhler (https://www.freiepresse.de/zwickau/zwickau/bezeichnung-aelter-als-der-ort-artikel9802667).

25 *Lexikon Städte und Wappen der Deutschen Demokratischen Republik*, Leipzig, 1984, p. 522.

descoperirii primelor două plumburi la Orheiul Vechi, dar şi cunoaşterea perioadei de utilizare a primei steme a oraşului Zwickau, ne permite datarea plumburilor fără inscripții de la Zwickau în secolul al XIV-lea.

Două piese de acelaşi tip au fost descoperite la Castelul de Jos din Vilnius, Lituania. Acestea însă au fost atribuite altui oraş din Saxonia – Leipzigului, fiind datate în secolul al XVI-lea[26]. Descoperirea însă în zona Palatului Marilor duci ai Lituaniei şi a altor artefacte din secolul al XIV-lea, inclusiv a unei brățări şi monede din epoca Hoardei de Aur[27], ar coborî şi datarea plumburilor de la Vilnius, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Oraşul Zwickau este situat la poalele munților Erzgebirge, pe malul stâng al râului Mulde, la 130 km sud-vest de Dresda, la sud de Leipzig şi Chremnitz. A fost întemeiat de slavii sorabi in secolul al VII-lea. Se consideră că numele Zwickau provine probabil de la toponimul sorab *Švikawa*, derivat de la *Svarozič*, zeul soarelui şi a focului la slavi. Prima datare documentară a localității cu denumirea latina *terretoria Zwickaw* datează din anul 1118, fiind atunci în posesia contesei Berta von Groitzsch[28]. Oraşul a apărut pe calea comercială ce lega Halle şi Leipzig de Praga şi Cracovia de Germania de Sud, prin intermediul căreia se transporta sarea, aici existând deja în secolul al XII-lea şi o vamă[29]. Oraşul s-a dezvoltat grație relațiilor comerciale intense datorate si faptului că râul Mulde a fost navigabil. În actele localității, redactate în perioada dintre 1212 şi 1220, Zwickau are statut de *oppidum,* iar începând cu anul 1258 în actele oficiale este numit *civitas*. În jurul anului 1290 Zwickau obține statutul de oraş imperial, însă pe la 1308 a fost din nou acordat mărcii de Meissen[30]. Deja în anul 1297 oraşul este condus de un burgomistru şi de un consiliul orăşenesc.

Una din preocupările principale ale orăşenilor din Zwickau pe tot parcursul evului mediu a fost producerea stofelor. Deja la 1348 postăvarii au primit statute, au creat uniuni, iar în a doua jumătate a secolului al XV-lea, alături de cei din localitatea Oschatz, produceau cele mai multe şi calitative țesături în marca de Meissen, cu toate că încă nu puteau concura cu popularitatea stofelor englezeşti şi olandeze. Postăvarii constituiau cea mai numeroasă parte a locuitorilor oraşului. Către 1540 din cele cca 1000 de case ale oraşului cca 230, dar conform unor surse chiar 600, aparțineau postăvarilor[31]. Țesăturile din Zwickau se bucurau de un mare succes pe marile piețe din Germania, Austria, Boemia şi Polonia. În secolul al XVI-lea în oraş a fost construit localul ghildei postăvarilor din Zwickau – Gewandhaus. Paralel cu producerea stofelor, începând cu anul 1316, aici încep şi lucrările de extragere a argintului şi cuprului. Datorită importantelor zăcăminte de argint din

26 L. Kvizikevičius, *Švininių antspaudų radiniai Vilniuje…,* p. 245-246; fig. 4.

27 Ieva Réklaityté, Bárbara Boloix-Gallardo, Eglé Zaveckiené, *A bracelet from the lands of the Golden Horde found in the Palace of the Grand Dukes of Lithuania*, în *„Archaeologia Baltica"*, 16, Klaipéda, 2011, p. 107.

28 *Lexikon Städte und Wappen…,* p. 520.

29 *Ibidem*.

30 *Ibidem*, p. 521.

31 К. Каутский, *Из истории общественных течений (история социализма),* том первый, часть первая. *От Платона до Анабаптистов*, Санкт-Петербург, 1908, p. 303.

Erzgebirge, Zwickau s-a dezvoltat intens în secolele XV şi XVI şi a devenit un important centru economic şi cultural al Saxoniei. Cei care se ocupau de exploatarea resurselor miniere din Erzgebirge erau postăvarii înstăriți şi negustorii de stofe din Zwickau. Dintre aceştia s-a remarcat Martin Römer, care la moartea sa în anul 1483 lăsase în urmă o avere imensă[32]. Exploatarea mereu crescândă a muncitorilor din mine şi a țesătorilor a generat în Zwickau o puternică mişcare socială, sub influența mişcării reformatoare a lui Martin Luther. Nikolaus Storch, Thomas Drechsel şi studentul Markus Thomas Batstübner din Zwickau au fost primii profeți ai Anabaptismului din Germania. Ulterior acestora li se alătură şi Thomas Müntzer, unul din marii admiratori ai lui Martin Luther şi unul din ideologii revoluției țărăneşti, care în anii 1520–1521 a ținut mai multe predici în biserica Sf. Ecaterina din Zwickau[33].

Cum s-a menționat mai sus, pe la 1400 a fost instituită a doua marcă heraldică a oraşului, reprezentând un scut roşu cu trei lebede mergând spre dreapta heraldică şi aşezate în scut în poziția normală de 2 şi 1. Inițial, aceasta a fost folosită ca sigiliu secundar, pentru ocazii mai puțin importante față de cel cu trei turnuri[34]. Cele mai vechi dovezi ale funcționării sigiliului lebedelor se află pe mormântul celor patru consilieri din Meissen, executați pe 10 iulie 1407. Lespedea de mormânt, care conține în colțul din dreapta stema cu cele trei lebede, considerată a fi pierdută acum două sute de ani, a fost redescoperită în anul 1983, în timpul lucrărilor de reconstrucție, efectuate în fosta mănăstire Sf. Afra din oraşul Meissen.

La începutul secolului al XVI-lea burgomistru al oraşului Zwickau devine doctorul Erasmus Stuler, sau latinizat Stella, care s-a preocupat intens de istoria oraşului şi îndeosebi de originile acestuia. Pornind de la scutul cu lebede, Erasmus Stella afirma că Zwickau a fost întemeiat de fiul lui Heracle, Cygnea/Schwan/Lebadă, primind aceste pământuri de la tatăl său pentru eroismul de care a dat dovadă în luptele din pădurea Toitoburg. El hotărăşte să întemeieze un oraş al lebedei – Schwanenstadt. În vremurile lui Carol cel Mare (747-814), Schwanhildis, o strănepoată a lui Cygnus, avea în posesie această localitate. După moartea acesteia, Zwickau devine oraş imperial. În favoarea argumentelor sale Stella a citat în calitate de dovezi documente fictive şi un presupus epitaf al lui Schwanhildis. Cauza acestor plăsmuiri mitologice a fost de a da oraşului o alură de vechime şi venerabilitate. Pentru aceasta trebuia ca istoria urbei să fie legată de mari conducători. Stella era mândru de oraşul său, iar această atitudine a impus-o şi altora. Legendele sale referitoare la istoria timpurie a lui Zwickau au fost preluate de alți cronicari cum ar fi Tobias Schmidt, în lucrarea *Chronica Cygnea*, publicată la Zwickau în anul 1656. În secolul al XVI-lea numele Cygnea a devenit din ce în ce mai comun ca sinonim pentru denumirea oraşului Zwickau[35].

32 *Lexikon Städte und Wappen…,* p. 521.
33 *Ibidem*, p. 522.
34 *Ibidem*.
35 *Zwickau und der Schwan* (https://www.zwikkifaxx.de/diesunddas/zwickauschwan.php).

Începând cu ultima treime a secolului al XVI-lea, sunt folosite concomitent ambele steme. Acest lucru poate fi observat şi pe plumburile comerciale descoperite în Republica Moldova. După cum vedem, în câmpurile lor apar deja inscripții. Stema cu lebede devine cea principală, căci pe această parte anume apare legenda „ZEICHEN DER STADT ZWIK" (fig. 4 şi 5).

Ultimul plumb din catalog poartă pe avers stema cu trei lebede, dar imprimată în oglindă, lebedele privind spre stânga heraldică. Legenda este redată neclar, dar se poate citi „ZWICKAU" (fig. 6).

Combinarea celor două steme (fig. 10) a dus la elaborarea stemei mari a oraşului, a „Stemei Consiliului oraşului cu turnuri şi lebede" (fig. 11). Stema reprezintă un scut german de tip *target*, scartelat, cu câmpul roşu având în partițiunile 1 şi 4 cele trei lebede păşind spre dreapta, iar în partițiunile 2 şi 3 imaginea stemei cu trei turnuri. Scutul este timbrat de două coifuri de argint, închise şi afrontate, şi are lambrechini bogați roşii, căptuşiți cu argint. Coiful din dextra are ca cimier un ostaş în straie roşii, înarmat cu un buzdugan de argint în mâna dreaptă ridicată, având pielea întunecată, asociat din această cauză cu Sfântul Mauricius sau Moritz – magul negru, iar coiful din senestra este încununat cu pălăria Electorului, din care ies şapte steaguri (bicolore orizontale de argint-roşu), reprezentând simbolul celor şapte principii electorale ale Reich-ului german pentru compensarea înălțimii şi a spațiului. Această compoziție constituie şi azi stema mare a oraşului Zwickau[36].

Țesăturile de Zwickau au putut pătrunde pe teritoriul Moldovei prin intermediul Drumului tătăresc, care deservea schimbul de mărfuri atât pe orizontală de la vest-est, cât si pe verticală, asigurând schimburile comerciale dintre nord şi sud[37]. Teritoriile intrate în secolele XIII şi XIV în componența Cnezatului Lituanian aveau ieşire la „Drumul tătăresc" prin intermediul oraşelor Vladimir-Volânski şi Cameniță. *Via tartrica* trecea prin Liov, care avea legături strânse cu Caffa, Cernăuți, Suceava, Iaşi, apoi fie prin Chilia, fie prin Cetatea Albă, unde existau colonii genoveze, întrețineau legături permanente cu Caffa. Conform surselor documentare, a tratatului *Pratica de la Mercatura* a lui Pegolotti, dar şi a altora, în părtile de nord ale Mării Negre, erau aduse stofe din Lombardia, foarte populare fiind cele de culoare roşie sau cele de Flandra, produse la Ypr si Poperige. Cele mai timpurii acte referioare la importarea țesăturilor în Caffa sunt actele notariale din Pera datate la 1281 din care aflăm că oraşul Caffa păstra o treime din această producție, restul fiind destinat Hazariei sau Hoardei de Aur. Din Caffa produsele erau directionate spre drumurile comercile de pe Don, iar prin căile comerciale de pe Volga, spre Tana şi Sarai[38].

După retragerea Hoardei de Aur în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, „Drumul tătăresc", care unea Polonia de Marea Neagră, este înlocuit de „Drumul moldovenesc" ce ducea la Cetatea Albă. Aceasta a favorizat implicarea amplă a Moldovei în comerțul

36 *Ibidem*.
37 А. Г. Еманов, *Север и Юг в истории коммерции: На материалах Кафы XIII-XV вв.*, Тюмень, 1995, p. 16–20.
38 *Ibidem*, p. 46–53.

internațional către mijlocul secolului al XV-lea, atât datorită deținerii Cetății Albe, cât şi controlului drumului terestru care făcea legătura între Marea Neagră şi Polonia[39]. La mijlocul secolului al XVI-lea, deşi comerțul extern al Moldovei, ca şi cel al Țării Româneşti era direcționat primordial spre Imperiul Otoman, Moldova prin poziția sa geografică avea posibilitatea unor contacte comerciale mai largi cu Polonia, Rusia, Germania, cu unele state italiene şi chiar cu Anglia[40]. Probabil prin intermediul acestor contacte au putut pătrunde plumburile de Zwickau pe teritoriul Moldovei dintre Nistru şi Prut.

PLUMBURI COMERCIALE PENTRU STOFE ALE ORAŞULUI ZWICKAU DESCOPERITE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

REZUMAT

În articol sunt examinate câteva plumburi comerciale pentru stofe provenite de pe teritoriul Republicii Moldova, descoperite în cadrul săpăturilor arheologice sistematice sau găsite întâmplător. Plumburile de acest tip, în calitate de garant al calității mărfii, însoțeau baloturile de stofe provenite din diferite state ale Europei de Vest: Flandra, Franța, Anglia etc. Acestea au forma unor rondele din plumb, fiind înzestrate şi cu o tortiță de prindere. Pe suprafața acestora se regăsesc de obicei diferite imagini ştanțate: scuturi, animale heraldice, cruci, inscripții sau sigle. În ultimii ani au fost publicate mai multe plumburi datate în secolele XIV-XV, descoperite pe teritoriul unor aşezări ale Hoardei de Aur de pe Volga, dar şi din diferite state europene, datate în perioada secolelor XVI-XVII.

În baza unor cercetări interdisciplinare, plumburile din prezenta lucrare au fost atribuite oraşului Zwickau din Saxonia. Trei exemplare reprezintă tipul cel mai timpuriu şi poartă pe una din fețe armele marcgrafilor de Landsberg şi Meissen, iar pe a doua prima stemă heraldică a oraşului Zwickau, atestată în anul 1290 – un edificiu compus din trei turnuri. Două dintre ele au loc de descoperite pe teritoriul sitului arheologic Orheiul Vechi. Pătrunderea şi datarea plumburilor la Orheiul Vechi este legată de prezența Hoardei de Aur în zonă. Acestora li se alătură un exemplar de acelaşi tip, dar cu loc de descoperire necunoscut. Plumburi identice au fost găsite în timpul săpăturilor arheologice din zona Castelului de Jos de la Vilnius (două exemplare), care pot fi datate şi ele în secolul al XIV-lea ca şi cele de la Orheiul Vechi.

În anul 1400 apare o nouă marcă heraldică a oraşului Zwickau, care reprezenta imaginea a trei lebede mergând, utilizată la început drept sigiliu secundar, pentru ocazii mai puțin importante. Următoarele două plumburi prezentate cu această ocazie, conțin ambele steme: şi cea cu trei turnuri şi cea cu trei lebede. Ultimul plumb, probabil mai recent conține pe una din fețe stema cu cele trei lebede, iar pe cealaltă parte o imagine heraldică încă neprecizată.

39 Ş. Andreescu, *Genovezii pe „drumul moldovenesc"*, în *In honorem Ioan Caproşu. Studii de istorie*, Iaşi, 2002, p. 205.
40 *Istoria Românilor*, vol. IV, Bucureşti, 2001, p. 101.

Plumburile de Zwickau au pătruns pe teritoriul Moldovei medievale prin intermediul căilor comerciale care au legat regiunea de Europa de Vest.

Cuvinte-cheie: plumb comercial pentru stofe, Saxonia, Landsberg, Meissen, Zwickau, Orheiul Vechi, stemă.

COMMERCIAL CLOTH LEADS OF THE CITY OF ZWICKAU DISCOVERED IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ABSTRACT

In the article we have examined a few commercial leads for cloths originating from the territory of the Republic of Moldova, discovered during the systematic archaeological digs or accidentally found. These types of leads were accompanying bales of cloth coming from various countries of the Western Europe: Flanders, France, England, etc., as a guarantor of the quality of the merchandise. They have the form of lead discs, also having an attaching handle. Their surface usually presents different stamped images: shields, heraldic animals, crosses, inscriptions or logos.

During the last years, several leads were published, dating back to the 14th – 15th centuries, discovered on the territory of some Golden Horde settlements on the Volga river, but also in various European countries, dated back to the 16th – 17th centuries.

Based on interdisciplinary researches, the leads in the present work have been assigned to the city of Zwickau in Saxony. Three pieces represent the earliest type and wear, on one of the faces, the weapons of the Margraves of Landsberg and Meissen, and on the second – the prime heraldic coat of arms of the city of Zwickau, attested in 1290 – an edifice composed of three towers. Two of leads have been discovered on the territory of the archaeological site of Old Orhei. The presence and dating of the leads in the site of Old Orhei are related to the presence of the Golden Horde in the region. They are accompanied by a piece of the same type, whose place of discovery is unknown. Identical leads have been found during the archaeological digs in the area of the Lower Castle of Vilnius (2 pcs.), that can also be dated in the 14th century, just like those of Old Orhei.

A new heraldic mark of the city of Zwickau appears in 1400, representing three walking swans; it was firstly used as a secondary seal, for less important occasions. The next two leads presented on this occasion contain both coats of arms: the three-tower and the swans ones. The last and probably the most recent lead presents, on one of the sides, the three-swans coat of arms, and on the other side – a still unidentified heraldic picture.

The Zwickau leads have entered the territory of the medieval Moldova through the trade routes that tied the region to the Western Europe.

Keywords: cloth commercial lead, Saxony, Landsberg, Meissen, Zwickau, Old Orhei, coats of arms.

05.11.2019

Ana Boldureanu – istoric, numismat, doctor în istorie; şefa Sectorului Istorie Medievală şi Numismatică, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August 1989, nr. 121A, MD-2012 Chişinău, Republica Moldova, e-mail: anaboldureanu@yahoo.com

ILUSTRAȚII

Fig. 1–3. Plumburi ale oraşului Zwickau, tip. 1.

Fig. 4–5. Plumburi ale oraşului Zwickau, tip. 2.

Fig. 6. Plumb, oraşul Zwickau, tip. 3

Fig. 7. Monedă, ducatul de Sachsen, *halbschwertgroschen,* Friedrich III, Albrecht, Johann (1486-1500), suverani din linia Ernestină, tezaurul de la Bălțați, comuna Tătărani, jud. Vaslui.

Fig. 8. Stema Mărcii de Ladsberg (https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Landsberg_ (Saalekreis)

Fig. 9. Sigiliului oraşului Zwickau, din anul 1290 (www.freiepresse.de/zwickau/zwickau/bezeichnung-aelter-als-der-ort-artikel9802667).

Fig. 10. Stema oraşului Zwickau reprezentând unificarea celor două steme cunoscute ale oraşului (https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Zwickau).

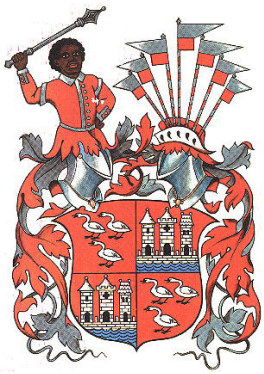

Fig. 11. Stema mare a oraşului Zwickau (https://heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Zwickau).

Stema lui Iacob Heraklide Despot după diploma acordată de Carol Quintul

Sorin IFTIMI

În peisajul destul de stereotip al heraldicii domneşti din Moldova stemele lui Iacob Heraklide Despot sunt cu adevărat spectaculoase, oferind un rebus heraldic încă nedescifrat până la capăt[1]. Pentru cunoaşterea acestora, există două categorii de izvoare: cele monetare şi cele diplomatice. Despre monedele lui Despot vodă s-a scris destul de mult, deşi nu întotdeauna cu un interes special pentru heraldică[2]. Imaginile cunoscute de pe piesele numismatice ajută însă la mai corecta înțelegere a descrierilor privitoare la aceleaşi steme, păstrate în documentele scrise.

Moneda din 1562 are pe avers bustul lui Despot, încoronat şi purtând o armură, în mâna stângă Despot ține un glob crucifer, iar în dreapta o spadă. În câmp, de-o parte şi de alta a bustului, anul 1562 şi inscripția în limba latină: „† HERACLIDIS DESPOTE PATRIS PATRIE". Pe revers se află un scut scartelat: în cartierul I un turn, în cartierul II copac cu şarpe, în cartierul III un leu rampant şi în cartierul IV un peşte cu inel în gură; peste tot, în scut oval, capul de bour – stema Moldovei; scutul este timbrat de acvila bicefală imperială austriacă. De jur-împrejur, în exergă, legenda: „VINDEX ET DEFENSOR LIBERTATIS PATRIE" (fig. 1).

Această stemă a fost reluată, într-o formulă asemănătoare, pe talerul emis în 1563. Suprafața mai mare a talerului a permis ca pe revers să fie înfățişată o stemă dezvoltată, mai ales prin dublarea multor cartiere. S-a ajuns la o construcție heraldică cu 16 câmpuri, pe care broşează de bourul Moldovei. Deasupra scutului, în cimier, regăsim acvila bicefală austriacă, încoronată, şi textul latin: „VINDEX ET DEFENSOR LIBERTATIS PATRIE". Cele 16 câmpuri de pe scutul de pe revers conțin referințe la ascendența lui Despot. Se ştie că, pentru recunoaşterea unui anumit grad de noblețe, posesorul blazonului trebuia să

1 N. Iorga, *Iarăşi ştiri nouă despre Despot*, în „*Revista istorică*", II, 1916, p. 125-136; Mircea Dumitrescu, *Despre stemele domnilor Moldovei – Despot Vodă şi Gaspar Grațiani*, în „*Revista Muzeelor*", IV, 1967, nr. 6, p. 560-563+ilustr.; Octavian Iliescu, *Destăinuirile unei steme. Despot Vodă şi Heraldica*, în „*Magazin istoric*", III, 1969, nr. 7–8, p. 166–169.

2 D. A. Sturdza, *Monede de la Iuga şi Despot falsificate la Suceava*, în „*Analele Academiei Române*". Partea Administrativă, seria II, nr. 18, 1895–1896, p. 71; G. Oprescu, *Ceva despre monedele lui Alexandru Lăpuşneanu şi Despot Eraclid*, în „*Convorbiri Literare*", 39, 1905, p. 524-530; N. Iorga, *op. cit.*; Constantin Moisil, *Steme vechi româneşti. 2. Despot Vodă şi Mihai Radu*, în „*Universul*", Bucureşti, LVIII, 1941, nr. 119, p. 2+ilustr.; Ilie Țabrea, *Monedele lui Despot Vodă în lumina ultimelor cercetări*, în „*Studii şi cercetări de numismatică*", Bucureşti, V, 1971, p. 161-177+1 pl.; Octavian Iliescu, *Un dinar fals de la Despot Vodă*, în „*Buletinul Societății Numismatice Române*", 67–69, 1973–1975, p. 167-170; Gh. Poenaru Bordea, Radu Ocheşeanu, *Un taler emis de Despot vodă*, în „*Buletinul Societății Numismatice Române*", 80–85, 1986–1991, p. 151-164; C. Zwecker, E. Oberländer-Târnoveanu, *Un nou taler moldovenesc emis în anul 1652 de către Despot Vodă*, în „*Cercetări numismatice*", VIII, 2002, p. 247–251.

prezinte un asemenea blazon, cu 16 sau 32 de cartiere, deci să aibă în spate multe generații de strămoşi nobili. Este posibil ca un asemenea standard să îl fi motivat şi pe Despot în alcătuirea acestei construcții heraldice. În această stemă întâlnim următoarele reprezentări: turn de piatră, un laur în jurul căruia se încolăceşte un şarpe, scut scartelat (în cartiere: cruce, trei grinzi orizontale (fascii), floare de crin dublă, trei globule – poate monede), acvilă bicefală, leu mergând spre dreapta heraldică, peşte cu un inel în gură, îndreptat spre stânga heraldică, un copac, coroană cu două stele deasupra, o cruce. Din aceste nouă simboluri, crucea şi copacul apar o singură dată. Celelalte şapte semne apar de câte două ori (fig. 2).

Numismatul Octavian Iliescu remarca folosirea „capului de bour anterior domniei, apare la Despot ca stemă de pretenție, pentru prima dată, pe sigiliul său personal, aplicat pe scrisoarea din 29 noiembrie 1560, redactată în Kosice, către senatul oraşului Löcse”[3]. Diploma imperială din 1560 îi recunoştea această pretenție. Consideră că acvila bicefală, care apare de două ori în scut, este tot austriacă. Scutul scartelat, care reproduce stema lui

Fig. 1. Stema lui Iacob Heraklide pe reversul monedei sale din 1562.

Fig. 2. Talerul lui Iacob Heraklide emis în 1563: a) aversul cuprinzând portretul domnului; b) reversul cuprinzând stema dezvoltată a domnului.

3 Octavian Iliescu, *Destăinuirile unei steme…,* p. 168.

Alexandru Lăpuşneanu (de pe monede), care derivă din stema lui Ştefan cel Mare, vrea să arate înrudirea sa cu dinastia Moldovei şi drepturile sale la tron[4].

* * *

Sursele diplomatice referitoare la stemele lui Despot Vodă, cunoscute până în prezent, sunt două, datând din anii 1555 şi 1557. S-a constatat că descrierile celor două steme sunt cvasi-identice. O primă traducere a descrierii stemei a fost publicată de N. Iorga, în 1916[5]. Autorul arată că această diploma din septembrie 1557 a fost acordată de Despot pe când se afla în Lituania, secretarului regelui Poloniei. Diploma, întărită de regele polonez, a fost tipărită de N. Malinowski, la 1858[6]. N. Iorga a avut acces doar la traducerea germană a actului, aflată în volumele manuscrise ale lui W. Schmidt, păstrate la Biblioteca Muzeului Național din Budapesta. De acolo a luat şi informația că diploma a apărut şi în cartea lui Swiecki, *Vechea Polonie*[7].

Într-o notă finală, editorul aprecia: „cunoaşterea acestui document prețios este de o deosebită însemnătate prin faptul că ne desveleşte tot trecutul lui Despot Vodă, arătându-ne unde şi cum a slujit până la data documentului". Acelaşi istoric mai arăta şi că diploma a servit foarte mult carierei lui Despot, deschizându-i toate uşile curților europene pe care le-a vizitat, ajutându-l să-şi construiască un cerc de relații pe care s-a sprijinit în aspirația sa de a ocupa tronul Moldovei[8].

Pentru a putea urmări cât mai bine aceste descrieri, trebuie să reamintim faptul că în heraldică dreapta şi stânga (*dextra* şi *senestra*) sunt ca „în oglindă", invers decât în descrierile de altă natură. În mod neobişnuit, ambele descrieri ale stemei încep cu ultimul cartier, revenind apoi la cartierele II, III, IV.

Iată descrierea stemei, în traducerea lui N. Iorga: „Un scut de aceeaşi lungime şi lățime, împărțit în patru părți egale; în cea stângă de jos, în câmp alb sau de argint să fie pus un peşte Chrysophoris, în mărime şi culoare naturală, ținând în gura deschisă un inel de aur, cu mărgăritar. Coada peştelui trebuie să fie întoarsă [îndreptată?] în jos, către partea interioară a scutului, iar capul să fie ridicat în sus. Partea din dreapta sus a scutului trebuie să aibă, tot în câmp alb ori de argint, o sfântă biserică de culoare albastră cu uşi negre. Partea de jos în dreapta şi partea de sus în stânga trebuie să cuprindă, în câmp galben sau de aur, cea stângă: un dafin cu rădăcină de culoare şi mărime naturală, al cărui trunchi îl înfăşură un şarpe verde cu pete albastre, având capul către interior întors, iar coada către exteriorul scutului. Dimpotrivă, în dreapta jos trebuie să cuprindă un leu roşu, cu gheare

4 *Ibidem*, p. 169.
5 N. Iorga*, op. cit.*
6 N. Malinowski, în *Teka Wilenska*, Vilna [Vilnius], 1858, nr. 8, p. 107 şi urm.
7 Swiecki, *Vechea Polonie*, caietul VI, p. 441; *apud* N. Iorga, *op. cit.*, p. 128–129, nota 1.
8 A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării Româneşti*, vol. I, *Acte şi scrisori (2527-1572)*, Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1929, p. 151–158, nr. 200.

roşii (sic!) sau argintii, cu limba scoasă în afară şi coada în sus îndoită pe spate, ca şi cum el ar voi să sară în afară”[9]. Deasupra scutului este vechea coroană grecească[10] şi un coif deschis şi, în cercul scutului, deviza **Σάμος ὀρντος γάλα φέρει** [*=„Samosul poartă laptele păsărilor”*], aşa cum a înfăţişat-o aici mâna pictorului”[11].

Este neobişnuită această scartelare a scutului cu două metale, având toate cartierele de aur şi argint (care aminteşte de redundanţa de aur şi argint din stema Ierusalimului). În mod uzual, pentru câmpurile celor patru cartiere alternează un metal şi o culoare; destul de frecvent, sunt alternate două culori.

Textul latin al diplomei din 22 octombrie 1555 a fost publicat de Andrei Veress în 1929, după o copie aflată la Viena, Staatsarchiv, Hungarica[12]. Din păcate, documentul nu este însoţit şi de o traducere în limba română. Autorii care s-au ocupat de subiect au mai utilizat diverse traduceri, parţiale, făcute ad-hoc, dar nimeni nu a încercat să dea o traducere integrală a diplomei imperiale.

Andrei Veress, atrăgea atenţia, într-o notă finală, asupra faptului că, potrivit textului diplomei, aceasta a fost acordată la iniţiativa împăratului (*motu proprio*) şi nu la solicitarea beneficiarului, fapt foarte rar şi semnificativ[13]. Diploma obţinută de la Carol Quintul a fost întărită printr-o altă diplomă, acordată lui Despot de împăratul Ferdinand, succesorul celui dintâi, la 9 aprilie 1560. Acest nou document este mult mai sumar, neoferind detalii despre biografia sau stema lui Iacob Heraclide[14].

Analiza stemei lui Despot vodă a stat şi în atenţia regretatului istoric Gheorghe Pungă[15]. Autorul a folosit o traducere după diploma publicata de Veress, realizată special şi cuprinzând doar fragmentul cu descrierea stemei. Se arată şi caracterul ereditar, transmisibil, al blazonului conferit de împărat lui Despot. „Pentru a arăta mărinimia clemenţei noastre faţă de tine, Heraclid Iacob Basilic Despot, şi ca nu cumva urmaşii tăi să fie lipsiţi de podoaba lor, am aprobat, printr-un înscris demn de încredere, să ţi se confere obişnuitele însemne strămoşeşti ale armelor tale şi, prin tine, nobila şi regeasca ta familie”. Prin urmare, împăratul recunoaşte o stemă propusă, sau deja folosită de Iacob Heraclide. Nu este o stemă concepută în Cancelaria imperială ci doar recunoscută şi concedată de împărat. Cancelaria imperială adaugă blazonului doar acvila bicefală, ca o concesiune imperială şi semn de augmentare heraldică. Autorul remarca şi faptul că la trei zile de la emiterea

9 N. Iorga, *op. cit.*, p. 128. Aceeaşi traducere a fost folosită şi de Adina Berciu-Drăghicescu, în monografia *O domnie umanistă în Moldova. Despot Vodă*, Bucureşti, 1980, p. 41.

10 Nu ştim ce înţelegea emitentul documentului prin „vechea coroană grecească”; poate tipul de coroană ce are fleuroni de forma razelor de soare, drepte (neunduite), cunoscută în heraldic drept „coroană de tip antic”. Totuşi, mai departe în textul diplomei, aceeaşi mai este numită şi „coroană etnică”.

11 N. Iorga, *op. cit.*, p. 128.

12 A. Veress, *Documente*..., vol. I, p. 151–158, nr. 200.

13 A. Veress, *Documente*..., vol. I, p. 158.

14 Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente*, vol. II/1, p. 376.

15 Gh. Pungă, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot vodă*, în *„Arhiva Genealogică”*, II (VII), 1995, 3–4, p. 23–38.

acestei diplome de recunoaştere a nobilității, împăratul Carol Quintul a abdicat, în favoarea fiului său.

* * *

În cele ce urmează vom arăta modul în care autorii anteriori au descris şi descifrat stema lui Iacob Heraclide, parcurgând pas cu pas cartierele acestei steme. Diploma emisă de Carol Quintul, la Bruxelles, în 1555, publicată de A. Veress, a oferit cheia acestei enigme heraldice[16]. El arată că peştele cu inel de aur „cu piatră gravată" este o stemă de familie, aşa-zisele „arme strămoşeşti" ale lui Despot[17]. Octavian Iliescu aminteşte de faptul că Despot şi-a tipărit arborele genealogic la Braşov, în 1558[18]. Între ascendenții domnului este trecut şi Polykrates (540–522 î. Hr.). Acesta era fiul lui Aiakes, tiranul Samosului, ce avea un deosebit noroc la războaie cu armata sa de 100 de corăbii şi 1000 de arcaşi. El dobândise prietenia lui Amasis, faraonul Egiptului, care l-a avertizat că un asemenea mare noroc, nemaiîntâlnit, nu este de bun augur şi că s-ar putea ca zeii să îi rezerve un sfârşit tragic. Faraonul l-a sfătuit să afle „ce are lucru mai de folos şi pentru carile îl va durea inima mai tare şi să-l piardă într-un loc unde nu-l va mai putea afla". Polykrates a socotit că cel mai potrivit obiect pentru această jertfă era „un inel de aur cu smarald săpat (pentru pecete) făcut de un artist vestit, Theodor (al lui) Tileclis". Tyranul a aruncat inelul în mare, dintr-o corabie. Inelul a fost înghițit de un peşte care a fost adus de un pescar la masa lui Polykrates. Acesta era un semn că zeii i-au refuzat jertfa. Polakrates şi-a sfârşit curând zilele, la Magnesia, fiind sacrificat de satrapul persan Oroetes [19]. Putem remarca, peste secole, faptul că acelaşi destin l-a avut şi Despot, ca un adevărat urmaş al lui Polykrates.

Cartierul I: Acolo unde pe reprezentările monetare se observă un turn, descrierile diplomatice arată că este vorba de o construcție sacră, un „templu". Potrivit traducerii lui N. Iorga, „Partea din dreapta sus a scutului trebuie să aibă, tot în câmp alb ori de argint, o sfântă biserică de culoare albastră cu uşi negre"[20]. Octavian Iliescu foloseşte o traducere diferită a acestui pasaj: „Turnul de cetate, descris în diplomă ca *templum* şi nu ca *turris*, ar putea reprezenta celebrul templu al Herei (*Heraion*) din insula Samos, înfrumusețat de Polykrates însuşi. Acest edificiu era însă de formă pătrată şi nu cilindrică. Ar putea fi vorba de templul lui Apollo Triopius din Cnidos, situat în Dorida antică (regiune cuprinzând şi insula cu acelaşi nume), care figurează de asemenea în titulatura lui Despot"[21]. Istoricul Gh. Pungă era de părere că turnul nu reprezenta templul Herei din Samos, ci mai curând

16 Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 169.
17 *Ibidem*, p. 168.
18 Gh. Pungă, *op. cit.*
19 *Ibidem*, p. 168. Octavian Iliescu considera că „probabil şi crucea, ce apare în două rânduri în stemă, este o aluzie la moartea lui Polykrates, răstignit pe cruce".
20 N. Iorga, *op. cit.*, p. 128.
21 Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 168. Acelaşi autor susținea că atât leul, cât şi arborele de laur, cu sau fără şarpe încolăcit în jurul tulpinii, sunt atribute ale lui Apollo, zeu adorat, sub diferite ipostaze şi epitete, în insulele ioniene, de la Samos, Paros şi Cnidos

Oracolul din Delphi, amintind că Apollo, zeul luminii şi al artelor, care a ucis în acest loc de pe muntele Parnas şarpele gigant Python, întemeind apoi un oracol, considerat în antichitate drept „centru al Lumii". De la şarpele Python derivă denumirea „jocurilor pythice"[22]. În Muzeul de Arheologie de la Delphi este expus şi astăzi o piesă antică, „ombilicul Pământului", lucrat în ceramică.

Cartierul II: În partea din stânga [senestra!] sus, „pe câmp galben sau de aur, un dafin cu rădăcină de culoare şi mărime naturală, al cărui trunchi îl înfăşură un şarpe verde cu pete albastre (python?), având capul către interior întors, iar coada către exteriorul scutului" (N. Iorga)[23]. Explorând domeniul mitologiei antice greceşti, Gh. Pungă susţinea că de numele zeului Apollo se leagă şi prezenţa dafinului: îndrăgostit de nimfa Dafne, Apollo o urmăreşte într-o pădure, dar, în momentul în care trebuia să o prindă, Peneu, tatăl acesteia, o preface într-un dafin[24].

Cartierul III: Nici rosturile leului din cartierul al treilea nu puteau fi descifrate fără cunoaşterea izvoarelor diplomatice. N. Iorga arăta că „în dreapta (dextra) jos trebuie să cuprindă un leu roşu, cu gheare roşii (sic!) sau argintii, cu limba scoasă în afară şi coada în sus îndoită pe spate, ca şi cum el ar voi să sară în afară"[25]. Ultima precizare se referă la faptul că leul era orientat spre exteriorul scutului, spre dextra, precizare care nu ar mai fi fost necesară, orientarea leului rampant fiind cea clasică. Traducerea folosită de Gh. Pungă aduce precizarea că leul este înfăţişat „ca şi cum ar sări într-o peşteră"[26]. Autorul observa: „diploma arată că leul trebuia redat într-o poziţie de luptă, ca şi cum ar intra într-o *peşteră*". „Acest simbol heraldic se referă, aşadar, la prima ispravă a lui Heracle: uciderea leului din Nemeea, care se refugiase într-o grotă şi era considerat până atunci un animal invincibil"[27]. Asocierea leului cu peştera a condus spre miturile privitoare la Herakles, spre episodul uciderii leului din Nemeea. Despot şi-a luat numele de Heraklides abia în 1554 sau 1555, în Belgia, la curtea Mariei, fosta regină a Ungariei.

* * *

Reluarea subiectului blazonului lui Despot Vodă este prilejuită de publicarea integrală a Diplomei lui Carol Quintul şi a traducerii acesteia după textul original, de către distinsul latinist Traian Diaconescu de la Universitatea din Iaşi[28]. Având în vedere specificul limbajului heraldic şi dificultăţile de traducere, am fost solicitat să redactez câteva note, cu

22 Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 28.
23 N. Iorga, *op. cit.*, p. 128.
24 Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 28.
25 N. Iorga, *op. cit.*, p. 128. Ghearele leului roşu nu pot fi decât de metal; un leu roşu cu gheare roşii nu s-ar descrie ca atare, precizarea fiind superfluă (redundantă).
26 Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 27.
27 *Ibidem*, p. 28.
28 Traian Diaconescu, *Un decret al împăratului Carol al V-lea, prin care conferă privilegii lui Despot Vodă*, în vol. *„Ca toţi sa fie una". Studii si articole în onoarea PS Petru Gherghel cu ocazia aniversarii a 20 de ani de episcopat si 70 de ani de viaţa*, coord. P. S. Aurel Percă, Iaşi: Editura Sapientia, 2010 (cu notiţe istorice de dr. Mircea Ciubotaru).

privire la descrierea stemei. Documentul fiind mult mai amplu, de dimensiuni ce depăşesc necesităţile acestui text, vom reda mai jos doar fragmentul privitor la descrierea stemei:

„Ad demonstrandum vero nostrae erga te, Heraclidem Iacobum Basilicum Despotam, clementiae abundantiam, et ne posteritas tua suo decore defraudetur, tibi avita armorum tuorum insignia per te Nobilem et Regiam familiam tuam, uti fide digna relatione accepimus, deferri solita videlicet scutum secundum longum, latumque in quatuor partes aequales divisum, in quarum inferiori sinistra albi seu argentei coloris chrysophoris piscis genuinae, suae formae et coloris, ore aperto, annulum aurem, cum Draconite gemma conspicuum gerens, caudam deorsum in interiorem scuti angulum, caput sursum tendens et in superiori dextra itidem albi seu argentei coloris, templum teretis formae, azurei seu coelestini, cum nigri coloris porta seu ostio continetur. Inferior autem dextra et superior sinistra scuti partes crocei seu aurei coloris existunt, quarum haec laurum arborem cum radice naturalis suae formae ac coloris, cuius caudici aspis sive serpens viridis maculis azurei coloris conspersus, caput in anteriorem caudam in posteriorem areae partem porrigens circumvolutus est. Illa vero leonem rubrum unguibus albi seu argentei coloris, exerta lingua, caudaque post tergum reflexa, antrorsum scandentis instar, versum et ab eius capite paululum infra superiorem eius areae extremitatem, undulam albicantem in anteriorem scuti partem vergentem continet.
Supra scutum corona ethnica aurea insignitum, galeam apertam cancellatam sive tornearíam, teniis sive laciniis nigri seu sabellini coloris redimitam, ac diademate ethnico coronatam; e cuius cono caput leonis rubri cum collo, exerta lingua antrorsum vero eminet, ac ex huius vertice rosarum caulis quinque ramorum, aequis spatiis ab invicem distantium, quorum singuli singulos flores rubescentes cum flavi coloris apicibus gestant, exurgit, et desuper in scheda albi seu argentei coloris in semicirculum reflexa haec sequentia verba literis maiusculis graecis nigris conscripta extant: ΣΆΜΟΣ ΌΡΝΊΟΣ ΓΆΛΑ ΦΈΡΕΙ. Non modo laudanda, confirmanda et approbanda, verum etiam augenda et exornanda duximus, atque tenore praesentium laudamus, confirmamus, approbamus, augemus et ornamus, addentes in vertice scuti aquilam nigram bicipitem, lingua exerta rubea oculisque itidem rubeis, ac alis expansis, pectore tenus prominentem".

Traducerea profesorul Traian Diaconescu oferă câteva detalii diferite de ceea ce se ştia anterior. Vom relua pe fragmente traducerea, intervenind cu câteva precizări, acolo unde vom considera că este necesar.

Descrierea stemei începe, în mod neobişnuit, tot cu cartierul IV. „Un scut lung şi lat[29] divizat în patru părţi egale: în stânga jos, un peşte de culoare albă sau argintie[30], sau de culoarea aurului („Chrysophoris")[31], cu gura deschisă, purtând un inel de aur, împodobit cu *gemma Draconită*, jos, în unghiul interior al scutului, coada, ţinând capătul în sus; şi în

29 De lungime şi lăţime egale.
30 Argintul este smalţul clasic pentru peşti, în heraldică (n. ns.).
31 Acest adaos contradictoriu este prezent în text; referirea poate fi la Chrysophrys, e o specie determinată de peşti.

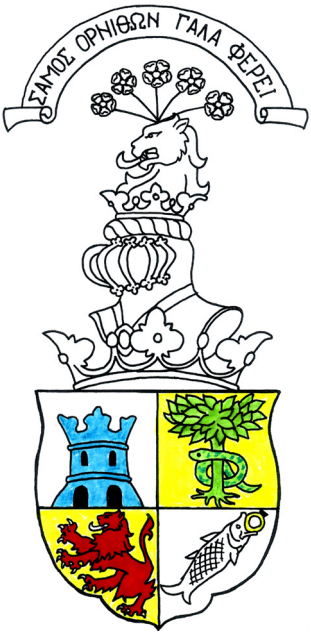

Fig. 3. Stema lui Despot Vodă după descrierea din diploma lui Carol Quintul (reconstituire grafică a autorului).

dreapta sus, de aceeaşi culoare albă sau argintie[32], un templu de o formă rotundă, azuriu sau ceruliu, cu poartă de culoare neagră; iar în dreapta jos şi în stânga sus părțile [câmpurile?] scutului sunt şofranii sau aurii, în care un arbust de laur cu rădăcină[33], de formă şi culoarea naturală, pe trunchiul căruia s-a încolăcit o aspidă sau un şarpe verde, stropit[34] cu pete de culoare azurie, ridicând capul în partea de sus a suprafeței [câmpului] şi [având] coada în partea de jos. Aceea [?!], într-adevăr, conține un *leu roşu* cu gheare de culoare albă sau argintie, cu limba scoasă şi cu coada îndoită pe spate, întors precum ar urca o peşteră, şi de la capul lui, puțin în jos, la extremitatea de sus a acestei suprafețe [câmp] o undă care albeşte, îndreptându-se, în partea din față a scutului".

O primă problema ar fi aceea a interpretării termenului „Chriysophoris" ar trebui perceput ca denumirea unei specii de peşte, sau ca un atribut al peştelui: peşte auriu („purtător de aur")[35]. Din punct de vedere heraldic ar trebui să ne oprim la prima soluție, ce adoptată şi de Iorga (în urma traducerii din germană). Aceasta deoarece câmpul stemei fiind de argint, nu se poate aşeza în el un peşte de aur; s-ar încălca una dintre legile de bază ale heraldicii, care interzice suprapunerea de metal pe metal. Peştele „Chriysophoris" trebuie să fie de culoare naturală, pentru a putea fi pus pe câmp de argint.

32 Potrivit uzanțelor heraldicii, aceasta e ordinea: se descrie mai întâi culoarea câmpului, apoi a mobilei.

33 În jargonul tehnic al heraldicii s-ar folosi termenul de „dezrădăcinat" pentru un arbore reprezentat cu tot cu rădăcină.

34 Termenul heraldic mai apropiat ar fi: un şarpe verde „semănat" cu pete de culoare albăstrie.

35 Sau „purtător [al inelului] de aur"?

Se poate observa şi o anumită variație în identificarea pietrei care împodobeşte inelul: cel al lui Polykrates avea un smarald verde, în stema conferită de Despot este vorba de mărgăritar (perlă), iar în diploma emisă de Carol Quintul este o piatră miraculoasă, numită *drakonit*. Acesta este o piatră mitică, de culoare neagră, un fel de gemă, despre care a scris şi Plinius cel Bătrân, în a sa *Istorie naturală*. Se pretindea că această rocă se găsea înfiptă adânc în craniul Dragonului. Pentru a o obține, eroul trebuia sa elibereze piatra câtă vreme dragonul era încă în viață. Altfel, drakonitul devenea de nefolosit, pierzându-şi însuşirile miraculoase. Pentru dobândirea pietrei trebuia adormit Dragonul. Drakonitul era considerat a fi mai dur chiar decât diamantul. Astăzi ar putea fi identificată cu obsidianul, din care s-au confecționat unelte preistorice.

Traducerea profesorului Traian Diaconescu este mai fidelă originalului, arătând că: în cartierul I „în dreapta sus, [pe câmpul] de aceeaşi culoare albă sau argintie, se află un templu de o formă rotundă, azuriu sau ceruliu, cu poartă de culoare neagră]. În privința cartierului II, se relevă că textul original este mai bogat în detalii: „ în dreapta jos şi în stânga sus părțile [câmpurile?] scutului sunt şofranii sau aurii, în care un arbust de laur cu rădăcină [dezrădăcinat], de formă şi culoarea naturală, pe trunchiul căruia s-a încolăcit o aspidă sau un şarpe verde, stropit [semănat?] cu pete de culoare azurie, ridicând capul în partea de sus a suprafeței [câmpului] şi [având] coada în partea de jos". Pentru cartierul III se arată că acesta conține, într-adevăr, „un leu roşu cu unghii de culoare albă sau argintie, cu limba scoasă şi cu coada îndoită pe spate, întors precum ar urca *o peşteră*, şi de la capul lui, puțin în jos, la extremitatea de sus a acestei suprafețe [câmp] o undă care albeşte, îndreptându-se, în partea din față a scutului [acest detaliu nu e prezent pe monede, deci nu i se poate descifra sensul].

„Peste scutul însemnat [timbrat] cu o *coroană etnică*[36], de aur, o cască deschisă, *haşurată* [zăbrelită?], legată cu bentiță de culoare neagră sau *sable* şi încoronată cu diadema etnică; din vârful acestuia, capul leului cu grumazul roşu, cu limba scoasă, întors spre peşteră, se înalță, şi din creştetul acestuia se ridică tulpini de roze cu cinci ramuri, în spații egale şi fiecare din acestea poartă flori roşii cu vârfuri[37] [sepale] de culoare galbenă şi deasupra, pe o foaie de papirus [filacteră, eşarfă?] de culoare albă sau argintie, îndoită în semicerc, stau scrise aceste următoare cuvinte, cu majuscule greceşti: SAMOSUL POARTĂ LAPTE DE PASĂRE"[38].

Împăratul dispunea augmentarea blazonului lui Despot cu zgripțorul austriac: „Noi am considerat că [acestea] trebuie nu numai să fie lăudate, confirmate şi aprobate, ba chiar şi sporite şi împodobite şi le lăudăm în cuprinsul înscrisului de față, le confirmăm şi le aprobăm, le sporim şi le împodobim, *adăugând în vârful scutului acvilă neagră bicefală, cu*

36 Coroană domnească, voievodală. În *cimier*, sau *crest*.

37 Autorul aduce mulțumiri domnului Dorin Onofrei pentru clarificarea unor sensuri ale termenilor în limba latină.

38 Gh. Pungă, cu litere de aur [?] „Samosul produce lapte de pasăre", p. 27.

limba roşie scoasă şi cu ochii, de asemenea, roşii, cu aripile întinse care se ridică până la piept, aşa cum toate acestea se observă în mijlocul [!] înscrisului prezent, pictate cu mai mare îngrijire de talentul unui artist".

* * *

Condotierul de factură renascentistă care a fost Iacob Heraklide Despot reprezintă nu doar o pată de culoare în istoria Moldovei, ci este un personaj special, care a reuşit să întindă o punte de legătură între două spații culturale: cel a occidentului european şi cel estic, postbizantin, căruia îi aparțineau principatele române. Heraldica este un limbaj simbolic specific, creație a Europei catolice, ce a cunoscut ultimele reverberații, spre sud-estul continentului, în spațiul istoric românesc. Despot Vodă a reuşit să transmită, prin intermediul blazonului creat de el, varianta sa despre originile sale, despre identitatea pe care şi-a construit-o şi despre aspirațiile sale politice. El a reuşit să facă din blazon un mijloc perfect de propagandă, de promovare, în limbajul epocii a propriilor sale interese.

STEMA LUI IACOB HERAKLIDE DESPOT DUPĂ DIPLOMA ACORDATĂ DE CAROL QUINTUL

REZUMAT

Iacob Heraklide Despot, domn al Moldovei în anii 1561–1563, şi-a alcătuit un interesant blazon personal care reuneşte simboluri privitoare la pretinsele sale origini nobiliare şi la aspirațiile sale politice. Variante grafice ale acestei alcătuiri heraldice s-au păstrat pe monedele şi sigiliile lui Despot Vodă, iar descrierea stemei se află în diploma emisă de împăratul Carol Quintul, document în limba latină. Mai mulți istorici şi numismați au publicat contribuții la desluşirea acestui rebus heraldic, fără a avea însă acces la documentul original. Recent, latinistul Traian Diaconescu de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi a publicat o traducere integrală a Diplomei imperiale, variantă mai fidelă textului latinesc. La vremea respectivă autorul articolului a fost consultat pentru precizări legate de unii termeni heraldici, fapt care i-a permis să reia subiectul şi să redacteze studiul de față, destinat celor cu preocupări de heraldică.

Cuvinte-cheie: Carol Quintul, diplomă imperială, heraldică, despot, Samos, Moldova.

THE COAT OF ARMS OF JACOB HERAKLIDIS THE DESPOT ON THE ARMS GRANT GIVEN BY EMPEROR CHARLES QUINT

ABSTRACT

Jacob Heraklidis the Despot, Prince of Moldavia between 1561 and 1563, made himself an interesting personal coat of arms, which assembles symbols showing his pretended aristocratic origins, as well as his political aims. Several graphical variants of this heraldic composition are preserved on the coinage and seals of Despot Vodă, while the description

of coat of arms is preserved in a charter issued by Emperor Charles the Fifth, written in Latin. Several historians and numismatists have published papers endeavoring to explicate this heraldic puzzle, without having access, though, to the original document. Recently, the Latinist scholar Traian Diaconescu of Iaşi University published the complete translation of the Imperial grant, which is the text closest to the Latin original. At the time of its publication, I was consulted for clarification regarding the propriety of certain heraldic terminology. This consultation allowed a fresher overview on the subject, which result is the present paper, for the benefit of both Heraldry professionals and aficionados.

Keywords: Charles Quint, imperial charter, Heraldry, Despot, Samos, Moldavia.

16.07.2019

Sorin Iftimi – istoric, muzeograf, doctor în istorie; muzeograf la Muzeul de Istorie din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iaşi, Piața Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 1, Iaşi, RO-700028, România; membru al Comisiei de Genealogie, Heraldică şi Sigilografie a Academiei Române, Filiala Iaşi, al Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta” (Iaşi), al Societății de Genealogie şi Heraldică „Paul Gore” (Chişinău), al Asociației de Heraldică şi Vexilologie din Transilvania; e-mail: sorin.iftimi@yahoo.com; iftimi.sorin@gmail.com

Письма П. Г. Горе Л. М. Савелову как источник по истории геральдики и генеалогии[1]

Олег НАУМОВ

В начале XX в. переписка была основным способом коммуникации между учеными, и этим во многом определяется ее значение и ценность как исторического источника. В письмах обсуждались разнообразные исследовательские проблемы, намечались планы, выдвигались гипотезы, оценивались новые издания, сообщались биографические факты, велись дискуссии, раскрывались личные взаимоотношения внутри научного сообщества. Для объективной реконструкции истории генеалогии и геральдики первостепенный интерес представляет переписка тех, кого можно причислить к основоположникам этих дисциплин.

Для молдавского гербоведения ключевой фигурой в начале прошлого столетия был Павел Георгиевич Горе (* 1875 – † 1927). В отделе письменных источников Государственного исторического музея в Москве сохранилось восемь его писем[2] к выдающемуся историку дворянства, первому в России профессору генеалогии Леониду Михайловичу Савелову (* 1868 – † 1947).

Переписка между ними началась в 1907 г. и продолжалась, как минимум, еще пять лет. Возможно, что обмен письмами происходил и дальше, но они погибли во время революции. Когда осенью 1917 г. Л. М. Савелов, отправляясь в эмиграцию, покидал охваченную беспорядками Москву, то он, по собственному признанию, сжег 17 корзин переписки[3]. Кроме того, в 1918 г. его особняк был разгромлен бандой анархистов, уничтожившей часть архива ученого.

Инициатором общения стал П. Г. Горе, а поводом – его стремление вступить в Историко-родословное общество в Москве, созданное и возглавляемое Л. М. Савеловым. Одна из задач этой авторитетной научной организации состояла в изучении дворянской геральдики, что, по всей видимости, привлекло П. Г. Горе. В первом письме Л. М. Савелову, датированном 7 мая 1907 г., он сообщил о желании стать действительным членом общества, для чего просил выслать устав, издаваемый им журнал и уведомить об условиях вступления (л. 2-2об).

---

1 Сообщение на *XIII-м симпозиуме по геральдике*, Кишинэу, 24 апреля 2019 г.

2 *Отдел письменных источников Государственного исторического музея*, ф. 216, оп. 3, д. 1852, л. 2–19. Далее ссылки на листы этого дела приводятся в тексте в круглых скобках.

3 Л. М. Савелов, *Воспоминания*, Москва, 2015, с. 339.

Просьбу бессарабского коллеги Л. М. Савелов выполнил быстро и аккуратно, о чем свидетельствует следующее письмо (л. 4-7). В нем П. Г. Горе не только упоминал о получении устава, но и извещал об отправке 5 рублей в качестве годового членского взноса[4]. Одновременно он счел необходимым рассказать о себе – о том, что является потомственным дворянином Бессарабской губернии, землевладельцем, был мировым судьей и в настоящее время состоит на службе по Министерству юстиции[5]. Такая информация имела существенное значение для вступления в Историко-родословное общество, куда принимались преимущественно потомственные дворяне. Желание участвовать в деятельности организации П. Г. Горе объяснил тем, что занимается составлением подробной книги о генеалогии бессарабского дворянства. 20 сентября 1907 г. он был избран в действительные члены Историко-родословного общества в Москве[6].

Необходимо отметить еще одно обстоятельство, связанное с данным письмом, отправленным незадолго до избрания – летом или в самом начале осени 1907 г. Чтобы еще раз подтвердить свой социальный статус, П. Г. Горе воспроизвел в письме описание родового герба, хотя в тот момент он не был официально признан в России. Его утверждение состоялось только 9 января 1908 г. в составе XVIII части «Общего гербовника дворянских родов Всероссийской империи», в которой герб Горе числился под номером 30. Для увлеченного геральдикой исследователя предполагаемое признание семейного символа являлось радостным и значимым событием, поэтому он уведомил об этом Л. М. Савелова. Изображение герба было вытеснено на почтовой бумаге, которой пользовался геральдист в переписке с Л. М. Савеловым.

В последующие годы П. Г. Горе регулярно интересовался деятельностью Историко-родословного общества и, прежде всего, изданием его «Летописи». Он внимательно следил за выходом в свет новых номеров журнала. В письмах много просьб об их присылке, неизменно сопровождаемых денежными переводами. В частности, П. Г. Горе просил прислать комплект «Летописи» за 1905 и 1906 годы (л. 7), в мае 1909 г. он интересовался – вышли ли номера за текущий год (л. 10), в феврале 1910 г. послал Л. М. Савелову 8 рублей за 2, 3 и 4 выпуски 1909 г. и подписался на следующий год (л. 14), а в мае 1912 г. исследователь желал получить

4 *Историко-родословное общество в Москве*, Москва, 1914, с. 29.

5 Подробнее о биографии П. Г. Горе см.: В. В. Морозан, *Бессарабия и ее дворянство в XIX – начале XX в.*: В 2 т., т. 2. Санкт-Петербург, 2018, с. 111. Из последних интересующих нас работ на румынском языке, посвященных П. Г. Горе, следует отметить: Petronel Zahariuc, *Paul Gore (1875-1927)*, в «*Arhiva genealogică*», Iaşi, III (VIII), 1996, № 3–4, с. 13-19; Silviu Andrieş-Tabac, *Paul Gore heraldist*, в «*Arhiva genealogică*», Iaşi, IV (IX), 1997, № 1–2, с. 231-254: ил.; *Paul Gore: omul şi opera*, Chişinău: *Tyragetia*, 2003, 248 с. [сборник избранных статей Горе и о нем].

6 Протокол см.: *Центральный государственный архив г. Москвы*, ф. 432, д. 10, л. 5.

комплект «Летописи» за 1911 г. и подписаться на новый год, для чего приложил к письму 10 рублей (л. 16-17).

Стремясь расширить сотрудничество с обществом, П. Г. Горе, даже еще не получив извещения об избрании членом, предлагал для публикации в «Летописи» составленные им родословия дворян Гартинг и собственного рода (л. 18об), а также краткий очерк о бессарабском дворянстве. Он отмечал, что хотя журнал интересуется в основном «коренным» русским дворянством, но печатает статьи и о других группах элиты, например, о донском дворянстве[7], которое следует относить к «некоренному». Это было верное и тонкое наблюдение. «Летопись Историко-родословного общества», как и вся московская генеалогическая школа, стремилась к расширению границ генеалогического исследования, в том числе территориальных[8]. В ней публиковались материалы о малороссийских и кавказских родах, об элите народов Сибири. К сожалению, публикация П. Г. Горе в журнале Историко-родословного общества не состоялась, но его предложение о сотрудничестве свидетельствует об интеграционных процессах в научной генеалогии начала XX в.

Поводом для другого обращения П. Г. Горе к Л. М. Савелову стало желание стать членом-сотрудником Московского археологического института – учебного заведения, основанного в 1907 г. и зарекомендовавшего себя в качестве крупного центра гуманитарного образования. Сам П. Г. Горе называл его «почтенным и высоко полезным учреждением» (л. 9об). Геральдика и генеалогия преподавались в институте как самостоятельные предметы. Сначала П. Г. Горе обратился с просьбой о получении статуса члена-сотрудника к директору заведения Александру Ивановичу Успенскому, но тот не отличался аккуратностью в удовлетворении подобных прошений и даже не удостоил бессарабского исследователя ответом. Тогда 11 февраля 1909 г. П. Г. Горе написал к более отзывчивому и внимательному Л. М. Савелову, читавшему в институте курс генеалогии, отметив: «[…] Я бы очень хотел принадлежать к составу русского ученого учреждения, ведающего любимые мною науки» (л. 8-8об). В том же письме он подчеркнул, что занимается не только молдавской («влахо-сербской») генеалогией и геральдикой, но еще палеографией, дипломатикой, сфрагистикой и нумизматикой. П. Г. Горе просил Л. М. Савелова содействовать удовлетворению «быть может, мало обоснованного, но горячего желания» (л. 9-9об). В другом послании П. Г. Горе снова писал о своих научных интересах: «В этом году я организую археологическую экскурсию, хотя сам больше тяготение имею к архивоведению, чем к археологии» (л. 13).

7 Л. М. Савелов, *Происхождение и состав дворянства на Дону в XVIII веке*, в *«Летопись Историко-родословного общества в Москве»*, 1905, вып. 3, отд. 1, с. 5–17.

8 Подробнее см.: О. Н. Наумов, *Очерки по русской генеалогии*, Москва, 2014, с. 152–153.

Однако дело оказалось не таким легким, как представлялось на первый взгляд. Отношения между Л. М. Савеловым и А. И. Успенским были сложными и недоброжелательными, поскольку по основной службе в Московском дворцовом архиве директор Московского археологического института состоял подчиненным собственного профессора и страстно мечтал занять его начальственное место. Рекомендация Л. М. Савелова не могла помочь в исполнении желания П. Г. Горе, и генеалог предупреждал об этом, дав А. И. Успенскому, по всей видимости, крайне негативную характеристику.

В письме от 24 мая 1909 г. бессарабский ученый повторил просьбу о содействии в избрании членом-сотрудником института. Он вполне справедливо отмечал: «Полагаю, что, состоя председателем [Бессарабской губернской – О. Н.] архивной комиссии, интересуясь делом, которому служу по мере сил моих, и работая по генеалогии, геральдике, дипломатике, палеографии и сфрагистике, я имею некоторое право на подобное скромное ходатайство» (л. 10об). Однако к осени никакого движения не произошло. В письме от 2 ноября П. Г. Горе с сожалением констатировал: «От Успенского, я и сам вижу, что ответа не получу, но причиной тому не его отвращение к генеалогическим изысканиям, а, несомненно, дурное воспитание, что объясняется Вашим указанием на его семинарское происхождение» (л. 12-12об). Впрочем, П. Г. Горе полагал, что с помощью своих научных трудов сможет достигнуть желаемого. Он планировал представить в институт комплекс подготовленных им работ: исторические источники «на сербском языке» (из молдавских грамот) с расшифровкой и переводом на русский язык, несколько работ по бессарабской генеалогии и отчеты об археологических раскопках (л. 13). Исследователь спрашивал у Л. М. Савелова, достаточно ли этих рукописей для избрания (л. 13), но, как и предупреждал московский коллега, дело завершилось безрезультатно.

В письмах к Л. М. Савелову содержалась ценная биографическая информация о П. Г. Горе. В первом же из них, подкрепляя просьбу о вступлении в Историко-родословное общество, он обстоятельно перечислил, в каких европейских научных организациях состоит – «Herold» (Берлин), «Adler» (Вена), Геральдическое общество (Швейцария), Королевская академия геральдики и генеалогии в Пизе (Италия), а в следующем послании к ним добавились Геральдическая коллегия (Италия) и Бессарабская губернская ученая архивная комиссия (л. 2, 5).

В обстоятельном письме от 2 ноября 1909 г. П. Г. Горе рассказал о своих исследованиях по генеалогии и геральдике. К тому времени у него была единственная публикация – историко-юридическая записка о мазылах (однодворцах) Бессарабии, хотя имелось несколько полностью готовых к печати работ. Такая ситуация объяснялась высокой требовательностью ученого к себе. «Не печатаю я их, в 1-х, потому, что нахожу в них несовершенства, а, во-вторых, потому, что, разбираясь постоянно

в старинных документах, отыскиваю все новые источники для написанных уже работ», – объяснял он (л. 12об-13).

В 1908 г. Л. М. Савелов издал текст своих лекций по генеалогии в Московском археологическом институте[9]. Они стали важным достижением автора и способствовали формированию дисциплины в России как полноценного научного знания. В них систематизировались и обобщались сведения по теории, методике, источниковедению и истории генеалогии. Издание вызвало бурную реакцию в научном сообществе России. Не остался в стороне и П. Г. Горе. В феврале 1909 г. он писал: «Сердечно благодарю Вас за истинное удовольствие, полученное мною при чтении 2 выпусков лекций Ваших» (л. 9). Через год, в письме от 28 февраля 1910 г., П. Г. Горе снова отозвался о пособии: «Оба эти выпуска [лекций] я прочел с тем наслаждением, которое понятно каждому любителю, встречающему слишком редко ценную книгу по своей специальности» (л. 15-15об). Ученый также просил прислать продолжение курса, если оно будет издано.

Письма П. Г. Горе Л. М. Савелову традиционны по содержанию для переписки ученых начала XX в. В них имеются обширные биографические сведения и информация об исследованиях. Они являются ценными источниками по истории генеалогии и геральдики двух стран, поскольку свидетельствуют о ранее неизвестном факте молдавско-русских научных контактов в области специальных исторических дисциплин.

ПИСЬМА П. Г. ГОРЕ Л. М. САВЕЛОВУ КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ГЕРАЛЬДИКИ И ГЕНЕАЛОГИИ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется содержание восьми писем за 1907–1912 гг. бессарабского геральдиста и генеалога Павла Георгиевича Горе к русскому генеалогу Леониду Михайловичу Савелову. Рассказывается о вступлении П. Г. Горе в Историко-родословное общество в Москве, о его попытке стать членом-сотрудником Московского археологического института. Приводятся биографические сведения о П. Г. Горе из писем и его оценка «Лекций по русской генеалогии» Л. М. Савелова.

Ключевые слова: П. Г. Горе, Л. М. Савелов, генеалогия, геральдика, Историко-родословное общество, Московский археологический институт.

9 Л. М. Савелов, *Лекции по русской генеалогии*, Москва, [1908], ч. 1–2.

SCRISORILE LUI PAUL GORE CĂTRE LEONID SAVIOLOV CA SURSĂ PENTRU ISTORIA HERALDICII ŞI GENEALOGIEI

REZUMAT

În articol se analizează conținutul a opt scrisori din anii 1907–1912 ale heraldistului şi genealogistului basarabean Paul Gore către genealogistul rus Leonid Mihailovici Saviolov. Este descrisă admiterea lui P. Gore în Societatea istorico-genealogică de la Moscova, încercarea sa de a deveni membru-colaborator al Institutului de Arheologie din Moscova. Sunt oferite informații biografice despre Gore din scrisori şi aprecierile sale la cursul „Prelegeri despre genealogia rusă" de L. M. Saviolov.

Cuvinte-cheie: Paul Gore, Leonid Mihailovici Saviolov, genealogie, heraldică, Societatea istorico-genealogică de la Moscova, Institutul de Arheologie din Moscova.

LETTERS OF P. G. GORE TO L. M. SAVELOV AS A SOURCE ON THE HISTORY OF HERALDRY AND GENEALOGY

ABSTRACT

The article analyzes the content of 8 letters for 1907–1912 of Bessarabian heraldist and genealogist Paul Gore to the Russian genealogist Leonid M. Savelov. It tells about the entry of P. G. Gore to the Historical-Genealogical Society in Moscow, about his attempt to become a member of the Moscow Archaeological Institute. Biographical information on P. Gore from the letters and his assessment of the "Lectures on Russian Genealogy" by L. M. Savelov.

Keywords: Paul Gore, Leonid M. Savelov, genealogy, heraldry, Historical-Genealogical Society in Moscow, Moscow Archaeological Institute.

01.06.2019

Олег Николаевич Наумов – историк-архивист, источниковед, генеалог, геральдист, историограф российской и советской генеалогии и геральдики, доктор исторических наук, профессор; профессор кафедры новейшей истории России Московского государственного областного университета, ул. Веры Волошиной, д. 24, г. Мытищи, Московская обл., RU-141014, Россия; действительный член Российской академии естественных наук, Международной академии генеалогии, член Геральдической комиссии при Президиуме Российской академии наук, член многочисленных исторических обществ и научных обществ в области вспомогательных исторических дисциплин; e-mail: onnaum@mail.ru

Oleg Naumov – istoric-arhivist, sursolog, genealogist, heraldist, istoriograf al genealogiei şi heraldicii ruse şi sovietice, doctor habilitat în ştiințe istorice, profesor universitar; profesor la Catedra de istorie contemporană a Rusiei, Universitatea de Stat a

Regiunii Moscova (Московский государственный областной университет, ул. Веры Волошиной, д. 24, г. Мытищи, Московская обл., RU-141014), Rusia; membru titular al Academiei de Ştiinţe Naturale din Rusia, al Academiei Internaţionale de Genealogie, membru al Comisiei de Heraldică de pe lângă Prezidiul Academiei de Ştiinţe a Rusiei, membru al numeroase societăţi ştiinţifice de istorie şi ştiinţe istorice auxiliare; e-mail: onnaum@mail.ru

Dionisie Pecurariu (1 martie 1876 – 4 aprilie 1960). Biobibliografie

Ana-Felicia DIACONU

Pentru heraldica românească, numele lui Dionisie Pecurariu este în mod implicit asociat cu stemele armorialului teritorial creat de Comisia Consultativă Heraldică şi oficializat în perioada interbelică, el fiind desenatorul cu care forul amintit a lucrat în întregul interval de funcționare a Comisiei. În aceeaşi măsură, sunt bine cunoscute şi desenele stemelor României moderne şi ale României Mari, care au ilustrat lucrarea lui Constantin Moisil din anul 1931[1]. Informațiile despre viața şi activitatea lui Dionisie Pecurariu contrastează în mod evident cu modul în care sunt astăzi ştiute rezultatele muncii sale. La această realitate a contribuit faptul că a publicat puțin şi sporadic, opera lui fiind risipită, pierzându-se în bună parte „într-un anonimat greu de spulberat", după cum menționează Marcela Focşa şi Corneliu N. Mateescu, acesta din urmă fiind unul dintre puținii autori care l-au evocat de câteva ori[2].

În încercarea noastră de a afla mai multe despre autorul stemelor interbelice, o primă dificultate a fost generată de faptul că, în mod obişnuit, semnătura proprie pe desenele realizate, atunci când apare, se prezintă sub forma *D. Pecurariu*[3] (uneori, doar inițialele), în vreme ce într-o serie de publicații sau în corespondența care îi este adresată[4] întâlnim destule alte variante precum: Dionisie Păcuraru[5], M. D. Pecurariu[6], Dem. sau Dimitrie

1 Const. Moisil, *Stema României. Originea şi evoluția ei istorică şi heraldică,* în „*Boabe de Grâu*", anul 2, nr. 2, Bucureşti, 1931, fig. 45–50, p. 81–84.

2 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu*, Dionisie Pecurariu. Despre arta noastră populară şi valorificarea ei*, în „*Revista Muzeelor şi Monumentelor*", 5, 1982, Muzee, p. 74. Vezi şi Corneliu N. Mateescu, *Dionisie Pecurariu*, în „*Revista Muzeelor*", anul II, 1965, 3, p. 241; Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic: Dionisie Pecurariu,* în „*Studii şi cercetări de Istoria artei. Artă plastică*", t. 17, 1970, nr. 2, p. 281-288+2 pl.; Corneliu N. Mateescu, *Dionisie Pecurariu*, în „*Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*", t. 38, 1987, nr. 2, p. 195–196, medalion.

3 O excepție o reprezintă stema Universității Mihăilene din Iaşi unde autorul semnează *D. Pecuraru* (fig. 13).

4 Facem referire la scrisorile trimise lui Pecurariu de profesorul Ion Andrieşescu în care forma de adresare este *Scumpe Domnule Păcuraru* (*Biblioteca Academiei Române* [în continuare – BAR], S 1 (2)/MXI, S 1 (3)/MXI, dar şi *Scumpe Domnule Păcurariu* (BAR, S1 (1)/MXI).

5 Mircea Petrescu-Dîmboviţa*, Profesorul Ion Andrieşescu. Omul şi opera*, în „*Codrul Cosminului*", nr. 11, 2005, p. 226.

6 Daniel Spânu, *Probleme ale genezei şi restaurării cupelor de tip kantharos de la Sâncrăieni*, în „*Materiale şi cercetări arheologice*", s.n., VIII, 2012, p. 72, nota 19.

Pecurariu[7], ca de altfel şi D. sau Dionisie Păcurariu[8]. Acest fapt este de natură să faciliteze anumite confuzii cu privire la numele real al desenatorului.

Dionisie Pecurariu s-a născut la 1 martie 1876, în localitatea Vinerea, care desparte judeţul Alba de judeţul Hunedoara, fostă bogată aşezare săsească, într-o zonă a celebrelor costume de Mărgineni şi de Săliştea. Părinţii i-au fost Daniil Pecurariu, preot în Vinerea, şi Safta Pecurariu, cu şaisprezece ani mai tânără decât soţul său. Graţie notorietăţii ginerelui lui Dionisie Pecurariu – pictorul şi interpretul celebru al scrierilor lui Nostradamus, Vlaicu Ionescu[9], care s-a căsătorit cu Lidya[10] Pecurariu, unica fiică a soţilor Pecurariu – cunoaştem în prezent chipurile părinţilor lui Dionisie, aşa cum se găsesc în albumul cu fotografii de familie[11], ca de altfel şi imagini ale acestuia din tinereţe. Ambele fotografii ale părinţilor păstrează şi adnotările fiului pe verso, în cazul tatălui: *Tatăl meu, preotul Daniil Pecurariu, comuna Vinerea 1906* (fig. 1), iar al mamei: *D. Safta Pecurariu, preoteasa din Vinerea de 59 ani* (fig. 2). Preoteasa e fotografiată asemenea soţului ei, în picioare, în costum transilvănean, cu vestă neagră peste ia cu mâneci bogate şi şorţul sau catrinţele negre[12].

Studiile primare le-a urmat la trei şcoli: în comuna natală, la şcoala ortodoxă şi la Colegiul reformat de la Orăştie. După terminarea acestora, a urmat Liceul real din Deva, unde, din cauza sănătăţii şubrede şi a greutăţilor familiale, a trebuit să se rezume la doar

---

7 Ioan Opriş, *Starea arheologiei dobrogene în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Începuturile muzeografiei constănţene,* în *Istro-Pontica 2. Studii şi comunicări de istoria Dobrogei. Actele Sesiunii Naţionale de Comunicări Ştiinţifice „Istro-Pontica. Tulcea – 505 ani de la prima atestare documentară", Tulcea 28–30 septembrie 2011*, Brăila: Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2014, p. 206, 211, 213. În studiul respectiv, pentru Dionisie Pecurariu sunt folosite trei variante diferite de nume: D. Pecurariu, Dem. Pecurariu, Dimitrie Pecurariu.

8 Maria Dogaru, *Din heraldica României*, Bucureşti: Editura Jif, 1994, p. 90.

9 Vlaicu Ionescu (1922-2002), pictor, grafician, desenator. În monografia semnată de Doina Uricariu, *Vlaicu Ionescu, The Artist/Pictorul* (Bucureşti: Editura Universalia, 2012), autoarea dedică mai multe pagini părinţilor Lydiei Ionescu, fostă Pecurariu, relaţiile de familie fiind extrem de sudate şi calde în condiţiile în care tânăra familie Ionescu şi cei trei copii ai lor au locuit multă vreme împreună cu Dionisie şi Sevastiţa Pecurariu, în casa acestora din urmă, de pe strada Mirceşti, lângă Piaţa Chibrit. În plus, Dionisie Pecurariu şi Vlaicu Ionescu împărtăşeau aceeaşi mare pasiune pentru artă, dovadă fiind colecţia de picturi ale vechilor maeştri iniţiată de Pecurariu şi completată de ginerele său cu icoane pictate pe lemn şi sticlă. Memorabilă pentru familie rămâne percheziţia făcută la 18 noiembrie 1958 de doi ofiţeri de la Direcţia Generală a Miliţiei la casa unde trăiau Dionisie, în vârstă atunci de 82 de ani şi Sevastiţa, de 66 ani, împreună cu Lidya, Vlaicu şi cei trei copii ai lor (Simona, Alina şi Alexandru), percheziţie în urma căreia cele 32 de picturi ale colecţiei de familie au fost confiscate, iar Vlaicu condamnat la doi ani de închisoare de drept comun (Doina Uricariu*, op. cit*., p. 108-109).

10 În actul de naştere numele Lidiei este trecut sub forma Lidya, însă atât timp cât s-a aflat în ţară a fost folosită transcrierea simplă a acestuia, cu *i* în loc de *y,* lucru de care a uzat ulterior chiar şi purtătoarea numelui. Lidia Ionescu a fost absolventă a Facultăţii de Litere şi Filozofie (1948) şi a Institutului de Artă Teatrală şi Cinematografică „Ion Luca Caragiale" (1958), cunoscătoare încă din şcoală a patru limbi străine (engleza, franceza, latina, greaca), la care ulterior s-au mai adăugat italiana şi rusa. A profesat ca regizoare la Televiziunea Română fiind şi talentată profesoară de actorie la Institutul de Artă Teatrală şi Cinematografică „Ion Luca Caragiale", potrivit evocării lui Gelu Colceag, care s-a numărat printre studenţii săi (Doina Uricariu, *op. cit*, p. 61).

11 Albumul se află în posesia nepoatelor lui Dionisie Pecurariu, arhitecta Simona Mihaela Budeiri şi Alina Ionescu Graff, ambele stabilite în Statele Unite ale Americii. Cea din urmă realizează *un catalogue raisonné* la albumul semnat de Doina Uricariu, un bogat şi inedit corpus de documente de arhivă, fotografii, scrisori, pagini autobiografice şi texte aparţinând prelegerilor de la München ţinute de Vlaicu Ionescu care evidenţiază personalitatea artistului comparat cu Pico della Mirandola.

12 Doina Uricariu, *op. cit*, p. 50.

şase clase[13]. Aici, însă, se face remarcat pentru talentul şi perseverența cu care abordează desenul liber şi pe cel geometric, alături de profesorul Gábor Téglassi, arheolog amator din Deva[14]. Tot acolo, trebuie să se fi născut şi pasiunea pentru arheologie – pe care avea să o urmeze întreaga viață – în timp ce a contribuit cu diferite piese culese de pe teren şi cu desene la îmbogățirea şi amenajarea muzeului local inițiat de mentorul său[15]. Părăsind şcoala în 1893, revine acasă, unde, în paralel cu refacerea, începe să deseneze în culori şi creion schițe, portrete, iconițe pe care le vinde sătenilor din comunele din împrejurimi, strângând astfel banii care-i vor servi la desăvârşirea studiilor. Tot acum pictează sfinți la bisericile din Cetea, Rămeți, Ponor din Munții Apuseni.

Visul său era să urmeze Şcoala de Arte şi Meserii din Budapesta, însă la sfatul prietenilor, în 1896 a plecat la Viena, înscriindu-se la Kunstgewerbeschule, pe care a absolvit-o după patru ani, cu distincție[16]. Potrivit autobiografiei neterminate, păstrate în manuscris de Corneliu N. Mateescu[17], ar fi putut rămâne la Viena unde avea asigurat un viitor strălucit. A decis însă să se întoarcă în țară, unde s-a îndreptat către Şcoala de Ceramică de la Târgu Jiu, Secția artistică, proaspăt înființată, la 9 octombrie 1900, de Iuliu Moisil cu scopul „de a da o direcție mai puternică ceramicei române şi pentru aceasta a pregăti elevi şi a forma lucrători dibaci, culți, artistici, tehnici, care să execute cât mai bine, mai solid, mai frumos şi mai artistic, obiectele uzuale, de gospodărie, dar şi mai fine, de artă, şi să aplicăm cât mai intens motive de artă națională, la ornamentarea lor”[18].

Şcoala a expus produsele sale la Expoziția „Asociațiunii pentru înaintarea şi răspândirea ştiințelor” din Bucureşti în 1903, câştigând medalia de aur, la „Expoziția agrară” (Bucureşti, 1904), la Expoziția „Asociațiunii transilvănene” din Sibiu, în 1905, la „Expoziția Generală Română” din 1906[19], asigurând elevilor ei o vizibilitate sporită, în spiritul obiectivelor fixate la înființarea ei. Prima serie de elevi a absolvit în anul 1904. Din perioada când a frecventat şcoala de la Târgu Jiu, mai exact din anul 1902, avem imaginea lui Dionisie care ne înfățişează un bărbat tânăr, chipeş, elegant, în vârstă de 26 de ani, fotografia reținând dedicația: „În semn de recunoştință, iubiților mei părinți” şi dedesubt, textul: „În etate de 26 de ani. La 1 martie 1902”[20] (fig. 3). Portretele sau autoportretele următoare care ne sunt cunoscute vor păstra aceeaşi notă de eleganță, adăugând însă nuanța de maturitate specifică avansării în vârstă (fig. 4-6).

13 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *op. cit.,* p. 69.
14 Cristian Ioan Popa, *Valea Cugirului din preistorie până în zorii epocii moderne. Monumenta archaeologica et historica*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011, p. 15.
15 Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic: Dionisie Pecurariu…,* p. 281.
16 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *op. cit.,* p. 69.
17 *Ibidem*, p. 74, notele 2,4.
18 Iuliu Moisil, *Arta decorativă în ceramica românească,* Bucureşti, 1931, p. 1.
19 *Ibidem*, p. 11.
20 Doina Uricariu, *op. cit*., p. 50, fotografia, textul la p. 52–53.

Liniile directoare stabilite de Şcoala de la Târgu Jiu în direcția valorificării artei noastre populare în ornamentica decorativă şi în alte arte aplicate au fost profund asimilate de către Dionisie Pecurariu, fiind vizibile de-a lungul întregii vieți în toate creațiile sale artistice, de la coperți de publicații, ilustrații şi grafică la diferite lucrări literare, modele originale de cusături naționale, mobilier sau ceramică. În lucrarea lui Iuliu Moisil „Arta decorativă în ceramica românească" (Bucureşti, 1931), nu mai puțin de nouă desene, dintre care două complet originale – tabla LV, desen 1921, reprezentând un „Proiect de vas în stil domnesc, cu motive şi elemente decorative din trecutul nostru", şi tabla LVI, desen 1930, „Proiect de decor pentru un vas în stil românesc, cu subiectul „Hora""[21] (fig. 7) – au fost semnate de Pecurariu.

Eleganța liniară, amplă şi armonioasă pe care o cunosc la începutul secolului XX publicațiile cu profil cultural din zona hunedoreană, care foloseau motive ornamentale specifice stilului neoromânesc, corespundeau pasiunii lui Pecurariu pentru arta populară. Astfel, repertoriul său ornamental a constituit o sursă de inspirație pentru ilustratorii publicațiilor hunedorene[22]. O mărturie în acest o reprezintă coperta revistei *Foaia interesantă* din 1908, la care a contribuit (fig. 8). Compozițiile create de el s-au bucurat de succes, fiind apreciate atât în țară, cât şi în străinătate.

Câteva dintre lucrările sale prezentate în cadrul Expoziției agrare din 1904 au atras atenția arhitectului Gheorghe Sterian, care i-a solicitat colaborarea pentru a pune bazele unor ateliere de artă industrială de pe lângă Şcoala de Bele Arte unde acesta era profesor[23]. În perioada 1905–1907 îl găsim desenator la Muzeul de Etnografie şi Artă Națională, având-u-l ca director pe Alexandru Tzigara Samurcaş şi unde s-a regăsit cu fostul său profesor I. Wirnstl, cu care studiase la Târgu Jiu desenul ornamental, decorativ şi pictura ceramică. În acest interval pictează şi crucea din paraclisul de zid ridicat în amintirea schitului Afteia din satul Măginei, comuna Săliştea, județul Alba, după cum consemnează preotul Constantin Oancea în anul 1905, pe cruce: „Această Sfântă Cruce s-a ridicat de românii greco-ortodocşi din Cioara, în locul fostei mănăstiri Afteia (Plăişorul Cioarei), desființată în anul 1788, la stăruința preotului Constantin Oancea; lemnar George Dăian; pictor D. Pecurariu, în anul după Hristos 1905"[24].

Din 1907 şi până în 1909, a lucrat la Şcoala Națională de Arte Decorative (anexa principală a Casei Artelor)[25], devenind din ce în ce mai cunoscut publicului larg. Aici are parte, fără să vrea, şi de un incident care a creat discuții publice: o parte din compozițiile sale

21 La bordură, autorul a folosit un străvechi motiv găsit pe vase preistorice din săpăturile de la Monteoru, Tei şi Bucureştii Noi.

22 Doina Ionescu, *Valențe artistice în publicistica hunedoreană la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea*, în „*Țara Bârsei*", s.n., nr. 7, 2008, p. 243. Disponibil online la: http://tara-barsei.ro/wp-content/uploads/2009/02/ionescu2008.pdf (accesat la 25 mai 2019).

23 Cf. N. Pora, *De vorbă cu pictorul ardelean D. Pecurariu,* în *„Rampa nouă ilustrată*", III, 1919, 379, p. 3.

24 Apud Ovidiu Panaite, *Schituri ortodoxe în județul Alba,* în *„Altarul Reîntregirii*", 2006, nr. 1, p. 231.

25 Doina Uricariu, *op. cit.,* p. 55.

fuseseră reproduse în 1908 de revista franceză *Art et Decoration*, însă cele mai multe, sub semnătura directorului Casei Artelor, Gheorghe Sterian[26].

Transformarea Casei Artelor în Comisiunea Monumentelor Istorice îl va împinge pe Dionisie Pecurariu spre un alt serviciu, cel de desenator la Muzeul Național de Antichități, post obținut prin concurs. Din anul 1909 şi până la stingerea sa din viață, în urma unei pneumonii, pe 4 aprilie 1960, a muncit neîntrerupt la planşeta de desen, reproducând după natură, în peniță şi culori, materialele arheologice descoperite prin săpături sau aflate în muzee (vezi fig. 9, 10). Colaborator tehnic al lui Grigore Tocilescu, Pecurariu a fost utilizat de la început la cercetările din Dobrogea şi săpăturile de la Adamclisi. Era omul de încredere care supraveghea şantierele arheologice din Dobrogea, precum Adamclisi sau Histria. La decesul lui Tocilescu, în septembrie 1909, se afla pe şantier, iar scrisoarea pe care o trimite colegilor de la Muzeul Național de Antichități ne ilustrează delicatețea sufletească a lui Dionisie Pecurariu. Reproducem un fragment din corespondența purtată cu Dimitrie Theodorescu, aflat la momentul respectiv la Bucureşti:

Frate Păcurare,

Mare a fost emoția ce a produs elogioasa ta scrisoare.

Cât timp a stat bătrânu în viață tu ai fost acela care l-ai servit cu mai mult positivism ca oricare. Inimă de bronz, suflet inflexibil tu l-ai urmat cu devotament, primind toate bobârnacele lui cu inima senină a prietenului loial.

După moarte tu ai găsit cele mai poetice cuvinte pentru a exprima durerea simțită de toți.

Cine bănuia că într-un suflet atât de positiv se ascund însuşiri de atâta delicată simțire, de atâta adâncă poezie.

Timp de 10 minute cât a durat lectura minunatelor tale rânduri o tăcere întreruptă de oftaturi, de exclamații, de gesturi de surpriză a stăpânit cancelaria.

Au fost momente de adâncă reculegere. Simțeam parcă în aerul Cancelariei planând umbra protectoare a marelui dispărut…[27]

La Adamclisi şi-a cunoscut şi viitoarea soție, pe Sevastița P. Mateş – o dobrogeană ai cărei părinți erau originari din Țara Moților – în oraşul care fusese pe vremuri una dintre cel mai mari aşezări din Scythia Minor. Din însemnările Alinei Ionescu Graff, întitulate *Despre familia Lidiei Pecurariu*, aflăm că Sevastița Meteş era născută pe 8 mai 1892, în localitatea Deleni, din raionul Adamclisi, județul Constanța. Tatăl ei se numea Gavrilă, iar

26 Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic Dionisie Pecurariu…*, p. 281.

27 BAR, S 9 (3)/MXI, f.d. Scrisoarea conține textul semnat de D. M. Theodorescu, care deținea calitatea de subdirector al Muzeului Național de Antichități la vremea respectivă, şi se continuă cu un altul, semnat cu inițialele CM (C. Mateescu, asistent onorific la Muzeul de Antichități) sau GGM (G. G. Mateescu, şi el asistent la Muzeu, absolvent al Şcolii Române de la Roma). Pasajul este reprodus din cel de-al doilea text.

mama Tudora. Erau din Țara Moților, de unde plecaseră din cauza foametei şi se refugiaseră în Dobrogea[28].

S-au căsătorit la 16 iulie 1910, din *Certificatul de cununie* rezultând că preotul paroh al bisericii „Sfântul Gheorghe" din comuna Adamclisi, plasa Traian, județul Constanța, a săvârşit taina cununiei religioase domnului *Dionisie Păcurariu*[29] cu domnişoara Sevastița P. Mateş, nuni fiind Gavril şi Joița Ludoba. La 11 iunie 1923 avea să se nască fiica lor, Lidya, tatăl fiind în vremea aceea în vârstă de 47 de ani, iar mama de 31 ani[30] (fig. 11).

Sevastița a împărtăşit pasiunea pentru arheologie a soțului său, însoțindu-l adeseori pe şantierele unde acesta desena vestigiile arheologice, inscripțiile sau siturile efective, cum s-a întâmplat spre exemplu, la Histria, când având cunoştințe la Jurilovca, au reuşit să adune rapid o echipă de 10 lucrători lipoveni care i-au ajutat la săpături[31]. Cercetarea, realizată „pas cu pas" pe teren pentru descoperirea diferitelor rămăşite de aşezări vechi, făcea parte din planul magistrului Vasile Pârvan, succesorul profesorului George Murnu la directoratul Muzeului Național de Antichități, în vederea realizării hărții arheologice a țării. Lucrarea trebuia continuată de-a lungul mai multor ani cu toate „forțele" arheologice disponibile, pentru ca, pe de o parte, să se identifice toate punctele de importanță arheologică, iar pe de o altă parte, să se prevadă măsuri în vederea conservării şi a împiedicării distrugerii lor prin diferite alte lucrări[32]. El a deschis săpăturile sistematice în zona castrelor construite în Dobrogea de împăratul Traian, începând cu Ulmetum şi Capidava. Rezultatul cercetărilor au fost cele patru volume ale lucrării *Cetatea Ulmetum*, publicate între anii 1912 şi 1915, toate desenele fiind realizate de Dionisie Pecurariu. Peste tot unde era nevoie, era chemat, făcând parte din echipa de arheologi a lui Vasile Pârvan.

Corespondența care îi este adresată de către D. M. Theodorescu[33], H. Metaxa[34], profesorul Ion Andrieşescu[35], Scarlat Lambrino[36], Paul Nicorescu[37], Emil Panaitescu, Grigore Florescu[38], Constantin Şt. Nicolaescu Plopşor[39], păstrată la Biblioteca Academiei Române, conține trimiteri foarte precise la anumite piese, hărți sau vestigii, grafică de publicații în curs de execuție de către Pecurariu, ca de altfel şi informații cu privire la conducerea

28 Apud Doina Uricariu, *op. cit.*, p. 58.
29 Remarcăm numele transcris cu *ă* şi nu cu *e,* al lui Dionisie Pecurariu.
30 Doina Uricariu, *op. cit.*, p. 60.
31 Vladimir Dumitrescu, *Oameni şi cioburi. Contribuții la istoria contemporană a arheologiei româneşti*, Călăraşi: Muzeul Dunării de Jos, XI, 1993, p. 65–66. Disponibil online la file:///C:/Users/admin/AppData/Local/Temp/11-Cultura-si-Civilizatie-la-Dunarea-de-Jos-XI-1993.pdf (accesat la 29 mai 2019).
32 *Ibidem,* p. 35.
33 BAR, S 9 (1-4)/MXI.
34 *Ibidem,* S 5 (1-18)/MXI.
35 *Ibidem,* S 1 (1-5)/MXI.
36 *Ibidem,* S 4 (1-4)/MXI.
37 *Ibidem,* S 7 (1-6)/MXI.
38 *Ibidem,* S 3 (1)/MXI.
39 *Ibidem,* S 6 (1-2)/MXI.

şantierului de la Adamclisi în vremea lui Tocilescu. În legătură cu fostul oraş Tropaeum este şi singurul articol de arheologie pe care îl semnează împreună cu Gheorghe Ştefan şi care a apărut în anul 1960[40], anul morții sale.

După Primul Război Mondial, Muzeul de Antichități a concentrat întreaga activitate arheologică[41], oglindită şi în publicațiile apărute, între care poate fi amintită *Dacia. Recherches et decouvertes archeologiques en Roumanie*, a cărei parte tehnico-artistică a fost încredințată lui Pecurariu. În aceeaşi măsură acesta a depus eforturi susținute de cercetare a materialelor arheologice din muzee[42], cum ar fi de pildă la cele din Transilvania, ca să aleagă şi să deseneze materiale pentru *Getica,* Vasile Pârvan aducându-i mulțumiri în prefața operei sale[43].

De colaborarea dintre Vasile Pârvan şi Dionisie Pecurariu se leagă însă şi o neîmplinire. Este vorba despre construcția muzeului arheologic de sit dedicat Histriei, evocată în următorii termeni de arheologul Vladimir Dumitrescu:

„Şi, fiindcă am stăruit puțin asupra Histriei, nu mi se pare lipsit de interes să amintesc un episod cunoscut astăzi de prea puțină lume. În primii ani după războiul din 1916–1918, Magistrul s-a hotărât să construiască un impunător muzeu, în stil de templu grecesc, chiar într-unul din colțurile cetății, unde ruinele antice nu păreau prea importante. Din păcate însă, n-a cerut avizul unui arhitect spre a se putea constata dacă terenul este destul de tasat pentru o asemenea construcție, mulțumindu-se să facă apel la cunoştințele desenatorului Muzeului Național de Antichități, D. Pecurariu. Acesta, fără a face sondajele necesare, a întocmit un plan grandios, iar construcția a fost destul de repede terminată. Înainte însă ca muzeul să fie mobilat, zidurile lui construite din blocuri masive de piatră, pe un teren instabil·au început să se fisureze; aşa încât clădirea a trebuit să fie dărâmată! Cei peste 200.000 de lei cheltuiți au fost însă restituiți Ministerului de Magistru, din banii personali, pentru a se evita orice discuție”[44].

După moartea lui Pârvan, în 1927, săpăturile arheologice au continuat şi „aproape n-a existat lucrare arheologică mai mare la care să nu i se fi cerut concursul”[45], chiar dacă numele său adesea nu apare înscris. Desenatorul Muzeului Național de Antichități, care „făcea desene cu hectarul”, după cum ne aminteşte „Imnul arheologic” alcătuit de Gheorghe

40 G. Ştefan, D. Pecurariu, *Cu privire la apeductul oraşului Tropaeum*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 515–517.

41 Despre activitatea, istoricul şi evoluția muzeului v. Arhiva digitală a Muzeului Național de Antichități, la www.cimec.ro/Arheologie/Arhiva-Digitală/2MNA/SumarMNA.htm (accesat 20 mai 2019)

42 Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic Dionisie Pecurariu…*, p. 285.

43 Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 2.

44 Vladimir Dumitrescu, *op. cit.,* p. 44. Schița muzeului proiectat şi mai multe informații cu privire la modul în care au evoluat lucrurile în privința muzeului de sit de la Histria vezi la Irina Achim, *Vechi muzee arheologice de sit. I. Studiu de caz: Histria*, în „*Studii şi cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*”, t. 61, nr. 1–2, Bucureşti, 2010, p. 117–132. Potrivit adnotării lui Pecurariu de pe prima schiță a muzeului de la Histria, acesta „s-a rădicat, dar s-a dărâmat din cauza terenului slab rău ales de Direcție” (Irina Achim, *op. cit*., p. 124).

45 Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic Dionisie Pecurariu…*, p. 285.

Şteran, Dorin Popescu şi Vladimir Dumitrescu, „avea o putere de muncă extraordinară, pe măsură, de altfel, a marelui său talent; desenele sale publicate în *Dacia* şi mai târziu şi în celelalte reviste ale Institutului de Arheologie sunt adevărate opere de artă. După pensionarea lui, la cerere[46], a continuat să lucreze pentru muzeu şi apoi pentru institut până după împlinirea vârstei de 80 de ani, când a murit"[47]. A pledat până la pensionarea sa pentru înființarea unei secții de desen arheologic la Muzeul Național de Antichități din Bucureşti, vis rămas neîmplinit.

Doina Uricariu, în monografia la care am făcut trimitere în mai multe rânduri, accentuează că precizia şi finețea liniei au recomandat alegerea sa ca desenator al Comisiei Consultative[48], unde figurează în registrul de prezență la şedințe din luna noiembrie 1926 (opt şedințe) şi până în luna octombrie 1930, după această dată registrul nemaifiind completat[49]. Pentru activitatea sa în cadrul Comisiei, Dionisie Pecurariu a devenit membru al Ordinului „Coroana României" în grad de cavaler, decretul fiind conferit de regele Mihai la 1 martie 1930 (fig. 12).

Nu vom relua considerațiile sau imaginile referitoare la stemele unităților administrativ-teritoriale, acestea fiind de multă vreme publicate şi cunoscute. Am vrea doar să semnalăm prezența, în cadrul fondului „Comisia Consultativă Heraldică" de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din Bucureşti, şi a altor tipuri de steme, precum cele aparținând universităților româneşti. Contextul creării acestora, şi o dată a momentului în care au fost inițiate, le găsim în corespondența adresată de Constantin Moisil lui I. C. Filitti, din 1935:

Iubite amice,

Universitatea din Bucureşti vrea să aibă o stemă proprie. D-l Rector roagă Comisia Heraldică să-i compună de urgență o astfel de stemă. Este nevoie de ea pentru Cetatea Universitară din Paris, unde se pun stemele universităților, cari au legături cu acea „cetate".

Deci te rog fii bun convoacă pentru mâine Comisia Heraldică, spre a lua în discuție această chestiune. Am credința că şi celelalte universități vor fi nevoite să-şi facă steme şi deci am putea discuta întreaga problemă.

Al D-tale cu cele mai bune sentimente,

Const. Moisil[50].

Drept urmare, stema Universității Mihăilene din Iaşi a fost desenată de Dionisie Pecurariu (fig. 13), în vreme ce aceea a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Bucureşti

46 La 1 august 1938. Cf. www.cimec.ro/Arheologie/Arhiva-Digitală/2MNA/1MNA/Partea V/IstoricMNA5.htm (accesat la 25 mai 2019).

47 Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 195.

48 Doina Uricariu, *op. cit.,* p. 55.

49 *Arhivele Naționale Istorice Centrale* (în continuare – *SANIC*), Fond *Comisia Consultativă Heraldică*, d. 91, passim.

50 BAR, S 119 (1)/DXXIX, f.l, f.z.

apare, cu anul 1936, sub semnătura lui Joseph Sebestyen de Keopeczi[51] (fig. 14), desenatorul stemei oficializate a României Mari. Se găsesc astfel alăturați, doi reprezentanți de seamă ai artei heraldice autohtone din perioada interbelică şi putem observa, în cazul primului desen similitudini compoziționale (forma scutului, repetarea primelor trei cartiere din registrul superior, alternanța câmpurilor de azur şi roşu) cu stema Universității „Carol II" din Cernăuți (fig. 15), fapt care ne determină să o atribuim tot lui Pecurariu, deşi, de această dată, semnătura nu este prezentă. În acelaşi registru, mai puțin cunoscut, se plasează şi variantele de stemă pentru Patriarhie, realizate în anul 1926 (fig. 16/a-b).

În tot timpul cât a activat ca desenator heraldic în cadrul Comisiei Consultative Heraldice, ca de altfel şi ca angajat al Muzeului Național de Antichități, Dionisie Pecurariu a fost un creator fecund şi în alte orizonturi artistice. A creat coperte de cărți (fig. 17-18) şi ilustrația la unele din ele, cum sunt edițiile succesive la *Poveştile uncheaşului sfătos*, scrise de Petre Ispirescu (fig. 19/a-l[52]), care debordează de prospețimea liniilor şi contururilor inspirate din arta populară românească. Dionisie Pecurariu a pledat pentru sensul şi valoarea artei populare din punct de vedere istoric, cultural şi etnic, pentru rolul ei educativ şi importanța cercetărilor de artă populară şi etnografie. „Ceea ce îl particularizează însă, este puternica participare afectivă şi orientarea lui către implicațiile de ordin practic-aplicativ privind păstrarea artei populare şi constituirea pe această bază a unei culturi şi arte cu un caracter specific național"[53].

Astfel, el a urmărit neîncetat cu un pronunțat caracter critic tot ceea ce se făcea pentru păstrarea şi valorificarea artei populare. Un bun exemplu în această privință îl constituie *Considerațiunile asupra artei populare. – Albume, colecții* – publicate în „Luceafărul. Revistă pentru literatură artă şi ştiință" din 1914[54], text nu foarte amplu, care susține faptul că arta populară nu trebuie copiată, ci luată ca model. Optica sa se aliniază scrierilor care şi-au făcut apariția de la începutul secolului XX şi care priveau arta populară ca un bun de preț al culturii naționale, care trebuia să fie susținută prin trei tipuri de acțiuni: colectarea şi protejarea în muzee a obiectelor de artă populară, menținerea tradițiilor artistice populare, în condițiile transformărilor economice care-şi făcuseră deja locul în lumea satului şi, în fine, valorificarea creației plastice populare într-o producție artizanală şi o artă decorativă originală[55].

Dionisie Pecurariu susținea legătura organică dintre un „izvod" şi necesitatea care i-a dat naştere, scopul pentru care a fost creat şi materialul în care s-a produs. Una dintre greşelile pe care le întâlnea în mod frecvent era confuzia între motivele culese, care, în

51 Publicată alb-negru şi fără semnătura autografă a autorului de Maria Dogaru, *op. cit*, p. 161, fig. 366.

52 Autoarea aduce mulțumiri colegului dr. Lucian-Valeriu Lefter pentru procurarea unor imagini calitative din acest volum pentru prezentul articol.

53 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *op. cit.,* p. 71.

54 Dionisie Pecurariu, *Considerațiunile asupra artei populare. – Albume, colecții,* în „Luceafărul. Revistă pentru literatură artă şi ştiință", nr. 17, Sibiu, 1914, p. 198–213.

55 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *op. cit.,* p. 71.

viziunea sa, sunt numai elemente de ornamentație, şi modelele propriu-zise, care reprezintă compoziții superioare şi mai rafinate, făcute cu aceste elemente, în spiritul artei noastre populare.

Ideea o regăsim şi într-un schimb de corespondență cu Constantin Şt. Nicolaescu-Plopşor din Craiova, prin care cel din urmă îi solicită pentru un atelier de „țăsături naționale" crearea unui model de covor inspirat după piatra de mormânt a lui Ştefan cel Mare. Pecurariu, care era destul de rezervat cu privire la finalitatea în mod pozitiv a acestui demers, afirmă în mod direct că: „*La noi e o mentalitate foarte nenorocită când* <că – n.n.> *modelul n-are atâta importanță, cât o are execuțiunea. La noi s-au creat atâtea posturi de măestre, însă nu s-a îngrijit nimeni de modele, ca şi când măestrele ar putea crea şi modele. E drept că şi zidarii pot să facă casă fără arhitect, însă o fac ştiu şi, de cele mai multe ori, cum nu trebuie*"[56].

A mai scris sporadic despre arta populară sau despre artă şi în anii următori (1932, 1938) în ziarul „Neamul Românesc"[57]. Corolarul experienței şi pasiunii sale pentru ornamentica din creația populară națională trebuia să fie ampla lucrare intitulată *Originea Artei*, pe care o finalizat-o în 1947, dar care a rămas nepublicată, poate şi din cauza numărului mare de planşe şi figuri[58]. Nu a reuşit nici măcar publicarea pe capitole, cum intenționa la un moment dat. Două dintre acestea[59], aflate în formă dactilografiată în posesia lui Corneliu N. Mateescu, au fost prezentate în articolul intitulat *Dionisie Pecurariu. Despre arta noastră populară şi valorificarea ei.* Din cadrul lor este de reținut, clasificarea pe care o făcea Pecurariu între motivele decorative, care erau grupate în trei categorii principale: 1. *Elemente decorative numite şi jocuri de linii şi puncte*; 2. *Motive simple sau fundamentale, născute în urma dezvoltării celor dintâi.* 3. *Motive complementare izvorâte dintr-un număr limitat de combinații ale motivelor simple*[60]. De departe, cele mai importante erau cele fundamentale, stând la baza tehnicii şi artei.

Din activitatea lui Pecurariu nu trebuie uitată compunerea şi executarea mai multor pergamente, acte comemorative, aniversare sau proiecte poştale (timbre), cum ar fi Actul de botez al vasului „Transilvania"[61] (proiectul actului, datat 1938, semnat de Pecurariu, se

---

56 BAR, S 6 (1, 2)/MXI, f.d.

57 *Despre arta populară,* în „*Neamul românesc*", XXVII, 1932, 176, p. 1; *Arta şi religia*, în „*Neamul românesc*", XXXII, 1938, 116, p. I, III.

58 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *op. cit.,* p. 70, 72. Spre sfârşitul vieții, manuscrisul, aflat în păstrarea familiei Pecurariu, ajunsese la un număr de 350 de pagini şi 35 planşe. Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic Dionisie Pecurariu…*, p. 288.

59 *Considerațiuni generale asupra artei populare*, 17 pagini dactilografiate, 3 fig., şi *O privire generală asupra motivelor decorative. Motivele fundamentale sau radicale (Originea şi caracterul lor)*, 27 pagini dactilografiate, 16 fig.

60 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *op. cit.,* p. 72–73.

61 Originalul se află în prezent în posesia Muzeului Național de Istorie a României, fiind clasat în categoria juridică „Fond prin Ordinul ministrului Culturii nr. 20319 din 06.05.2014". Actul de botez s-a realizat cu ocazia lansării la apă în portul Constanța a navei de călători „Transilvania", fiind semnat de regele Carol II, de voievodul Mihai, patriarhul Miron Cristea, prim-ministru, şi Mircea Cancicov, ministrul Finanțelor. Textul scris cu tuş negru şi roşu este încadrat într-un chenar pictat cu valuri albastre; în stânga este un cartuş cu steagul tricolor, iar în dreapta steagul SMR (Serviciul Maritim Român). În partea de sus este stema Regatului, încadrată de două ramuri de măslin legate cu fundă tricoloră şi flancată de bricul „Mircea" în stânga şi nava

află în arhiva nepoților săi – fig. 20), Palatul Telefoanelor, Şcoala de Război, Omagiu lui Nicolae Iorga la împlinirea a 60 de ani (1931) ş.a.[62]

Prin tot ceea ce a făcut, Dionisie Pecurariu reprezintă „un model de comportament etic în domeniul artei, întemeiat pe efort şi studiu, disciplină şi talent, precum şi de ataşament față de valorile culturii naționale"[63], care merită să fie aşezat la loc de cinste în rândul artiştilor români. Formele de manifestare ale talentului său au fost diverse şi alcătuiesc o operă impresionantă, demnă de a fi cunoscută şi apreciată la deplina sa valoare. Fiecare dintre acestea l-au îmbogățit, s-au completat în mod fericit, penița şi creionul îndeosebi, fiind cele care l-au slujit cu credință până la moarte.

DIONISIE PECURARIU (1 MARTIE 1876 – 4 APRILIE 1960). BIOBIBLIOGRAFIE

REZUMAT

Dionisie Pecurariu este cunoscut heraldiştilor îndeosebi ca urmare a armorialului teritorial interbelic, pe care l-a desenat în cadrul Comisiei Consultative Heraldice. Despre viața, studiile şi activitatea sa – alta decât cea menționată, se ştiu prea puține. Studiul de față reconstituie principalele aspecte biografice ale lui Dionisie Pecurariu şi ilustrează alte două direcții semnificative pentru activitatea acestuia: prima decurge din calitatea de desenator deținută la Muzeul Național de Antichități (1909-1938), în virtutea căreia, în prezent, este considerat părintele desenului arheologic din România; a doua are în vedere opera de valorificare a artei populare româneşti prin motivele pe care le foloseşte sau creează pentru coperțile publicațiilor culturale, modelele originale de țesături, la ilustrațiile de carte etc.

Toate acestea conturează profilul unui artist polivalent, deosebit de pasionat în munca sa şi cu o operă impresionantă, dar dificil de identificat, ca urmare a faptului că a publicat foarte puțin şi că elanul său creator a fost destul de dispersat.

Cuvinte-cheie: Dionisie Pecurariu, biobibliografie, desenator, heraldică, arheologie, artă decorativă, România.

DIONISIE PECURARIU (1st MARCH 1876 – 4th APRIL 1960). BIO-BIBLIOGRAPHY

ABSTRACT

Dionisie Pecurariu is known to the heraldry world particularly as a result of the interwar territorial armorial, which he drew up during the Heraldic Consultative Commission. There is little known about his life, studies, and activity – other than the one just mentioned. The

„Transilvania" în dreapta, în partea de jos este însemnul naval. Sub text, în stânga, sunt cinci tăieturi în pergament prin care este introdusă o panglică tricoloră. Toată grafica a fost semnată de D. Pecurariu.

62 Doina Uricariu, *op. cit.*, p. 55.

63 Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *loc. cit.,* p. 74.

present study reconstructs the main biographical aspects of Dionisie Pecurariu and illustrates two other significant directions for his activity: the first one follows his drawer role at the National Museum of Antiquities (1909-1936), by virtue of which he is now considered the father of the archaeological drawing in Romania; the second one is concerned with the work of valorizing the Romanian folk art through the motives he uses or creates for the covers of the cultural publications, the original fabrics' representations for tissues, or to the book illustrations etc.

All of the above shapes the profile of a polyvalent artist, particularly passionate about his work and with an impressive portfolio, but difficult to identify, due to the fact that he published very little and that his creative drive was quite dispersed.

Keywords: Dionisie Pecurariu, Bio-bibliography, Drawer, Heraldry, Archeology, Decorative Art, Romania.

01.06.2019

Ana-Felicia Diaconu – arhivist, istoric, arheograf, heraldist, doctor în istorie; conferențiar universitar în cadrul Facultății de Arhivistică, Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza", Aleea Privighetorilor, nr. 1–3, sector 1, Bucureşti, RO-014031; membră a Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române, a Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta" (Iaşi), a Societății de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore" (Chilinău); e-mail: felicia.diaconu@gmail.com

LISTA ILUSTRAȚIILOR:

Fig. 1. Preotul Daniil Pecurariu, tatăl lui Dionisie Pecurariu, comuna Vinerea, 1906 (Doina Uricariu, *Vlaicu Ionescu The artist/Artistul…*, p. 50).

Fig. 2. Safta Pecurariu, mama lui Dionisie Pecurariu, preoteasa din Vinerea, de 59 ani (*ibidem*).

Fig. 3. Dionisie Pecurariu, Târgu-Jiu, 1902, în vârstă de 26 de ani (*ibidem*, p. 50).

Fig. 4. Dionisie Pecurariu, Autoportret, 1916 (*ibidem*, p. 51).

Fig. 5. Dionisie Pecurariu, Autoportret în ulei, nedatat (Marcela Focşa, Corneliu N. Mateescu, *Dionisie Pecurariu. Despre arta noastră populară şi valorificarea ei…*, p. 70).

Fig. 6. Dionisie Pecurariu, părintele desenului arheologic. Desen în peniță semnat „J. U." (Corneliu N. Mateescu, *Dionisie Pecurariu…*, p. 241).

Fig. 7. Dionisie Pecurariu, Proiect de decor pentru un vas în stil românesc, cu subiectul „Hora", 1930 (Iuliu Moisil, *Arta decorativă în ceramica românească…,* tabla LVI).

Fig. 8. Coperta revistei *Foaia interesantă* din 1908 (Doina Ionescu, *Valențe artistice în publicistica hunedoreană…,* p. 239).

Fig. 9. Vas de lut cu motive decorative rezultate prin încrustare şi crestare cu alb. Vădastra, faza Vădastra 2 (Corneliu N. Mateescu, *Un maestru al desenului arheologic Dionisie Pecurariu…*, p. 286).

Fig. 10. Desenul *pietrei cu gisant*, plan secțiune şi profil, din Biserica Domnească de la Argeş, de Dionisie Pecurariu („*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*", anul X-XVI, 1917–1923. *Curtea Domnească din Argeş*, Bucureşti, 1923, fig. 45-46).
Fig. 11. Sevastița si Dionisie Pecurariu, cu fiica lor Lidya în vârstă de 2 ani (Doina Uricariu, *op. cit.,* p. 51)
Fig. 12. Decretul de conferire a Ordinului „Coroana României", în grad de cavaler, la 1 martie 1930 (*ibidem*, p. 51).
Fig. 13. Stema Universității Mihăilene din Iaşi, desen D. Pecuraru (*SANIC*, Fond *Comisia Consultativă Heraldică*, d. 88, nenumerotat).
Fig. 14. Stema Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Bucureşti, desen semnat J. Sebestyen, 1936 (*Ibidem*).
Fig. 15. Stema Universității „Carol II" din Cernăuți (Maria Dogaru, *op. cit.,* p. 162, fig. 367).
Fig. 16. Variantele realizate de D. Pecurariu pentru stema Patriarhiei (1926), a-b (*SANIC*, Fond *Comisia Consultativă Heraldică*, d. 90, f. 16, 19).
Fig. 17. Coperta realizată în anul 1915 de D. Pecurariu la comedia în patru acte „Bujoreştii" de Caton Theodorian.
Fig. 18. Coperta la ediția a III-a a lucrării „Poveştile uncheaşului sfătos" de Petre Ispirescu, [1928].
Fig. 19. Ilustrații la „Poveştile uncheaşului sfătos" de Petre Ispirescu, ediția a III-a [1928] şi a IV-a [1933]:

a. Chimera;
b. Ercule;
c. Istoria lui Stefan-Vodă cel Mare şi cel Bun;
d. Isprăvile şi viața lui Mihaiu Viteazul;
e. Grădina Esperidelor;
f. Mărul discordiei;
g. Labirintul şi firul Ariadnei;
h. Midas;
i. Prometeu;
j. Pomul Crăciunului;
k. De la Bucureşti la Roşiorii de Vede;
l. Snoave.

Fig. 20. Actul de botez al navei de pasageri „Transilvania", 1938, desenat de D. Pecurariu.

ILUSTRAȚII

Fig. 1. Preotul Daniil Pecurariu, comuna Vinerea, 1906.

Fig. 2. Safta Pecurariu, preoteasa din Vinerea, la 59 ani.

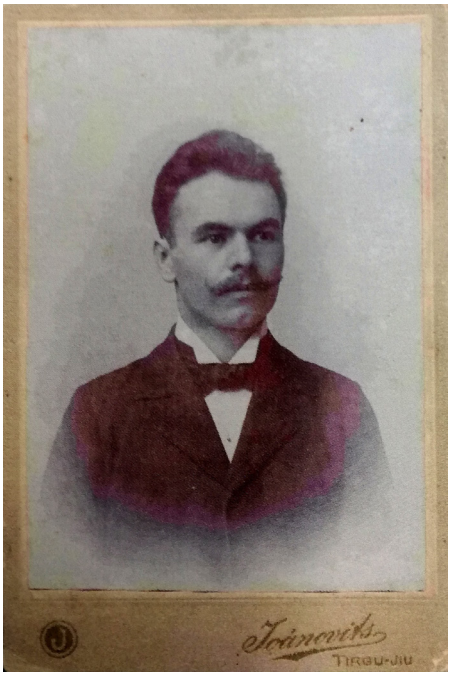

Fig. 3. Dionisie Pecurariu la 26 de ani, Târgu-Jiu, 1902.

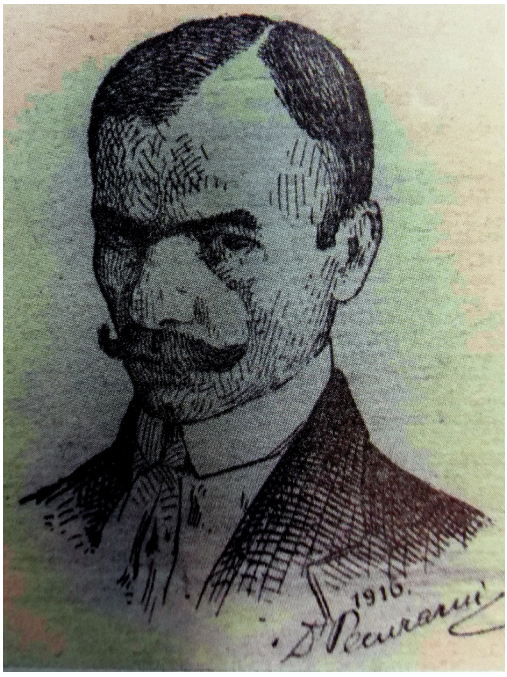

Fig. 4. Autoportret, 1916.

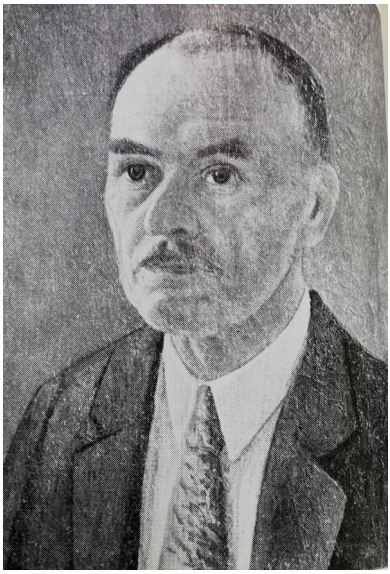

Fig. 5. Autoportret în ulei, nedatat.

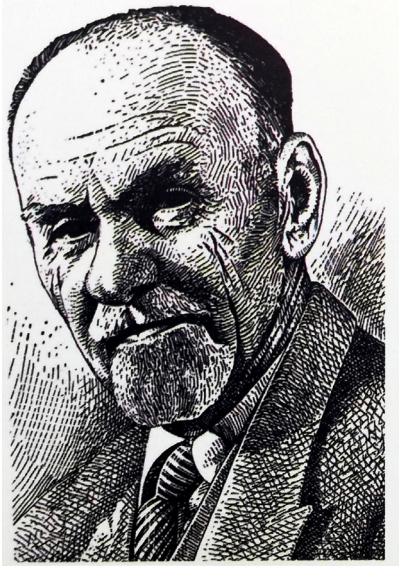

Fig. 6. Dionisie Pecurariu, părintele desenului arheologic.

Fig. 7. Proiect de decor pentru un vas în stil românesc, cu subiectul „Hora”, 1930.

Fig. 8. Coperta la Foaia Interesantă, 1908.

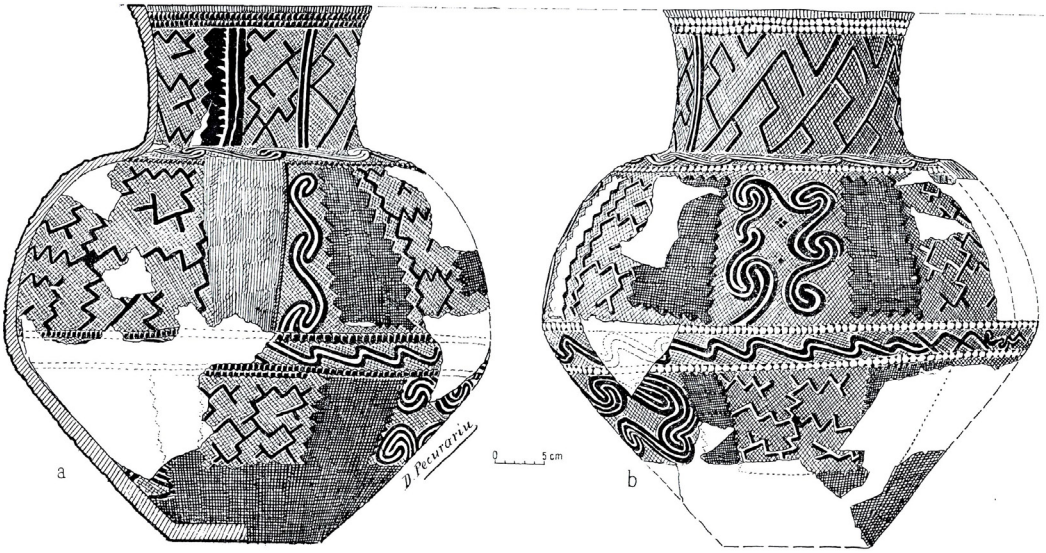

Fig. 9. Vas de lut cu motive decorative rezultate prin înscrustare și crestare cu alb. Vădastra, faza Vădastra 2.

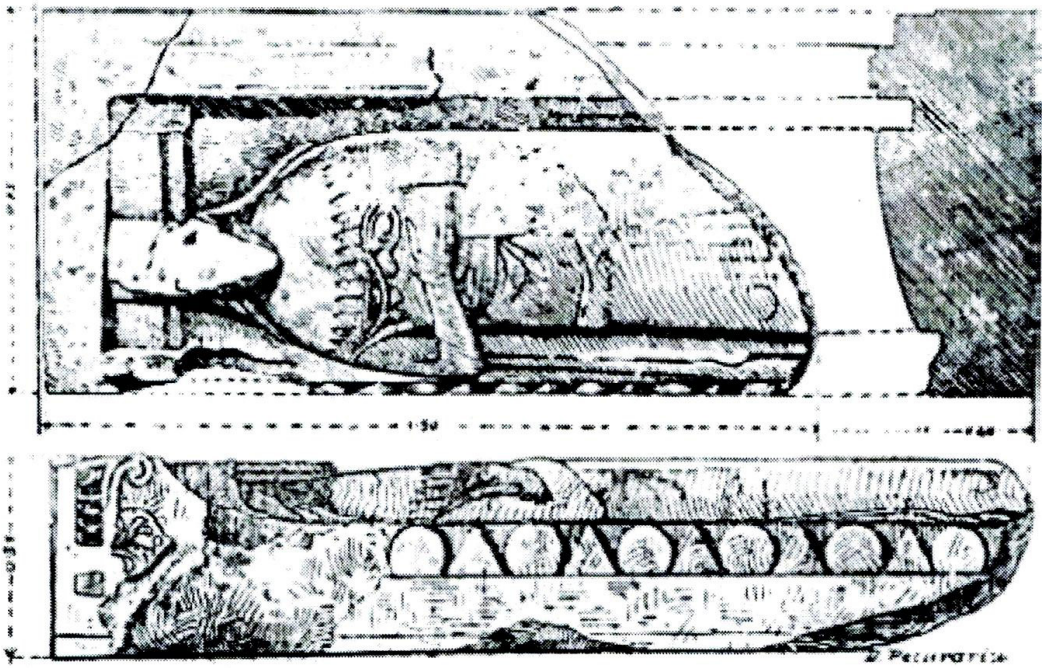

Fig. 10. Desenul pietrei cu gisant, plan secțiune și profil, din Biserica Domnească de la Argeș, de Dionisie Pecurariu.

Fig. 11. Sevastița și Dionisie Pecurariu, cu fiica lor Lidya, în vârstă de doi ani.

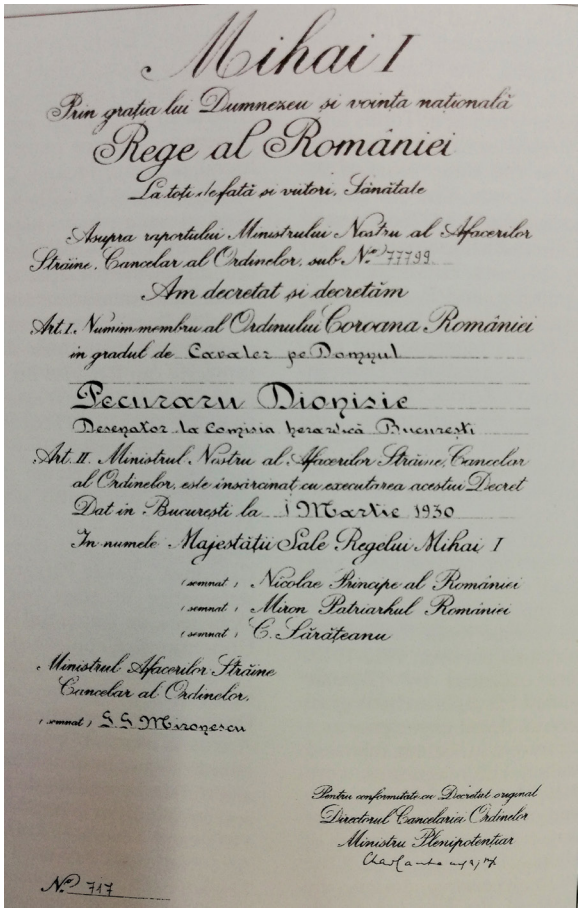

Mihai I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională

Rege al României

La toți de față și viitori, Sănătate

Asupra raportului Ministrului Nostru al Afacerilor Străine, Cancelar al Ordinelor, sub N° 77799

Am decretat și decretăm

Art. I. Numim membru al Ordinului Coroana României în gradul de Cavaler pe Domnul

Pecurariu Dionisie

Desenator la Comisia heraldică București

Art. II. Ministrul Nostru al Afacerilor Străine, Cancelar al Ordinelor, este însărcinat cu executarea acestui Decret

Dat în București la 1 Martie 1930

În numele Majestății Sale Regelui Mihai I

(semnat) Nicolae Principe al României

(semnat) Miron Patriarhul României

(semnat) C. Sărățeanu

Ministrul Afacerilor Străine Cancelar al Ordinelor,

(semnat) S. S. Mironescu

Pentru conformitate cu Decretul original

Directorul Cancelariei Ordinelor

Ministru Plenipotențiar

N° 717

Fig. 12. Decretul de conferire a Ordinului „Coroana României”, în grad de cavaler, 1930.

Fig. 13. Stema Universității Mihăilene din Iași, desen de D. Pecuraru.

Fig. 14. Stema Universității „Alexandru Ioan Cuza” din București, desen semnat J. Sebestyen, 1936.

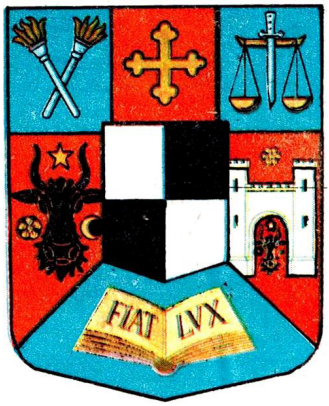

Fig. 15. Stema Universității „Carol II” din Cernăuți, nesemnată.

Fig. 16, a-b. Variante realizate de D. Pecurariu pentru stema Patriarhiei Române (1926).

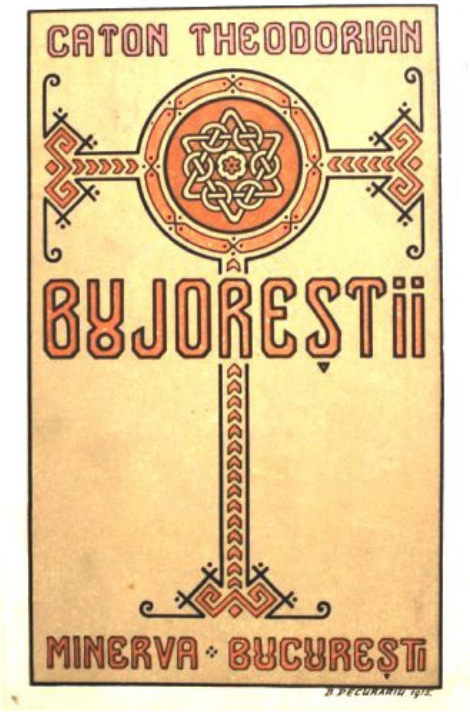

Fig. 17. Coperta realizată în anul 1915 de D. Pecurariu la comedia în patru acte „Bujoreştii" de Caton Theodorian.

Fig. 18. Coperta la ediția a III-a a lucrării „Poveştile uncheaşului sfătos" de Petre Ispirescu, [1928].

Fig. 19, a-j. Ilustrații la „Poveștile uncheșului sfătos” de Petre Ispirescu, ediția a III-a și a IV-a.

a. Chimera

b. Ercule

c. Istoria lui Ștefan-Vodă cel Mare și cel Bun

d. Isprăvile și viața lui Mihai Viteazul

e. Grădina Esperidelor

f. Mărul discordiei

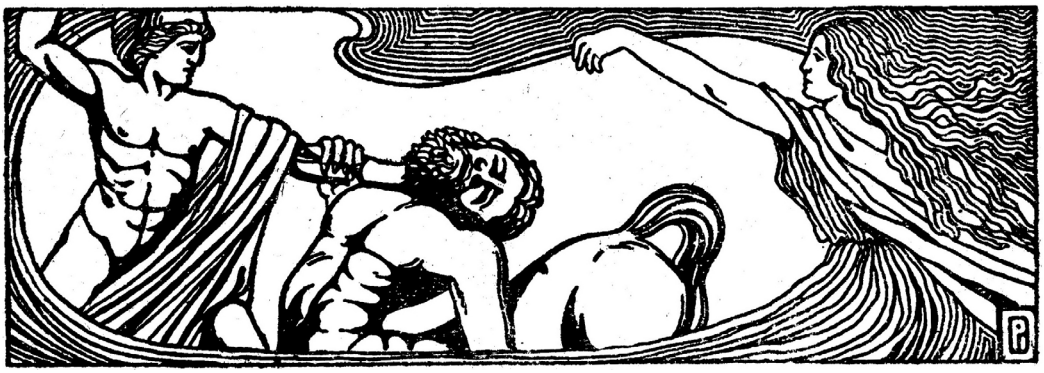

g. Labirintul și firul Ariadnei

h. Midas

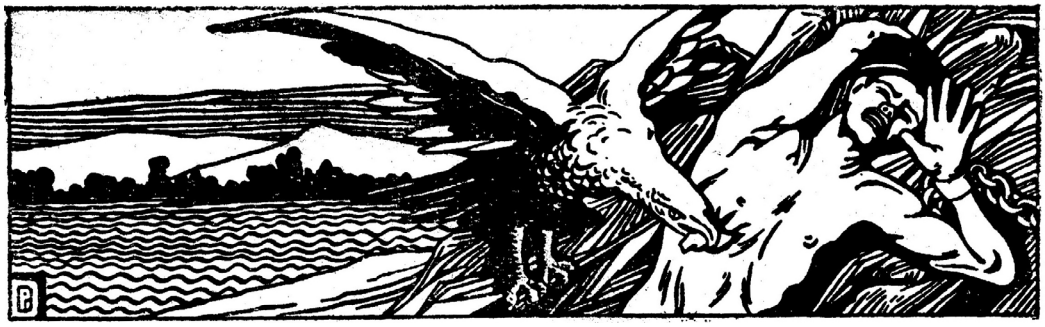

i. Prometeu

j. Pomul Crăciunului

k. De la Bucureşti la Roşiorii de Vede

l. Snoave

Fig. 20. Actul de botez al navei de pasageri „Transilvania”, 1938, desenat de D. Pecurariu.

Mereu la datorie, sub zările albastre. Ordinul „Virtutea Aeronautică” şi „Medalia Aeronautică” între 1941–1947[1]

Tudor-Radu TIRON

La data la care România a intrat în cea de-a doua conflagrație mondială, Ordinul „Virtutea Aeronautică” şi „Medalia Aeronautică” aveau în spate o istorie de scurtă durată. Înființarea celor două distincții, înfăptuită în 1930[2], respectiv în 1931[3], se leagă de personalitatea regelui Carol al II-lea, un reformator al sistemului românesc de decorații. S-a arătat deja faptul că, în pofida frumoasei tradiții pe care România o avea în privința aeronauticii, instituirea unui ordin – cel dintâi din lume! – închinat acestui domeniu, se datora mai degrabă interesului personal al suveranului[4]: pe când era principe moştenitor, Carol îndeplinise funcția de inspector general al aeronauticii (1924-1925)[5], iar urcarea sa pe tron de la 8 iunie, a fost posibilă prin întoarcerea în țară pe calea aerului, cu două zile mai devreme, prima uniformă pe care a îmbrăcat-o – după voiajul său aerian incognito – fiind chiar aceea de general de aviație[6]. An după an, întrunirea

---

1 Studiul are la bază comunicarea autorului *„Conferirea Ordinului «Virtutea aeronautică» şi a «Medaliei Aeronautice» în timpul celui de-al Doilea Război Mondial”*, prezentată la *Al XIII-lea Simpozion de Heraldică*, Chişinău, 24 aprilie 2019.

Autorul se foloseşte de acest prilej pentru a-şi exprima recunoştința doamnei Laura-Ruxanda Tiron (Bucureşti), doamnei Ana-Maria Rață (Vaslui), domnului dr. Simion Câlția (Bucureşti), precum şi domnului Daniel-Cosmin Obreja (Bucureşti), pentru ajutorul oferit în vederea definitivării studiului de față.

În studiu vor fi folosite următoarele abrevieri:
AE – *Air Enthusiast*, Key Publishing Ltd, United Kingdom;
ArhGen – *Arhiva Genealogică*, Iaşi;
AMM – *Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean „Ştefan cel Mare” Vaslui*;
DR – Decretul Regal;
MO – *Monitorul Oficial*, Partea I;
OA – *Orizont Aviatic. Publicație pentru propaganda aviației*, Arad;
SMMIM – *Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară*, Bucureşti.

2 *Regulamentul nr. 36, pentru instituirea Ordinului „Virtutea Aeronautică”*, aprobat prin DR nr. 2.895 din 31 iulie 1930, în MO, nr. 173 din 5 august 1930, p. 6.686–6.687. *Legea nr. 22 din 1931 pentru înființarea ordinului „Virtutea Aeronautică”* (promulgată prin DR nr. 536 din 28 februarie 1931), în MO, nr. 52 din 4 martie 1931, p. 1.954–1.955.

3 *Regulamentul nr. 10, pentru înființarea „Medaliei Aeronautice”*, aprobat prin DR nr. 463 din 24 februarie 1931, în MO, nr. 51 din 3 martie 1931, p. 1.922–1.923.

4 Floricel Marinescu, *Modificări survenite la sistemul de decorații româneşti în deceniul patru al secolului XX.* I, în SMMIM, tom 7–8, 1974–1975, p. 240.

5 Valeriu Avram, Paul Sandachi, Sorin Turturică, *Enciclopedia Armatei României*, coordonator Gheorghe Marin, Bucureşti: Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2009, p. 307.

6 Ioan Scurtu, *Criza dinastică în România (1925-1930)*, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1996, p. 220–221.

de la Aeroportul Băneasa a cavalerilor „Virtuții Aeronautice" a constituit o componentă de bază a festivităților „Restaurației".

Criteriul de bază pentru conferirea celor două distincții era contribuția la „propăşirea aeronauticii", beneficiarul imediat fiind personalul navigant; ele puteau fi atribuite şi altor categorii de cadre. Dacă „Medalia Aeronautică" era împărțită, aidoma altor distincții minore, în trei clase, Ordinul „Virtutea Aeronautică" cuprindea patru categorii valorice (denumite, în mod legal, tot „clase"): Crucea de Aur, Cavaler, Ofițer şi Comandor. Este de notat particularitatea conferirii claselor Crucea de Aur şi Cavaler de câte trei ori, după prima acordare urmând conferirea celei dintâi barete, precum şi a celei de-a doua barete[7].

Însemnul de pace al Ordinului „Virtutea Aeronautică" era o cruce emailată în albastru, având brațele verticale terminate în flori de crin (după modelul crucii Ordinului „Mihai Viteazul"), în vreme ce brațele orizontale aveau forma unor aripi stilizate, în centru fiind redat, pe avers, un scut emailat cu alb, încărcat cu acvila cea mare a stemei de stat (model 1921)[8], purtând pe piept un ecuson albastru cu cifra încoronată a suveranului, iar pe revers anul instituirii; panglica era de culoare azurie, având pe margini şi în centru câte o bandă argintie. La rândul ei, „Medalia Aeronautică" avea formă circulară, redând pe avers o efigie în profil spre dreapta, purtând pe cap o cască înaripată, iar pe revers o cunună de lauri, în interiorul căreia se afla, pe trei rânduri, inscripția „PENTRV AERONAVTICĂ 1931", surmontată de acvila cea mare din stema de stat (model 1921), broşând peste două aripi stilizate; panglica era similară celei a Ordinului, cu excepția benzilor laterale argintii. Amintite şi reproduse în cuprinsul *Regulamentului Legii Ordinelor şi Medaliilor Naționale conferite în timp de război*[9], însemnele de război ale Ordinului vor avea spade încrucişate între brațele crucii, iar cele ale Medaliei le vor avea deasupra însemnului circular, respectiv sub coroana regală, panglicile amândurora fiind mărginite de câte o bandă din fir de aur. Bareta avea forma unor aripi stilizate, având la mijloc un medalion circular, surmontat de o coroană regală şi purtând în interior cifra suveranului[10].

Surclasând, sub aspect ierarhic, cel mai vechi ordin al țării, „Steaua României"[11], Ordinul „Virtutea Aeronautică" s-a impus curând ca o distincție de elită: însuşi actul de instituire menționa, între criteriile de acordare, pentru Crucea de Aur, câştigarea unui

7 *Ibidem*, p. 240–241. O altă particularitate era aceea a pierderii calității de persoană decorată cu Ordinul „Virtutea Aeronautică" numai în cazul unei condamnări pentru crimă de spionaj şi înaltă trădare.

8 *Legea pentru fixarea stemei Regatului României, întregit cu țările surori unite*, promulgată prin DR nr. 3.573 din 23 iulie 1921, în MO, nr. 92 din 29 iulie 1921, p. 3.569–3.573.

9 Promulgată prin DR nr. 4.354 din 19 decembrie 1938 şi publicată în MO, nr. 297 din 21 decembrie 1938, p. 6.070–6.109 şi pl. 27–28, 32–33.

10 Floricel Marinescu, *Modificări survenite la sistemul de decorații româneşti în deceniul patru al secolului XX*. II, în SMMIM, tom 9, 1976, p. 149–150, respectiv 155; Adrian Lazăr, *Aviația României. Însemne, insigne, ordine şi medalii, 1911–1947. Romanian Aviation. Distinctive signs, badges, orders and medals, 1911–1947*, s.l., 2017, p. 161–173, respectiv 174-207; Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații româneşti de război, 1860–1947*, Bucureşti: Editura Universitaria, 1993, p. 81–83, respectiv 150.

11 Floricel Marinescu, *op. cit.*, II, p. 149.

record național sau mondial, în timp de pace, respectiv doborârea unui avion inamic, în timp de război; în paralel, dobândea de drept clasa Cavaler cel decorat, în timp de război, cu Ordinul „Mihai Viteazul”, pentru o faptă aeronautică (art. X-XI din *Regulamentul* din 1930).

În 1937, s-a stabilit că decorarea cuiva cu Ordinul „Virtutea Aeronautică” sau cu „Medalia Aeronautică”, cu spade, depindea de gradul de risc al misiunii în cauză. Astfel, Ordinul era atribuit, atât ofițerilor, cât şi gradelor inferioare, „…pentru merite de luptă sub focul inamicului…”. În schimb, Medalia se conferea, tot fără diferență de grad, „…pentru acte de comandament şi efectuări de serviciu…”[12]. La câteva zile după intrarea României în război (22 iunie 1941), un nou text normativ, *Decretul Regal nr. 1.932 din 30 iunie 1941*, avea să arate că, pentru „…fapte de arme deosebite şi efectuări de serviciu excepționale pe câmpul de luptă…”, Ordinul „Virtutea Aeronautică” urma a se atribui ofițerilor, în vreme ce „Medalia Aeronautică” era destinată gradelor inferioare, departajare dublată de prevederea care stabilea că Ordinul se cuvenea personalului navigant iar Medalia celui nenavigant[13]. (Se relua reglementarea potrivit căreia „Medalia Aeronautică” li se atribuia celor care „nu erau zburători”, după cum se arăta în art. II al actului său de înființare, precizare care îi indica, în mod implicit, pe beneficiarii Ordinului.)

Deosebirea de tratament între gradele superioare şi cele inferioare a rămas neaplicată, după cum o dovedesc decorările făcute pe tot parcursul războiului; astfel, Medalia a fost conferită până la nivel de general[14], în vreme ce de Ordin au beneficiat nu numai aviatorii propriu-zişi, ci şi sergenții, fruntaşii ori soldații simpli[15]. După toate probabilitățile, la nivelul eşaloanelor superioare s-a impus rapid concluzia că specificul războiului aerian implica răsplătirea corespunzătoare a meritelor, indiferent de gradul celui în cauză, aceasta fiind o cale pentru egala stimulare a tuturor categoriilor de personal, în cadrul efortului general de luptă.

Deosebit de interesante vor fi acele reglementări mai puțin cunoscute, menite a asigura justa atribuire a Ordinului „Virtutea Aeronautică”, reglementări care vor fi emise în mai multe momente ale războiului. Astfel, de la începutul conflagrației avea să se simtă nevoia unui text care să precizeze, în concret, în ce constau acele „fapte de arme deosebite” amintite în *Decretul Regal nr. 1.932/1941*:

– doborârea în luptă de avioane inamice sau distrugerea acestora la sol;
– executarea, sub focul inamicului, a unor misiuni cu grad ridicat de risc (de informare, bombardament, conlucrare din avion şi balon, mitraliere a trupelor inamice, transport de paraşutişti, trupe şi materiale etc.);

12 DR nr. 4.031 din 26 noiembrie 1937, în MO, nr. 279 din 2 decembrie 1937, p. 9.286–9.287.
13 DR nr. 1.932 din 30 iunie 1941, în MO, nr. 158 din 7 iulie 1941, p. 3.844–3.845.
14 De exemplu, generalul Gheorghe Marinescu, decorat cu „Medalia Aeronautică”, clasele a III-a şi a II-a, prin DR nr. 1.732 din 13 iunie 1942, în MO, nr. 143 din 23 iunie 1942, p. 5.130–5.136.
15 Diferite cazuri în DR nr. 539 din 20 februarie 1942, în MO, nr. 51 din 28 februarie 1942, p. 1.384–1.396.

– conducerea, cu rezultate excepționale, a unei patrule, escadrilă ori grup flotilă în aer sau la sol.

În acelaşi timp, prin derogare de la regula potrivit căreia clasele Ordinului se obțineau treptat, începând cu cea inferioară, în cazuri de excepțională bravură, clasele Crucea de Aur şi Cavaler puteau fi conferite direct cu o baretă, dacă beneficiarul nu avea niciuna dintre acestea, respectiv cu două barete, dacă beneficiarul obținuse deja una dintre ele. Această excepție se referea la cei care doborâseră între două şi cinci avioane inamice; pentru cei care doborâseră mai mult de cinci avioane sau care activaseră cu o bravură cu totul excepțională, se putea atribui clasa imediat superioară, chiar dacă beneficiarul nu deținea nicio baretă la clasa pe care o dobândise deja[16].

Această stimulare nu a fost lipsită de roade; se cunoaşte că, în prima parte a ostilităților împotriva Uniunii Sovietice, eficiența Forțelor Aeriene Regale Române în acțiunile de eliberare a Basarabiei şi a Bucovinei de Nord a avut de suferit, din cauza dotării tehnice adesea depăşite, precum şi în lipsa unor aerodromuri în apropierea liniei frontului. Pe de altă parte, dezavantajul a fost compensat prin confruntarea cu aparate sovietice în mod egal depăşite[17], împrejurare care, ajutată de buna pregătire a cadrelor din aviația militară românească[18], a dus inevitabil la un număr ridicat de victorii aeriene româneşti[19], situație reflectată şi în cifrele apreciabile ale decorărilor din anii 1941 şi 1942.

În 1943, în contextul acțiunilor de reorganizare a aviației militare, a fost elaborat un set de reguli[20] mult mai clare pentru atribuirea „Virtuții Aeronautice", reguli ce pot fi rezumate în următoarea situație:

I. Decorări pentru fapte de arme deosebite	
a) Doborâri de avioane	
Număr avioane doborâte	Clasa ce putea fi conferită
2	Crucea de Aur
8	prima baretă la Crucea de Aur
10	Cavaler
15	prima baretă la Cavaler
20	a doua baretă la Cavaler
30	Ofițer
50	Comandor
b) Pentru mitraliori se aplica o reducere de 50% în aprecierea victoriilor	

16 Adrian Lazăr, *op. cit.*, p. 190–191.

17 Cornel I. Scafeş, Horia Vl. Şerbănescu, Ioan I. Scafeş, Cornel Andonie, Ioan Dănilă, Romeo Avram, *Armata Română, 1941–1945*, Bucureşti: Editura RAI, 1996, p. 157.

18 Nicolae Balotescu, Dumitru Crăciun, *Capitolul V. Aviația militară în perioada 1920–1944*, în *Istoria aviației române*, Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984, p. 153–155.

19 Valeriu Avram, Paul Sandachi, Sorin Turturică, *op. cit.*, p. 316.

20 *Statul Major al Aerului. Norme privind acordarea Ordinului „Virtutea Aeronautică", cu spade, pentru merite deosebite*, în *Arhiva Ministerului Apărării Naționale*, Bucureşti, anul 1943, Fond 1.377, d. 6, p. 15–17 (apud Dan Stoian, *Pumnul țării. Grupul 5 Bombardament greu*, Bucureşti: Editura Modelism, 1999, p. 108-110).

II. Decorări pentru însumarea unei bogate activităţi aeriene		
a) Misiuni executate la inamic, cu rezultate sigure		
Misiuni		Clasa ce putea fi conferită
bombardament / recunoaş-tere / observaţie	vânătoare	
25	40	Crucea de Aur
40	60	prima baretă la Crucea de Aur
60	100	a doua baretă la Crucea de Aur
100	150	Cavaler
125	200	prima baretă la Cavaler
150	250	a doua baretă la Cavaler
200	300	Ofiţer
300	500	Comandor
b) Misiuni pe mare – identic cu cel al misiunilor de vânătoare		
c) Misiuni de legătură şi transport aerian, în zona de luptă a frontului, sub ameninţarea aviaţiei inamice		
Ore de zbor		Clasa ce putea fi conferită
180		Crucea de Aur
300		prima baretă la Crucea de Aur
420		a doua baretă la Crucea de Aur
600		Cavaler

O ultimă reglementare care ne interesează datează din 1944, când s-au stabilit următoarele criterii de acordare a „Virtuţii Aeronautice”[21]:

Victorii aeriene sau misiuni de luptă			Clasa ce putea fi conferită
50	sau	350	Ofiţer
75	sau	500	Comandor

Sub aspect organizatoric, *Decretul Regal nr. 1.932/1941* stabilea că propunerile de decorare cu Ordinul „Virtutea Aeronautică”, precum şi cu „Medalia Aeronautică”, cu spade, erau înaintate pe cale ierarhică. Date fiind condiţiile specifice războiului, comandanţii de diferite niveluri erau îndreptăţiţi să atribuie cele două distincţii, după cum urmează (art. V din Decret):

Nivelul ierarhic al comandantului aflat în drept să acorde distincţii	Categorie de personal în drept să primească distincţii	Denumirea distincţiei	Clasa
Comandanţi de regimente	subofiţeri şi trupă (personal nenavigant)	„Medalia Aeronautică”	Clasa a III-a
Comandanţi de divizie	-	-	-
Comandanţi de Corp de Armată	personal nenavigant	„Medalia Aeronautică”	Clasa a II-a
Comandanţi de Armată	-	-	-
Comandantul de Căpetenie al Armatei	personal navigant	Ordinul „Virtutea Aeronautică”*	toate clasele
	personal nenavigant	„Medalia Aeronautică”	Clasa I

*La propunerea Comandantului de Flotilă

21 Adrian Lazăr, *op. cit.*, p. 191.

Atribuirea decorațiilor se făcea pe bază de ordin de zi, structurile în drept îngrijindu-se de înaintarea tabelelor nominale către Ministerul Apărării Naționale, în vederea pregătirii decretului propriu-zis de conferire (art. VII-VIII din Decret). În aşteptarea acestui din urmă act, cei în drept primeau brevete provizorii (până la 23 august 1944, aceste brevete au fost emise „...în numele Majestății Sale Regelui Mihai I şi din ordinul Conducătorului Statului, Mareşal Ion Antonescu...”). Brevetele Ordinului erau emise în numele şi sub semnătura suveranului, în vreme ce cele ale Medaliei aveau antetul Ministerului Apărării Naționale, textul acestora din urmă invocând conferirea de către suveran, semnătura principală aparținând însă ministrului de resort[22].

Înmânarea decorațiilor avea loc într-un cadru solemn, uneori chiar din mâna suveranului. Astfel s-a întâmplat, de exemplu, cu prilejul vizitei pe front a regelui Mihai I, din 23–25 august 1941; pe un câmp aflat lângă Tiraspol, în prezența oficialităților militare şi civile în frunte cu mareşalul Ion Antonescu, comandantul de căpetenie al trupelor, suveranul a înmânat personal însemnele „Virtuții Aeronautice” ofițerilor şi subofițerilor care s-au distins în luptele aeriene pentru eliberarea Basarabiei. Emoționantă este relatarea decorării *post-mortem* a locotenent-comandorului aviator Alexandru Popişteanu[23], căzut în luptă în data de 21 august 1941: „...Maiestatea Sa Regele, dorind să salute rămăşițele pământeşti ale bravului Lt. Comandor-aviator Popişteanu, se înapoiază prin Tiraspol la Tighina. La intrarea în catedrală, Maiestatea Sa este întâmpinat de protoereul Tighinei, înconjurat de un sobor de preoți. Maiestatea Sa Regele, urmat de D-l Mareşal Antonescu, se înclină în fața catafalcului, asistând la o scurtă pomenire făcută pentru odihna sufletului celui dispărut. Apoi Maiestatea Sa se apropie de catafalc şi aşează pe pieptul eroului aviator Ordinul „Mihai Viteazul” clasa 3-a şi insignele „Virtuței Aeronautice”, ca o răsplată supremă a jertfei sale eroice...”[24].

* * *

Situația atribuirii Ordinului „Virtutea Aeronautică” şi a „Medaliei Aeronautice”, în intervalul analizat, rezultă din parcurgerea decretelor regale de decorare, fiind de notat faptul că acordarea acestor distincții, la fel ca şi aceea a Ordinului „Mihai Viteazul”, s-a făcut prin decrete separate, în vreme ce alte distincții, acordate în mod curent – Ordinele „Steaua

22 Adrian Lazăr, *op. cit.*, passim.

23 Alexandru Popişteanu (1903-1941), comandant al Grupului 7 vânătoare, a executat 36 de misiuni la inamic, căzând în timp ce asigura securitatea spațiului aerian al Odesei (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al Doilea Război Mondial (1941-1945)*, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1999, p. 327). Despre acest împătimit al aerului, ofițer cunoscut şi apreciat de toată lumea, decorat *post-mortem* cu Clasa a III-a a Ordinului „Mihai Viteazul”, v. şi: Constantin Iordache, Aurel Pruia, *Aviatori din Muntenia*, Bucureşti: Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, 2008, p. 272–273.

24 *Darea de seamă asupra vizitei pe front a Majestății Sale Regelui în zilele de 23–25 august 1941*, în MO, nr. 213 din 9 septembrie 1941, p. 5.284.

României” şi „Coroana României”, precum şi Medaliile „Bărbăție şi Credință”, „Serviciul Credincios”, „Meritul Sanitar” etc., se acordau laolaltă, în cadrul aceluiaşi decret.

Pentru organizarea informației rezultate, am alcătuit tabelele anexate (Anexele nr. 1 şi nr. 2), acestea reflectând atât decorările „cu spade”, cât şi cele „de pace” (acestea din urmă fiind menite să răsplătească tot efortul de război), fiecare tabel fiind împărțit în cetățeni români, respectivi străini, evidențele acestora fiind împărțite, deopotrivă, în decorări anterioare şi ulterioare actului de la 23 august 1944 – detaliu din care rezultă dacă Ordinele sau Medaliile în cauză au fost conferite pentru fapte şi servicii pe frontul de Est, respectiv pe frontul de Vest. În paralel, tabelele oglindesc decorările în cadrul aceleiaşi clase, precum şi în cadrul aceleiaşi distincții. Facem însă mențiunea că, prin clasele celor două decorații, am avut în vedere toate variantele rezultate în efortul de individualizare a fiecărei conferiri, în forma în care acestea rezultă din textul decretului de conferire. Au rezultat, prin urmare, coloane separate pentru decorări precum „prima şi a doua baretă la Crucea de Aur”, „Crucea de Aur cu prima şi a doua baretă şi Cavaler cu prima şi a doua baretă”, „prima şi a doua baretă la Cavaler, Ofițer” etc., toate acestea reprezentând categorii valorice de sine stătătoare, reflectând meritele precis individualizate ale fiecărei persoane decorate.

Au rezultat astfel următoarele date statistice:

		DE RĂZBOI („CU SPADE”)		**DE PACE**	
		Ordinul „Virtutea Aeronautică”	**„Medalia Aeronautică”**	**Ordinul „Virtutea Aeronautică”**	**„Medalia Aeronautică”**
Cetățeni români	***ante* 23.08.1944**	1405 + 98 p.m.*	614 + 21 p.m.	26	526
	Total Ord. + Med.	2019 + 119 p.m.		552	
	***post* 23.08.1944**	1021 + 26 p.m.	70 + 1 p.m.	22	816 + 4 p.m.
	Total Ord. + Med.	1091 + 27 p.m.		838 + 4 p.m.	
	Total 1941-1947	**3110 + 146 p.m.**		**1399 + 4 p.m.**	
Cetățeni străini	***ante* 23.08.1944**	739 + 3 p.m.	424	15	34
	Total Ord. + Med.	1163 + 3 p.m.		49	
	***post* 23.08.1944**	11	5	–	–
	Total Ord. + Med.	16		–	
	Total 1941-1947	**1179 + 3 p.m.**		**49**	

* „p.m.” = *post-mortem*

* * *

Cea dintâi conferire a Ordinului „Virtutea Aeronautică” l-a avut drept beneficiar pe locotenentul aviator Horia Agarici (1911-1982), din Flotila 1 vânătoare, urmaş al unei familii de boieri moldoveni[25], care a primit Crucea de Aur cu prima baretă în ziua următoare intrării României în război, „…Pentru faptul că în ziua de 23 iunie 1941, ora 6,15, în cursul atacului aerian inamic asupra oraşului Constanța, la bordul unui avion Hurrican [e], a atacat

25 Daniel Ciobanu, *Note la genealogia familiei Agarici*, în ArhGen, V (X), 3–4, 1998, p. 71–81.

singur formația inamică, doborând două avioane omologate, iar al treilea probabil…”[26]. Numele acestui as a rămas în amintirea populară printr-o romanță de Gherase Dendrino, având la bază versurile lui Păstorel Teodoreanu: „…A plecat la vânătoare Agarici/ A plecat ca să vâneze bolşevici…”. Cel dintâi cetățean străin decorat cu „Virtutea Aeronautică” a fost căpitanul Erwin Bacsila (1910-1982), un as al *Luftwaffe*, care „…s-a distins în luptele aeriene pe frontul românesc din Dobrogea…”, primind Crucea de Aur[27]. Cel din urmă român decorat cu „Virtutea Aeronautică” cu spade a fost un anume sergent Vasile Tescula, care a primit Crucea de Aur în 1946, la finalul unui lung decret pentru decorarea „…personalului militar navigant din Aeronautica Regală Română, care s-a distins prin fapte deosebite de arme, pe câmpul de luptă…”[28]. Ultimul cetățean străin care a primit „Virtutea Aeronautică” cu spade a fost plutonierul major Bernard Lebovici, din aviația cehoslovacă, decorat în 1947, alături de alți camarazi, „…pentru faptele de arme săvârşite în război contra armatelor cotropitoare germano-fasciste, în colaborare cu aviația română…”[29].

Datele statistice rezultate demonstrează că, atât în privința Ordinului „Virtutea Aeronautică”, cât şi a „Medaliei Aeronautice”, conferirile au fost de departe mai numeroase pentru faptele de arme săvârşite înainte de 23 august 1944. Sorții favorabili din prima parte a războiului, precum şi înrâurirea pe care cadrele Misiunii Militare Germane au avut-o în însuşirea, de către aviația militară română, a unor repere ale *Luftwaffe* – precum „spiritul ofensiv” şi „ridicarea execuției misiunii la rangul de cult”[30] – toate acestea au întărit prestigiul segmentului aeronautic românesc, ceea ce a atras după sine creşterea solicitărilor pentru cele două decorații. Date fiind inerentele întârzieri din circuitul hârtiilor, meritele pe care militarii români le-au avut în diferite momente ale campaniei contra Uniunii Sovietice au fost răsplătite cu anumite întârzieri. Uneori a fost totuşi posibilă corelarea emiterii decretelor de decorare cu evenimentele propriu-zise[31], spre exemplu în *Decretul nr. 2.632/1941*[32] (pentru operațiunile de eliberare a Basarabiei şi de forțare a Nistrului din iunie-iulie 1941), în *Decretele nr. 2.840*[33], *3.036 şi 3.037*[34]*/1941* (pentru operațiunile dintre Nistru şi Nipru, respectiv cele de la Odessa, din iulie-octombrie 1941), precum şi în *Decretele nr. 1.609/1943*[35] *şi 359/1944*[36] (pentru operațiunile de la Cotul Donului şi Stalingrad, din 1942). Alteori, prin acelaşi act au fost avute în vedere meritele însumate

26 DR nr. 1.947 din 2 iulie 1941, în MO, nr. 157 din 5 iulie 1941, p. 3.827.
27 DR nr. 2.217 din 1 august 1941, în MO, nr. 185 din 7 august 1941, p. 4.625.
28 DR nr. 2.348 din 29 iulie 1946, în MO, nr. 180 din 6 august 1946, p. 8.419–8.422.
29 DR nr. 2.077 din 22 octombrie 1947, în MO, nr. 279 din 2 decembrie 1947, p. 10.614.
30 Valeriu Avram, Paul Sandachi, Sorin Turturică, *Forțe aeriene*, în *Enciclopedia Armatei României*, ed. cit., p. 314.
31 Pentru cronologia primei părți a participării României la război, v.: Alesandru Duțu, *Al Doilea Război Mondial. Campania din Est*, în *Enciclopedia Armatei României*, ed. cit., p. 867–880.
32 DR nr. 2.632 din 19 septembrie 1941, în MO, nr. 230 din 29 septembrie 1941, p. 5.768–5.769.
33 DR nr. 2.840 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.422–6.426.
34 DR nr. 3.036 şi 3.037 din 4 noiembrie 1941, în MO, nr. 272 din 15 noiembrie 1941, p. 7.124–7.126, respectiv 7126–7131.
35 DR nr. 1.609 din 11 iunie 1943, în MO, nr. 145 din 25 iunie 1943, p. 5.541–5.543.
36 DR nr. 359 din 16 februarie 1944, în MO, nr. 53 din 3 martie 1944, p. 1.743–1.746.

de la începutul campaniei, spre exemplu în *Decretele nr. 3.273 şi 3.274/1941*[37] respectiv *1.934/1942*[38] (cu mai multe mențiuni referitoare la fapte de arme din timpul operațiunilor din Crimeea, din septembrie 1941 – iulie 1942). În paralel, se poate constata faptul că însemnele menite a răsplăti meritele avute în războiul dus împotriva Uniunii Sovietice au fost în scădere constantă; spre exemplu, decorarea militarilor români cu Ordinul „Virtutea Aeronautică” a însemnat, în 1941, 595 de persoane (din care 37 *post-mortem*), în 1942, 471 de persoane (din care 29 *post-mortem*), în 1943, 334 de persoane (din care 30 *post-mortem*), iar în 1944, 103 persoane (din care 2 *post-mortem*).

După întoarcerea armelor, decretele de conferire devin „sărace” în informații concrete referitoare la motivul decorării[39], în schimb cifrele ajung la un anumit echilibru: în 1944, 355 de persoane (din care 18 *post-mortem*), în 1945, 295 de persoane (din care 2 *post-mortem*), iar în decretele postbelice 397 de persoane (din care 9 *post-mortem*). Pentru perioada dinaintea momentului 23 august 1944, aceste rezultate reflectă întocmai mersul războiului, pe fondul slăbirii capacității de luptă româno-germane şi a întăririi progresive a aviației Aliaților. Pe de altă parte, numărul însemnat al celor decorați cu „Virtutea Aeronautică” după întoarcerea armelor confirmă faptul că efortul aviației militare româneşti în vederea protejării Capitalei, iar ulterior a eliberării teritoriului național, precum şi în vederea continuării ofensivei pe frontul de vest, dincolo de hotarele țării, a fost unul considerabil[40].

În privința „Medaliei Aeronautice” – reamintim că aceasta se atribuia cadrelor ce activau „la sol” – cifrele sunt mult mai oscilante; spre exemplu, în privința cetățenilor români decorați, cu spade, înainte de 23 august 1944, au rezultat în 1941, 7 persoane, pentru ca în 1942 numărul să urce la 573 de persoane[41], scăzând vertiginos, în 1943, la 27 de persoane (din care 5 *post-mortem*), iar în 1944, la 28 de persoane (din care 16 *post-mortem*). Cifrele oscilează şi în privința străinilor decorați cu „Medalia Aeronautică” cu spade, spre exemplu germanii: în 1941, 26 de persoane, în 1942, 14 persoane, în 1943, 380 de persoane[42], iar în 1944 (până la momentul 23 august), 4 persoane. În schimb, „Medalia Aeronautică” de pace a fost conferită într-un număr mult mai mare decât Ordinul „Virtutea Aeronautică” de pace, însă totalurile sunt de asemenea oscilante: pentru români, nicio persoană în 1941, 119 persoane în 1942, 384 de persoane în 1943, 23 de persoane înainte de 23 august 1944 şi 302

37 DR nr. 3.273 şi 3.274 din 28 noiembrie 1941, în MO, nr. 291 din 8 decembrie 1941, p. 7.624–7.626, respectiv 7.626–7.629.

38 DR nr. 1.934 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.817–5.825.

39 Excepțiile sunt rare, de exemplu în DR nr. 306 din 6 februarie 1945, în MO, nr. 58 din 12 martie 1945, p. 1.846, pentru decorarea generalului comandant aviator Gheorghe Vasiliu (1892-1954), pe atunci subsecretar de stat al Aerului, cu Ordinul „Virtutea Aeronautică” cu spade, clasa Crucea de Aur cu I-a şi a II-a bareta, „...pentru destoinicie dovedită în organizarea şi conducerea operațiunilor de apărare aeriană şi antiaeriană a teritoriului Olteniei, Munteniei şi Dobrogei împotriva atacurile aeriene...”.

40 Valeriu Avram, Paul Sandachi, Sorin Turturică, *op. cit.*, p. 318.

41 Spre exemplu, conferirile din DR nr. 541 şi 542 din 20 februarie 1942, în MO, nr. 51 din 28 februarie 1942, p. 1.396–1.400, 1.400–1.403.

42 Spre exemplu, conferirile din DR nr. 824 din 29 martie 1943, în MO, nr. 82 din 7 aprilie 1943, p. 3.113–3.126.

persoane până la finele anului 1944, apoi nicio persoană în 1945 şi 514 persoane în 1946. „Medalia Aeronautică" cu spade s-a atribuit celor care activau în artileria antiaeriană, celor implicați în activitățile de transport şi îngrijire de răniți, în transportul de materiale, în transmisiuni, în obținerea de informații etc. „Medalia Aeronautică" de pace a fost conferită demnitarilor şi celor având responsabilități pe linia organizării aeronauticii, dar şi celor în mod direct implicați (ca ingineri, maiştri, lucrători), în producția industrială destinată nevoilor aviației militare[43]. În funcție de necesități, „Medalia Aeronautică" de pace a fost oferită şi acelor străini care au sprijinit în mod nemijlocit aviația militară românească – de exemplu proiectanții germani Wilhelm „Willy" Messerschmitt (1898-1978) şi Ernst Heinkel (1888-1958), împreună cu alți ingineri şi tehnicieni ai Industriilor Aeronautice Germane[44].

În anii celui de-al Doilea Război Mondial, Ordinul „Virtutea Aeronautică" s-a bucurat de un prestigiu incontestabil, îndeosebi prin faptele de vitejie ale aviatorilor – corp de elită al aviației militare şi al întregii Armate Române. Dorind a exemplifica modalitatea concretă de atribuire a „Virtuții Aeronautice" cu spade, am alcătuit situația[45] din Anexa nr. 3, cuprinzând decorațiile conferite unui număr de 20 de aşi ai aviației româneşti din timpul războiului: principele Constantin „Bâzu" Cantacuzino (1901-1958)[46], Alexandru Şerbănescu, Ioan Milu (1908-1982)[47], Dan Valentin Vizanty (1910-1992)[48], Tudor Greceanu (1917-1994)[49], Ioan Dicezare (1916-2012)[50] etc. Situația rezultată este grăitoare asupra felului în care meritele acestui segment de vârf al aviației militare româneşti au fost răsplătite

43 Spre exemplu, conferirile din DR nr. 2.720 din 14 octombrie 1943, în MO, nr. 221 din 21 septembrie 1943, p. 10.201–10.203.

44 DR nr. 356 din 16 februarie 1944, în MO, nr. 53 din 3 martie 1944, p. 1.742. Redăm în continuare frumoasa motivare a actului amintit: „...În creatorii acestor moderne arme de luptă – Aviația – conducătorii tehnici şi comerciali ai Industriilor Aeronautice Germane ca şi tehnicienii trimişi în România, pentru a da asistență tehnică unităților aviatice române precum şi în (sic!) personalul tehnic al atelierelor de reparație germane din România, s-a (sic!) găsit admirabili colaboratori care n-au precupețit niciun efort şi niciun sacrificiu pentru a putea realiza programul său de dotare şi menținere a potențialului de luptă. Au contribuit la rezultatele strălucite obținute şi care au adus gloria aripilor româneşti în războiul contra bolşevismului...".

45 Am avut în vedere datele cu caracter biografic şi statistic publicate de Dénes Bernád, în *Rumanian Aces of World War 2*, [Oxford]: Osprey Publishing Limited, 2003, p. 86 şi următoarele.

46 Legendă a aeronauticii româneşti, Constantin „Bâzu" Cantacuzino a executat 608 misiuni la inamic, din care 28 pe timp de noapte, cu 210 lupte aeriene din care 68 de victorii. A fost decorat cu Clasa a III-a a Ordinului „Mihai Viteazul" (v. Constantin Iordache, Aurel Pruia, *op. cit.*, p. 51-54).

47 Pilot de vânătoare în Escadrilele 56 şi 43 ale Grupului 7, apoi în Escadrila 56 a Grupului 9 vânătoare, Ion (Ioan) Gh. Milu a avut la activ peste 4.500 de ore de zbor, 500 de misiuni la inamic, precum şi 200 de lupte aeriene cu 30 de victorii, fiind decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul", Clasa a III-a (v. Constantin Iordache, Aurel Pruia, *Aviatori din Oltenia, Ardeal şi Banat*, Bucureşti: Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, 2008, p. 193-194).

48 Comandant al Escadrilei 43 vânătoare, apoi al Grupului 6 vânătoare (ulterior, Grupul 1 vânătoare), comandorul Dan Valentin Vizanty a primit şi Clasa a III-a a Ordinului „Mihai Viteazul" (v. Constantin Iordache, Petru Obreja, *Aviatori moldoveni*, Bucureşti: Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, 2007, p. 174-175).

49 Activând succesiv în cadrul Grupurilor 7 şi 9 vânătoare, Teodor (Tudor) S. Greceanu a avut la activ 3.000 de ore de zbor, cu peste 25 de avioane inamice doborâte, fiind rănit în luptă şi primind Ordinul „Mihai Viteazul", Clasa a III-a (v. Constantin Iordache, Aurel Pruia, *Aviatori din Muntenia*, p. 158-160).

50 Activând succesiv în cadrul Grupurilor 7 şi 1 vânătoare, Ioan Dicezare a totalizat peste 500 de misiuni de luptă, în care a obținut cel puțin 16 victorii, fiind decorat cu Clasa a III-a a Ordinului „Mihai Viteazul" (v. *ibidem*, p. 91-93).

de către Patrie. Astfel, atât cât o permite textul motivărilor din decretele de decorare, constatăm că au fost respectate criteriile de conferire stabilite prin reglementările amintite mai sus. Spre exemplu, eroul aviator Alexandru Şerbănescu (1912-1944)[51] a primit, prin *Decretul nr. 1.609/1943*, Crucea de Aur (ca răsplată pentru avionul inamic doborât, precum şi pentru cele 37 de misiuni îndeplinite), iar prin *Decretul nr. 359/1944*, a dobândit prima şi a doua baretă la Crucea de Aur, precum şi clasa Cavaler (pentru cele patru avioane doborâte, la care se adăugau 137 misiuni), ambele decorări respectând setul de reguli stabilit în 1943. La data decesului său în luptă – 18 august 1944 – Alexandru Şerbănescu avea la activ 52 de avioane distruse şi 55 de victorii aeriene, încadrându-se aşadar la clasa Ofițer; în consecință, *Decretul nr. 1.821/1944* i-a atribuit, retroactiv, prima şi a doua baretă la clasa Cavaler, precum şi clasa Ofițer.

În anumite situații, cariera unui „as” al aerului a fost îndeaproape jalonată prin conferirea „Virtuții Aeronautice”. Spre exemplu, Ioan Milu (1902-1980), din Grupurile 7 şi 9 vânătoare, a primit Crucea de Aur (*Decretul nr. 2.634/1941*), prima şi a doua baretă la Crucea de Aur (*Decretul nr. 3.036/1941*), Cavaler şi, respectiv, prima baretă la Cavaler (*Decretul nr. 359/1944*), a doua baretă la Cavaler (*Decretul nr. 1.821/1944*), în fine Ofițer (*Decretul nr. 2.060/1944*).

Date fiind condițiile specifice războiului, când faptele de arme se cereau răsplătite cu celeritate – pentru a servi ca exemplu altora, şi a-l stimula pe beneficiar să îşi îndeplinească datoria față de Patrie cu acelaşi devotament – conferirea decorațiilor putea avea loc la intervale foarte scurte. Spre exemplu, acelaşi Ioan Milu, dar şi un alt „as” al aviației militare, Ioan Mălăcescu (1914-?)[52], au primit, prin acelaşi act (în privința lui Mălăcescu, este vorba de *Decretul nr. 359/1944*), clasele Cavaler şi prima baretă la Cavaler; precizăm faptul că este vorba de clase amintite în articole distincte ale aceluiaşi decret. Pe de altă parte, în cazuri speciale au fost conferite mai multe categorii valorice dintr-o dată, adică prin acelaşi articol al decretului de decorare; de exemplu, adjutantul aviator Mihai Mihordea a primit, în acelaşi timp, prima şi a doua baretă la Crucea de Aur şi Cavaler (*Decretul nr. 1.952/1944*). (Desigur că răsplătirea meritelor aviatorilor nu se limita doar la conferirea „Virtuții Aeronautice”. O bună parte dintre aceştia au primit şi Ordinul „Mihai Viteazul”, precum şi Ordinele „Steaua României” şi „Coroana României”).

Între cei decorați cu „Virtutea Aeronautică” s-au aflat şi militari care au avut responsabilitatea conducerii operațiunilor aviației militare româneşti şi îndeosebi ale Grupării Aeriene de Luptă (1941-1943), transformată în Corpul Aerian (1943-1945)[53]. Astfel, genera-

51 Căpitan aviator, comandant al Escadrilei 57 vânătoare (1942-1944) iar apoi al Grupului 9 vânătoare (1944), a executat 590 misiuni la inamic, căzând în luptă în data de 18 august 1944 (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 377).

52 Activând succesiv în cadrul Grupurilor 7 şi 9 vânătoare, Ioan (Ion) Mălăcescu a avut la activ 430 de misiuni şi 126 de lupte aeriene, doborând cel puțin 17 avioane inamice (Constantin Iordache, Aurel Pruia, *Aviatori din Muntenia*, p. 210).

53 Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 105–106, 230–231.

lul Constantin Celăreanu (1890-1989)[54] a primit clasele Crucea de Aur cu prima şi a doua baretă, respectiv Cavaler[55], generalul Ermil Gheorghiu (1896-1977)[56], a dobândit prima şi a doua baretă la clasa Cavaler şi clasa Ofițer[57], iar ulterior clasa Comandor[58], generalul Emanoil Ionescu (1893-1949)[59], a fost pe rând decorat cu prima şi a doua baretă la Crucea de Aur şi clasa Cavaler[60], cu prima şi a doua baretă la Cavaler şi clasa Ofițer[61], respectiv cu clasa Comandor[62], iar generalul Traian Burduloiu (1894-1974)[63] a primit prima şi a doua baretă la Crucea de Aur şi clasa Cavaler[64].

De Ordinul „Virtutea Aeronautică" nu au beneficiat numai aviatorii propriu-zişi, ci şi puternicii momentului. Cunoaştem, spre exemplu, din iconografia ultimului suveran al României – el însuşi un pasionat al zborului – faptul că acesta purta în mod curent în piept, imediat după Clasa a III-a a Ordinului „Mihai Viteazul", clasa Cavaler a „Virtuții Aeronautice". Pur onorifică va rămâne însă decorarea mareşalului Ion Antonescu, conducătorul statului, acesta primind concomitent clasele Crucea de Aur şi Cavaler (fiecare cu prima şi a doua baretă), respectiv Ofițer şi Comandor, „setul" complet al distincției fiindu-i

54 A fost comandant al Comandamentului Forțelor Aeriene (1941-1944), al Grupării Aeriene de Luptă (iunie-octombrie 1941), al Comandamentului Apărării Pasive (august-noiembrie 1944) şi al Comandamentului Aviației (1944-1945) (*ibidem*, p. 82-83).

55 DR nr. 1.935 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.825 („...pentru destoinicia cu care a comandat Gruparea Aeriană de Luptă în campania 1941, şi exemplul personal în exercitarea comandamentului. Prin măsurile luate, această Grupare a răspuns misiunilor primite, câştigând spațiul aerian în Basarabia de Sud, sprijinind Armata IV-a la trecerile peste Prut şi Nistru, dezorganizând retragerea inamicului, iar în bătălia de la Odessa împiedicând reacțiunile la dreapta Armatei IV-a. A executat 56 ore de zbor în zona de operații sub amenințarea aeriană a inamicului...").

56 A îndeplinit, între altele, funcțiile de comandant al Regiunii 2 aeriene (1940-1942), al Regiunii aeriene înaintate (august-septembrie 1940), al Grupării Aeriene de Luptă (1942-1943), al Corpului Aerian (ianuarie-septembrie 1943), şef al Statului Major al Aerului (1943–1944, 1945) etc. (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 226).

57 DR nr. 1.433 din 19 mai 1943, în MO, nr. 126 din 1 iunie 1943, p. 4.826 („...A obținut rezultate apreciabile în bătălia de la Stalingrad. A executat personal misiune la Stalingrad. Nu a ezitat niciodată în fața amenințărilor aeriene a inamicului...").

58 DR nr. 359/1944, loc. cit. („...pentru deosebita pricepere şi destoinicie cu care a condus operațiunile Corpului aerian pe timpul luptelor contra bolşevismului în operațiunile de la Cuban, Donețul mijlociu şi de pe Mius...").

59 A asigurat comanda Aeronauticii Armatei 4 (iunie-octombrie 1941), a şcolilor şi centrelor de instrucție ale Aeronauticii (1941-1943), a Corpului Aerian (1943-1945) (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 244-245).

60 DR nr. 1.935 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.825 („...pentru devotamentul şi munca fără preget ce a pus la comanda aeronauticii Armatei IV-a. Prin modul cum a organizat observația aeriană a asigurat Comandamentului informațiunile necesare. Prin măsurile luate, Aviația de Luptă a Armatei întărită şi cu unitățile de observație, a răspuns misiunilor primite, sprijinind mai ales Armata IV-a, la trecerile peste Prut şi Nistru. În ziua de 12 iulie 1941 intervine cu toată aviația pentru a împiedica contra-atacurile inamicului. A executat 40 ore de zbor în zona de operații sub amenințarea aeriană a inamicului...").

61 DR nr. 2.060 din 31 octombrie 1944, în MO, nr. 258 din 6 noiembrie 1944, p. 7.189.

62 DR nr. 1.158 din 11 aprilie 1945, în MO, nr. 110 din 18 mai 1945, p. 4.024 („...pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă...").

63 Între alte funcții, a fost comandant secund al Regiunii 3 aeriene (1940-1941), al aviației de bombardament a Corpului 1 aerian (ianuarie-martie 1945) şi al Corpului 1 aerian (martie-septembrie 1945) (Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 70).

64 DR nr. 2.347 din 29 iulie 1946, în MO, nr. 180 din 6 august 1946, p. 8.419 („...s-a distins prin fapte deosebite de arme, pe câmpul de luptă...").

atribuit împreună cu o motivare plină de emfază: „...Pentru curajul şi exemplul servit tuturor aviatorilor şi întregei armate. Pentru activitatea ce a desfăşurat, deplasându-se tot timpul pe calea aerului, pentru conducerea şi controlul operațiunilor, străbătând astfel, cu mari riscuri, spații aeriene brăzdate în toate sensurile de vânătoarea duşmană. Pentru felul cum, în cadrul operațiunilor generale de război, a condus acțiunea aeronauticei, încununând-o de glorie...”[65]. În aceeaşi logică avea să se înscrie şi decorarea ministrului Apărării Naționale, generalul de corp de armată Constantin Pantazi, acesta primind clasele Crucea de Aur (cu prima şi a doua baretă) şi Cavaler, după ce se va fi expus pericolelor inerente războiului, folosind avionul în scopul deplasărilor pe linia frontului: „...Pentru curajul şi exemplul personal cu care a folosit avionul în misiuni de comandament, în tot cursul campaniei actuale, zburând în zona aeriană amenințată de inamic, până în primele linii, fără nicio escortă, aterizând pe terenuri de multe ori improvizate, presărate cu mine, pentru a lua contact cu comandamentele m [arilor] u [nități] terestre. În ziua de 19 august 1942, a zburat într-o situație de război confuză, în cotul Donului şi înfruntând riscul interceptării aviației inamice extrem de agresivă în zonă, a căutat şi a găsit p [unctul de] c [omandă] al Corpului VI Armată...”[66].

Acelaşi caracter formal îl va avea şi decorarea directă, cu clasa Comandor a „Virtuții Aeronautice”, a mareşalului german Hermann Göring (1893-1946), ministru al Aerului şi comandant suprem al *Luftwaffe* („...Pentru geniul organizator, înaltele calități de comandant suprem al Forțelor Aeriene Germane, care a dat Reich-ului forța aeriană ce a obținut victoria pe toate fronturile de luptă. Pentru înalta contribuție neprecupețită în pregătirea de război şi sprijinul acordat Aeronauticei Române în contra bolşevismului, care a dus la eliberarea pământului românesc al Bucovinei şi Basarabiei...”)[67]. În aceeaşi logică se înscrie şi decorarea locotenent-colonelului aviator (rez.) Raffaelo Riccardi (1899-1977), ministrul italian al Schimburilor şi Valutelor („...Pentru deosebita activitate în progresul Aeronauticei Italiene, care s-a afirmat în timp de pace şi a înscris pagini de glorie nepieritoare în războiul sfânt contra comunismului...”)[68]. Dacă cea dintâi decorare rezulta din cooperarea nemijlocită dintre aviația română şi cea germană, pe frontul împotriva Uniunii Sovietice, decorarea înaltului responsabil italian trebuie să se fi înscris pe linia schimburilor protocolare care au jalonat colaborarea dintre Industria Aeronautică Română şi societatea italiană Savoia-Marchetti, colaborare ce a dus la fabricarea bombardierului IAR 79[69].

Trebuie menționat şi că asemenea decorări de ordin pur formal, cu o distincție destinată, *de jure* şi *de facto*, personalului navigant, pentru merite câştigate în luptă, nu vor mai fi

65 DR nr. 3.332 din 3 decembrie 1941, în MO, nr. 295 din 12 decembrie 1941, p. 7.728.
66 DR nr. 819 din 29 martie 1943, în MO, nr. 79 din 3 aprilie 1943, p. 3.006.
67 DR nr. 2.842 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.427.
68 DR nr. 3.059 din 6 noiembrie 1941, în MO, nr. 272 din 15 noiembrie 1941, p. 7.132.
69 Mark Axworthy, *On Three Fronts. Romania's Aircraft Industry During World War Two*, în AE, 56, Winter 1994, p. 21–22.

întâlnite după 23 august 1944. Spre exemplu, demnitarii civili şi militari ai cabinetului Petru Groza, decorați pentru a fi contribuit la „...înălțarea şi propăşirea Aeronauticei Regale...", se vor mulțumi doar cu „Medalia Aeronautică"; printr-un lung decret, vor fi distinşi[70] dr. Petru Groza, preşedinte al Consiliului de Miniştri, Gheorghe Gheorghiu-Dej, ministrul Comunicațiilor şi Lucrărilor Publice, Petre Bejan, ministrul Economiei Naționale, Mircea Durma, ministrul Finanțelor, Emil Bodnăraş, secretar general la Preşedinția Consiliului de Miniştri, dar şi generalul de corp de armată Constantin Vasiliu-Răşcanu, ministrul de Război, generalul de divizie Costin Ionaşcu, şeful Marelui Stat Major, generalii Constantin Argeşeanu, Petre Zambra şi Alexandru Cernescu, toți din conducerea Subsecretariatul de Stat al Aerului, alături de mulți alți responsabili şi angajați ai numitului Subsecretariat de Stat, precum şi ai Liniilor Aeriene Române Exploatate de Stat (L. A. R. E. S.), ai Asociației Române pentru Propaganda Aviației (A. R. P. A.), ai Industriei Aeronautice Române (I. A. R.), ai Întreprinderii de Construcții Aeronautice Româneşti (I. C. A. R.) etc.

* * *

Dacă, în prima parte a participării României la cel de-al Doilea Război Mondial, armele şi specialitățile aflate în componența Comandamentului Apărării Antiaeriene şi al Comandamentului Apărării Pasive (artilerie antiaeriană, geniu aeronautic, serviciul de pândă şi alarmare, paraşutiştii etc.), s-au aflat în plin proces de constituire sau reorganizare, toate categoriile de personal şi-au găsit locul în efortul militar al perioadei[71]. În cele ce urmează, vom vedea, în concret, care au fost faptele care au dus la decorarea mai multor categorii de personal.

Astfel, de o deosebită însemnătate s-au dovedit temerarii participanți la diferite misiuni de recunoaştere întreprinse în spațiul aerian controlat de inamic, acțiuni având un risc deosebit de ridicat, care au constituit prilejul unor spectaculoase fapte de vitejie[72]. De exemplu, locotenentul aviator Mircea Stoian a primit Crucea de Aur a „Virtuții Aeronautice" după ce fotografiase gara Basarabeasca şi descoperise o coloană inamică la Varnița, întorcându-se cu bine după ce fusese atacat de 12 avioane sovietice[73]. Aceeaşi distincție i-a fost oferită şi locotenentului aviator Petre M. Sandovici, care a adus „...informațiuni şi fotografii foarte prețioase, pentru care a fost remarcat şi felicitat...", decorarea având loc după ce a izbutit să se întoarcă dintr-o misiune, „...cu lovituri în motor şi fuselaj, având rezervorul de ulei spart şi elicea lovită..."[74]. Decorat cu Crucea de Aur avea să fie şi locotenent-comandorul aviator Gheorghe Firescu, care, trecând de tirul apărării antiaeriene inamice, a descoperit cinci monitoare sovietice la Reni, întorcându-se „...cu avionul ciuruit de gloanțe...". Tot

70 DR nr. 1.287 din 5 aprilie 1946, în MO, nr. 91 din 16 aprilie 1946, p. 3.913–3.916.

71 Cornel I. Scafeş et al., *op. cit.*, p. 166 şi următoarele.

72 Valeriu Avram, Paul Sandachi, Sorin Turturică, *op. cit.*, p. 317. Aceste misiuni aveau ca obiect identificarea terenurilor de aviație inamice, a aglomerărilor de trupe, autovehicule şi tancuri.

73 DR nr. 2.840/1941, loc. cit.

74 DR nr. 3.274/1941, loc. cit.

el avea să descopere şi să fotografieze trecerile de la Bugaz, în cursul unei misiuni la joasă înălțime[75]. Aceeaşi decorație i-a fost conferită şi sublocotenentului Traian Voiculescu, care, zburând tot la joasă înălțime, a descoperit o coloană motomecanizată lungă de 25 km, supraviețuind atacului a patru avioane sovietice şi având aparatul ciuruit de 40 de gloanțe de mitralieră trase de la sol[76]. De preț au fost şi serviciile aduse de către sublocotenentul observator Ioan C. Săvescu, care şi-a câştigat a doua baretă la Crucea de Aur precum şi clasa Cavaler în urma executării cu brio a 33 misiuni, între care şi aceea de realizare de „... asamblaje fotografice, pe tot cursul Donului în sectorul Armatei III-a şi în zona Corpului 4 şi 5 Armată...”, sub focul apărării antiaeriene inamice[77].

În directă legătură cu activitatea de recunoaştere, dar cu o expunere mai redusă, s-au aflat şi militarii din cadrul geniului aeronautic. Spre exemplu, Clasa a III-a a „Medaliei Aeronautice” cu spade a fost conferită locotenent-comandorului aviator Ioan T. Georgescu, şef al acestei structuri, care „...a recunoscut şi ales terenurile necesare unităților operative pe timpul campaniei...”, executând, pe avioane neînarmate, un număr însemnat de ore de zbor[78]. Au mai fost decorate şi alte cadre ale aceleiaşi arme, însă cu „Medalia Aeronautică” de pace[79].

O altă structură ce s-a impus în timpul războiului, a fost aceea a paraşutiştilor, cu trei companii (dintre care cea dintâi fusese înființată în vara anului 1941) reunite în cadrul Batalionului 4 paraşutişti, personalul având un ritm de pregătire lent, iar structura, care număra 861 de oameni pentru deservirea cărora ar fi fost nevoie de 54 de avioane, fiind desființată în 1945[80]. Dat fiind rolul deloc neglijabil al forțelor de desant aerian în mecanismul militar al perioadei, trimiterea lor în zone controlate de către inamic constituia o misiune cu un grad ridicat de risc, atât pentru paraşutiştii propriu-zişi (militari având un înalt profesionalism, selecția lor urmărind şi deținerea unui nivel de pregătire peste media armatei, fiind necesare – între altele – excelenta pregătire fizică şi cunoaşterea de limbi străine, indispensabile activităților de sabotaj)[81], cât şi pentru aviatorii însărcinați cu transportul lor. Adjutantul stagiar aviator Crăciun D. Titu a participat la mai multe misiuni de noapte de acest fel, dobândind Crucea de Aur cu prima baretă pentru că „...Împreună cu echipajul său, fiind trimis pentru descoperirea Diviziei 55, dă dovadă de un curaj demn de laudă, prin scoborârea la mică înălțime sub focul mitralierelor şi tunurilor inamice, descoperind această mare unitate...”[82].

75 DR nr. 1.934/1942, loc. cit.
76 *Ibidem*.
77 DR nr. 1.433 din 19 mai 1943, în MO, nr. 126 din 1 iunie 1943, p. 4.826–4.829.
78 DR nr. 1.732 din 13 iunie 1942, în MO, nr. 143 din 23 iunie 1942, p. 5.130–5.136.
79 Spre exemplu, în DR nr. 2.561 din 29 decembrie 1944, în MO, nr. 118 din 28 mai 1945, p. 4.374–4.376.
80 Cornel I. Scafeş et al., *op. cit.*, p. 168.
81 Mircea Tănase, *Paraşutişti şi forțe pentru operații speciale*, în *Enciclopedia Armatei României*, ed. cit., p. 229–230.
82 DR nr. 3.274 din 28 noiembrie 1941, în MO, nr. 291 din 8 decembrie 1941, p. 7.626–7.629.

La rândul ei, artileria antiaeriană, componentă a Comandamentului apărării antiaeriene, şi-a făcut datoria faţă de Patrie, protejând obiectivele militare şi civile împotriva raidurilor aeriene inamice. De la şase regimente în 1941, s-a ajuns la crearea Diviziei 1 artilerie antiaeriană la finele anului 1944, aceasta însumând, la terminarea războiului, 31 de baterii grele, 27 baterii mijlocii, 16 baterii uşoare, două de mitraliere şi două de proiectoare[83]. Responsabil în plan organizatoric de această structură, generalul de divizie Gheorghe Popescu, comandant al Artileriei Antiaeriene (în care activase încă din 1918), a fost în mod excepţional decorat cu toate cele trei clase ale „Medaliei Aeronautice" cu spade, întrucât „...a prezidat la pregătirea ei de război şi la intensa ei dezvoltare. Rezultatele s-au materializat prin doborârea a peste 300 avioane inamice în războiul actual..."[84]. În cadrul Artileriei Antiaeriene au activat militari bine pregătiţi, care au avut o contribuţie însemnată în dejucarea planurilor aviaţiei inamice. Aşa au fost, de exemplu, sergenţii Nicolae B. Nueleanu şi Marin I. Mitrea, precum şi caporalul Ştefan A. Morus, toţi decoraţi cu Clasa a III-a a „Medaliei Aeronautice" cu spade, „pentru bravura şi curajul cu care au înfruntat bombardamentele avioanelor inamice, trăgând tot timpul asupra lor şi asupra celor ce zburau la mică înălţime, reuşind ca în luptele de la Wladimirovka să doboare un avion inamic. Faptă de o rară îndrăzneală şi excepţională pe câmpul de luptă"[85]. Aceeaşi clasă li s-a atribuit şi multor altor militari, ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi, pentru curajul de care au dat dovadă în timpul bombardării capitalei şi a altor obiective[86]. Răsplătită a fost şi activitatea de pândă şi alarmare: sergentul Ilie P. Stăncescu, şef pândar al bateriei, „...şi-a îndeplinit funcţia cu conştiinciozitate, anunţând ziua şi noaptea alarmă de avioane..."[87]. În fine, după întoarcerea armelor şi eliberarea teritoriului naţional, un lung decret de decorare avea să fie emis pentru răsplătirea – inclusiv *post-mortem* – a celor care activaseră în cadrul Comandamentului Apărării Pasive, în scopul pregătirii şi coordonării activităţilor specifice[88], desfăşurate în mai multe oraşe-cheie, precum Ploieşti, Braşov, Iaşi etc., cu acest prilej fiind conferită „Medalia Aeronautică", atât cu spade, cât şi de pace[89].

Nu mai puţin importantă şi expusă pericolului a fost activitatea de transport, atât prin aer, cât şi la sol, în folosul aviaţiei militare. Pentru meritele avute în activitate de organizare, dar şi pentru implicarea personală în misiuni, căpitanul aviator Mihail Gh. Pavlovschi,

83 Cornel I. Scafeş et al., *op. cit.*, p. 166–168.

84 DR nr. 2.834 din 22 octombrie 1943, în MO, nr. 267 din 15 noiembrie 1943, p. 10.513.

85 DR nr. 1.732/1942, loc. cit.

86 *Ibidem*, cu liste lungi de militari decoraţi, deopotrivă, cu „Medalia Aeronautică" cu spade, Clasa a III-a, „... pentru conştiinciozitatea în executarea serviciului în apărarea Capitalei contra atacurilor aeriene inamice...", ori „...pentru dragostea şi priceperea cu care şi-au îndeplinit funcţiunile şi pentru curajul şi sângele rece de care au dat dovadă, în momente critice prin care au trecut cu ocazia bombardamentului aviaţiei inamice sau a artileriei grele, în timpul campaniei din Basarabia, Transnistria şi Odessa, ducând la doborârea a 98 avioane inamice...".

87 *Ibidem*.

88 Alesandru Duţu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 91–92.

89 DR nr. 2.561 din 29 decembrie 1944, în MO, nr. 118 din 28 mai 1945, p. 4.374–4.376.

comandant al Grupului aero-transport (care „...a condus şi organizat transporturile de muniții, alimente, benzină şi răniți din zona Armatei III Română şi VI Germană. A condus personal formația de 3 avioane Ju 52 de la Tacinskaja la aerodromul Pitovnik-Stalingrad, pe un timp cu totul nefavorabil, întorcându-se noaptea cu avionul plin de răniți...”), a fost decorat cu Crucea de Aur cu prima baretă a „Virtuții Aeronautice”[90]. Decorați, *post-mortem*, cu Crucea de Aur a „Virtuții Aeronautice” au fost şi adjutanții şefi aviatori Nicolae Cristescu şi Aurel Stoenescu, precum şi adjutantul stagiar aviator Nicolae Pompei, aceştia executând patru, respectiv şapte şi trei misiuni de transport aerian de materiale, combustibil şi muniții, în scopul aprovizionării „...unităților din zona frontului Stalingrad şi de pe Don, în timpul luptelor de la 20–25 noiembrie 1942...”[91]. Meritorie a fost şi activitatea sublocotenentului inginer Petre Cristescu, decorat cu Clasa a III-a a „Medaliei Aeronautice” întrucât „...în calitate de comandant al unei coloane auto de transport, a depus o activitate remarcabilă. Fără a cunoaşte oboseala şi plin de avânt a executat cele mai grele transporturi de combustibil şi muniții. Prezent la Odessa imediat ce a fost ocupată, a ajutat în mod eficace la adunarea materialului capturat...”[92].

La rândul lor, şi-au făcut datoria față de arma aviației şi militarii având atribuții în legătură cu transmisiunile, aceştia fiind uneori protagoniştii unor situații cu caracter cu totul special, motiv pentru care au şi fost decorați. Spre exemplu, sergentul Gheorghe Coruță a primit Crucea de Aur a „Virtuții Aeronautice” pentru că, „...Deşi rănit grav, totuşi a reuşit să doboare un avion inamic în zona Odessa, avion care a fost omologat. Foarte bun radiotelegrafist, a transmis radiomesagii asupra stării echipajului până la aterizare pe teren...”[93]. O egală însumare de merite aflăm şi la sublocotenentul aviator Dan Ioan C. Ioanin, care a primit tot Crucea de Aur, completată însă cu prima baretă, întrucât, „...Ca tehnician radio a depus toată convingerea şi mult suflet pentru buna funcționare a aparatelor de radio. Ca observator a executat misiuni de recunoaştere bune. Din cauza A [părării] c [ontra] a [eriene] inamic [e], care i-a distrus un motor, a aterizat forțat la Vlădeni şi sub focul vânătorilor ruşi a scos din avion tot materialul, luându-l cu el...”[94]. Crucea de Aur cu prima baretă avea să îi fie conferită şi submaistrului clasa I Alexandru Pop, radiotelegrafist de bord care, „... cu ocazia unui amerisaj forțat în Mare la 60 km în larg, a comunicat prin radio locul amerizării şi a menținut legătura timp de 7 ore până a sosit o navă să remorcheze hidroavionul la bază...”[95]. În fine, decorat a fost şi sergentul radio T [ransmisiuni] F [ără] F [ir] Nicolae Niti, „...pentru priceperea arătată ca radio T. F. F. şi mitralieur de bord, care a executat câte 3 ieşiri pe zi la inamic, cerând să fie luat în cele mai grele misiuni, conducând echipajul său

90 DR nr. 1.609/1943, loc. cit.
91 DR nr. 825 din 29 martie 1943, în MO, nr. 82 din 7 aprilie 1943, p. 3.126–3.128.
92 DR nr. 1.732/1942, loc. cit.
93 DR nr. 3.273/1941, loc. cit.
94 DR nr. 3.037/1941, loc. cit.
95 DR nr. 539 din 20 februarie 1942, în MO, nr. 51 din 28 februarie 1942, p. 1.384–1.396.

prin radio în cele mai grele condiţiuni meteorologice de zbor…”. Râvna i-a fost răsplătită prin conferirea primei barete la Crucea de Aur[96].

Desigur că faptele de arme ale „aşilor” aviaţiei militare româneşti, la fel ca toate celelalte operaţiuni ale acestei arme, n-ar fi fost posibile fără profesionalismul, abnegaţia, curajul şi… ingeniozitatea tuturor celor însărcinaţi cu menţinerea în stare de funcţionare a aparatelor. O „Medalie Aeronautică” cu spade, Clasa a III-a, a fost atribuită maistrului Dumitru Efta, mecanic şef, tehnician care „…În timp record de 18 ore numai cu mijloace rudimentare, a demontat şi remontat un motor pe un hidroavion…”[97], locotenentului mecanic Ioan Moga, pentru munca depusă în privinţa hidroavioanelor şi care, „…În timpul unei furtuni s-a relevat ca exemplu, muncind o noapte întreagă spre a salva materialul…”[98], precum şi maistrului clasa a II-a Butnaru Gh. Ioan, în privinţa căruia eşaloanele superioare constatau că, datorită sârguinţei şi muncii sale, „…Unitatea n-a înregistrat nicio pană de motor…”[99]. Nu au fost uitaţi nici cei care şi-au făcut datoria sub ameninţarea directă a inamicului, de pildă căpitanul mecanic Vladimir C. Stângaciu („…Pe tot timpul campaniei a condus echipele de salvare şi depanare a materialului aeronautic din Dobrogea. Uneori aceste operaţiuni s-au efectuat în apropierea liniilor inamice, sub focul artileriei sale. Prin abnegaţie şi curaj a salvat materialul de la distrugere…”), ori adjutantul major aviator Gheorghe T. Niculescu („…cu o echipă de depanare, disprețuind moartea, se avântă până în primele linii sub bombardamentul inamic. În tot timpul a depanat peste 100 avioane. Nu cunoaşte oboseala sau descurajarea…”), amândoi fiind recompensaţi cu „Medalia Aeronautică” cu spade, Clasa a III-a[100].

Meritele cadrelor medicale au fost, în egală măsură, răsplătite cu distincţii aeronautice. Clasa a III-a a „Medaliei Aeronautice” a fost atribuită medicului maior dr. Anton Tessio („…pentru activitatea fără egal de la Institutul central medical aeronautic şi pentru munca continuă desfăşurată la secţia spital a Aeronauticei de la Tiraspol…”), medicilor căpitani Marcel Al. N. Scărlătescu („…pentru serviciul excepţional adus în calitate de medic al Grupării 6 A. A. în timpul campaniei din Basarabia şi Ucraina, îndeplinindu-şi misiunea în împrejurări din cele mai critice sub bombardamentul artileriei şi aviaţiei inamice…”) şi Ioan D. Marinescu („…pentru munca fără preget, asigurând o stare sanitară excelentă unităţii, încât nu are niciun bolnav. A îngrijit, sub focul inamic (mitralieră), răniţii unităţii. A făcut toată campania cu Flotila 1 Vânătoare…”)[101], ori medicului sublocotenent Vasile Zach („…Pentru că în timpul bombardamentului aerian de la Sulina, a îngrijit, evacuat şi operat răniţii înainte de încetarea bombardamentului…”)[102].

96 DR nr. 2.221 din 10 august 1943, în MO, nr. 201 din 28 august 1943, p. 7.587–7.589.
97 DR nr. 1.732/1942, loc. cit.
98 *Ibidem*.
99 DR nr. 542 din 20 februarie 1942, în MO, nr. 51 din 28 februarie 1942, p. 1.400–1.403.
100 DR nr. 1.732/1942, loc. cit.
101 *Ibidem*.
102 DR nr. 2.841 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.426.

Nu aveau cum să fie uitate nici doamnele aviației militare, care scriseseră câteva dintre cele mai luminoase pagini ale participării României la cel de-al Doilea Război Mondial. Făcând parte din Escadrila Sanitară, mai cunoscută sub numele „Escadrila Albă” – structură înființată în 1940 (în 1942, va fi înlocuită cu Escadrila 108 transport uşor), din inițiativa principesei-aviatoare Marina Ştirbey (1912-2001), în scopul transportului răniților[103] – temerarele Nadia Russo (1901-1988)[104], Mariana Drăgescu (1912-2013)[105], Virginia Thomas (1910-?)[106] şi Virginia Duțescu (1910-1980)[107], au fost deopotrivă decorate în calitate de „pilote”, cu Crucea de Aur a „Virtuții Aeronautice”, „...Pentru că de la începutul campaniei, pe orice vreme şi în orice condițiuni, de multe ori expuse la proiectilele inamice, au evacuat, pe calea aerului, răniții gravi din primele linii în zona interioară, salvând vieți scumpe...”[108]. Impresionat de abnegația tinerelor aviatoare, însuşi mareşalul Antonescu fusese cel care, în şedința din 6 septembrie 1941 a Consiliului de Miniştri, i-a solicitat generalului Gheorghe Jienescu, subsecretar de stat al Aerului, să inițieze propunerea de decorare[109]. Dincolo de acest episod frumos de la începutul participării la război, rămâne greu de explicat pentru ce doamnele „Escadrilei Albe” nu vor mai primi alte „Virtuți Aeronautice” până la încheierea conflagrației, aceasta în condițiile în care meritele unei Smaranda Brăescu[110], ale unei Stela Huțan-Palade, ale unei Irina Burnaia şi ale altora rămân incontestabile...

* * *

Pentru completa înțelegere a rațiunilor care au stat, în fiecare caz în parte, la atribuirea de distincții aeronautice, vom trece în revistă, în cele ce urmează, câteva exemple; remarcăm faptul că unele dintre acestea ar putea fi lesne transformate în veritabile scenarii de film...

Primul exemplu este al căpitanului observator Dumitru Sătrăuca, care, aflându-se pe frontul de la Odessa şi executând bombardamente în misiuni de supraveghere, a trecut prin barajele antiaerienei sovietice şi a fost atacat de trei avioane inamice; „...Cu mitralieurul

---

103 Cristian Crăciunoiu, Jean Louis Roba, *Escadrila Albă. The White Squadron*, Bucureşti: Editura Modelism, 2001, p. 8–21.

104 Pe numele adevărat, Nadejda (Nadia) Russo-Bossie. A fost prima femeie care a dobândit brevetul de pilot de turism. Pentru rolul său în cadrul „Escadrilei Albe”, v. Radu Coroamă, Şerban Constantinescu, *Aviatoarea Nadia Russo-Bossie (1901-1988), nume de referință în istoria feminină a zborului cu motor din România*, în AMM, XXV-XXVII, 2004–2006, p. 252–258.

105 Daniel Focşa, *Escadrila Albă. O istorie subiectivă*, ediția a doua, revăzută şi adăugită, Iaşi: Institutul European, 2013, p. 23–30.

106 Vasile Tudor, *Virginia Thomas*, în OA, anul V, nr. 48, octombrie 2006, p. 10–11.

107 Idem, *Virginia Duțescu, fiică a Gorjului*, în OA, anul VII, nr. 65/66/67, martie, aprilie, mai 2008, p. 25–26.

108 DR nr. 2.712 din 27 septembrie 1941, în MO, nr. 238 din 8 octombrie 1941, p. 6.000.

109 „...Să-mi faci o propunere pentru toate persoanele care lucrează la Crucea Roşie, *în care să intre şi doamnele, care ştiu cât au muncit* (s.n.), ca să primească „Virtutea Aeronautică”. Vreau să-i decorez pe toți, fiindcă au făcut acte de mare bravură...” (v. Cristian Crăciunoiu, Jean Louis Roba, *op. cit.*, p. 48).

110 Smaranda Brăescu a fost decorată de trei ori (!) cu Ordinul „Virtutea Aeronautică” de pace, pentru doborârea unor recorduri feminine la saltul cu paraşuta, precum şi pentru executarea unor raiduri internaționale: Crucea de Aur (DR nr. 3.381 din 12 octombrie 1931, în MO, nr. 242 din 16 octombrie 1931, p. 8.734), prima baretă (DR nr. 1.939 din 10 iunie 1932, în MO, nr. 139 din 16 iunie 1932, p. 3.850), respectiv a doua baretă (DR nr. 2.486 din 7 iunie 1937, în MO, nr. 137 din 18 iunie 1937, p. 5.542).

rănit şi cu avionul lovit, ţevile de benzină sparte, a reuşit alături de pilot să aducă avionul la bază...", fiind decorat cu Crucea de Aur[111]. Un alt caz de curaj şi – cum se spunea pe atunci – „dispreţ de moarte", este cel al adjutanților stagiari aviatori Florian Budu şi Teodor Zăbavă, care, aflați în patrulare, au atacat o formație de 20 de avioane sovietice, reuşind să doboare şase dintre ele, neavând vreo pierdere, motiv pentru care au fost declarați „...patrula care a înscris cea mai frumoasă şi victorioasă pagină a aeronauticei în războiul contra bolşevismului..."; temerarii aviatori au primit, deopotrivă, clasa Cavaler a „Virtuții Aeronautice"[112]. Noroc în fața adversarului a avut şi neînfricatul locotenent observator Dumitru V. Cernăianu, care „...Bombardează şi incendiază un depozit de carburanți, mitraliază la sol trupe inamice, tren blindat, depozit de muniții, care de luptă. Efectuează un bombardament cu un avion izolat cu toată furtuna întâlnită în cale şi cu toate că alte unități nu au putut răzbate până la acest obiectiv...", meritele fiindu-i apreciate şi primind, în acelaşi timp, „Virtutea Aeronautică" cu prima şi a doua baretă la Crucea de Aur, precum şi clasa Cavaler[113]. Subiect pentru un alt film de război aflăm din motivarea decorării, cu cea de-a doua baretă la Crucea de Aur, a adjutantului stagiar aviator Titu Crăciun, care „...S-a oferit voluntar într-o noapte, pe un timp noros şi la lumina unui felinar de mână a decolat pentru a lăsa 2 paraşutişti adânc în spatele frontului inamic, înfruntând focul puternic al A [părării] c [ontra] A [eriene] inamic [e]. A descoperit Divizia 35, de a cărei situație nu se mai ştia nimic, restabilind legătura prin mesagiile lăsate, salvând-o astfel de la distrugere..."[114].

Binemeritată a fost şi „Medalia Aeronautică" cu spade, Clasa a III-a, care i-a fost atribuită submaistrului clasa I Marin Lupu: „...un avion revenind din misiune, la [a] terisaj, motorul din dreapta a luat foc, echipajul salvându-se cu paraşuta. Avionul părăsit, cu motoarele funcționând se îndrepta către linia avioanelor care se găseau ancorate cu bombele sub ele. Acest submaistru dându-şi seama de catastrofa ce ar urma din ciocnire, riscându-şi viața, s-a urcat rapid în avion şi acționând cu frânele şi motor [ul] a evitat catastrofa, stingând focul în fața întregului personal înmărmurit..."[115].

Un om potrivit la locul potrivit a fost şi locotenentul Ioachim Oprescu, decorat cu clasa Cavaler a „Virtuții Aeronautice" „...pentru eroismul şi spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă în ziua de 26 septembrie 1941, când aflându-se în zbor pe un avion [al] I [ndustriilor] A [eriene] R [omâne], în zona Dalnik, şi fiind atacați de 5 avioane sovietice şi pilotul omorât, fără a fi pilotat vreodată un avion, trece la locul pilotului şi aterizează în bune condițiuni la Tiraspol, salvând mitralieurul care se afla rănit, precum şi avionul..."[116].

111 DR nr. 3.274/1941, loc. cit.
112 DR nr. 1.934/1942, loc. cit.
113 DR nr. 539/1942, loc. cit.
114 *Ibidem*.
115 DR nr. 1.732/1942, loc. cit.
116 DR nr. 3.037/1941, loc. cit.

Fără îndoială că niciuna dintre aceste împrejurări nu se compară, sub aspectul încărcăturii simbolice, cu cele care au dus la moartea eroică a unor temerari ai aerului... Spre exemplu, o Cruce de Aur a fost conferită pentru a comemora faptele adjutantului şef aviator Ioan Răvaru, un pilot încercat, care, aflându-se „...Într-o formaţie de bombardament, atacat de 10 avioane inamice, se angajează singur în luptă, pentru a lăsa formaţia să-şi continue misiunea. Inferior faţă de numărul inamic, este doborât în flăcări...”[117]. Tot Crucea de Aur avea să îi fie atribuită, *post-mortem*, sergentului major Dumitru Cinca, „...pentru curajul şi spiritul de jertfă de care a dat dovadă în executarea celor 26 misiuni în calitate de mitralieur de bord. În ultima misiune, fiind lovit de un obuz de tun la bordul avionului, a tras până la ultima clipă a vieţii sale, apărându-şi avionul şi echipajul...”[118].

Regretând faptul că vitejia cadrelor aviaţiei noastre militare este mult mai puţin exemplificată în decretele de decorare emise după 23 august 1944, apreciem că faptele de arme ale tuturor acestor categorii, de la „aşii” încărcaţi cu victorii aeriene până la tehnicienii sau radiotelegrafiştii egal neînfricaţi, au fost corect recompensate, la vremea respectivă, prin conferirea Ordinului „Virtutea Aeronautică” ori a „Medaliei Aeronautice”.

* * *

În conformitate cu uzanţele existente în caz de conflict armat, cele două decoraţii aeronautice au fost atribuite şi acelor militari sau civili ai statelor cobeligerante, numărul total al acestor conferiri fiind de 1.179, adică cca. 1/3 din totalul conferit cetăţenilor români. Din aceşti 1.179 de cetăţeni străini, 750 au primit Ordinul „Virtutea Aeronautică” iar 429 au primit „Medalia Aeronautică”. Decorările au fost sensibil mai numeroase înainte de 23 august 1944, de unde şi o repartiţie pe naţionalităţi mai avantajoasă Axei: 1.143 de germani (din care trei *post-mortem*), 20 de italieni, opt cehoslovaci, cinci sovietici şi alţi trei cetăţeni cu nume franceze.

Dintre germanii care au primit „Virtutea Aeronautică”, îi amintim pe generalul de divizie Wilhelm „Helm” Speidel (1895-1970), precum şi pe colonelul Gerhardt Bassenge (1897-1977), unul şef, celălalt şef de Stat Major al Misiunii Militare Aeronautice Germane în România, decoraţi cu clasele Comandor, respectiv Ofiţer[119]. Clasa Comandor a fost atribuită şi ataşatului aeronautic, generalul maior Alfred Gestemberg (1893-1959), „...pentru distinsele şi valoroasele servicii aduse Aeronauticei Române...”[120]. Alături de aceşti înalţi reprezentanţi ai *Luftwaffe* în ţara noastră, au fost decoraţi şi ofiţerii care au participat efectiv, alături de camarazii lor români, la recucerirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord: cu clasa Cavaler, locotenent-colonelul Heidemeyer şi căpitanii Müller, Golze şi Schulze, iar cu Crucea de Aur, şef navigatorul căpitan Wanitzek, locotenentul von Lillienskiold

117 DR nr. 3.273/1941, loc. cit.
118 DR nr. 1.432 din 19 mai 1943, în MO, nr. 126 din 1 iunie 1943, p. 4.823–4.826.
119 DR nr. 2.633 din 19 septembrie 1941, în MO, nr. 230 din 29 septembrie 1941, p. 5.769.
120 DR nr. 3.038 din 4 noiembrie 1941, în MO, nr. 272 din 15 noiembrie 1941, p. 7.131.

şi sublocotenenții Betke şi Wolpers[121]. Tot în scopul consolidării colaborării de arme, au fost decorați şi diferiți „aşi" ai aviației germane, unii aflați la începutul unei cariere impresionante: locotenentul Günther Rall (1918-2009), care, cu cele 275 de victorii aeriene, va deveni cel de-al treilea în clasamentul celor mai de succes piloți militari germani[122], a primit Crucea de Aur, pentru că „...s-a distins în luptele aeriene pe frontul românesc din Dobrogea..."[123]. Tot o Cruce de Aur[124] va primi şi – pe atunci – adjutantul (sergentul) Josef Zwernemann (1916-1944), care va atinge cifra de 126 de victorii aeriene. În vreme ce, având un grad mai mare, locotenent-colonelul Günther Lützow (1912-1945) – care, la rândul său, va totaliza 105 de victorii aeriene – a primit clasa Comandor[125]. Şi alte personalități, de astă dată dintre comandanții de rang înalt, vor dobândi „Virtutea Aeronautică", de exemplu generalii Alexander Löhr (1885-1947) şi Kurt Leopold Pflugbeil (1890-1955), decorați cu clasa Comandor[126], locotenent-colonelul Clemens Graf von Schönborn-Wiesentheid (1905-1944), decorat cu clasa Ofițer[127], generalul de armată inspector Eugen Ritter von Schobert (1883-1941), acesta din urmă distins *post-mortem* cu clasa Cavaler[128], acestora adăugându-li-se generalul de armată Wolfram Freiherr von Richthofen (1895-1945), viitor mareşal, care, prin trei decrete succesive, a primit clasele Crucea de Aur cu prima şi a doua baretă, Cavaler cu prima şi a doua baretă şi Ofițer, „...pentru meritele deosebite şi remarcabila conducere a forțelor aeriene pe frontul de Sud-Est al Rusiei pe timpul campaniei 1942, aducând reale şi prețioase servicii colaborării de arme româno-germane..."[129]. „Virtutea Aeronautică" va fi atribuită şi unor militari mai puțin faimoşi, spre exemplu locotenentul aviator Erwin Clausen („...s-a distins în luptele pentru eliberarea Basarabiei, participând la peste 40 zboruri la inamic, realizând față de un inamic superior 10 victorii aeriene. A dat dovadă de fapte deosebite în apărarea oraşului Constanța, executând zboruri care treceau de Marea Neagră..."), decorat cu clasa Cavaler[130], ori sublocotenentul aviator Günther Behling („...pentru meritele câştigate în acțiunea pentru apărarea oraşului Bucureşti şi a zonei de securitate Ploieşti..."), care a primit Crucea de Aur[131]. Nenumărate alte distincții, atât pentru personalul navigant, cât şi pentru alte categorii de militari, vor fi atribuite aliaților germani, meritele acestora fiind, adesea, atent detaliate în decretul de decorare[132].

121 DR nr. 2.835 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.420.
122 Norbert Hannig, *Luftwaffe Fighter Ace. From the Eastern Front to the Defense of the Homeland*, Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 2009, p. 141–142.
123 DR nr. 2217 din 1 august 1941, în MO, nr. 185 din 7 august 1941, p. 4.625.
124 *Ibidem*.
125 DR nr. 1.936 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.826.
126 DR nr. 2.837 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.421.
127 DR nr. 2.836 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.420–6.421.
128 DR nr. 2.838 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.421.
129 DR nr. 1.600, 1.603 şi 1.605 din 6 iunie 1943, în MO, nr. 145 din 25 iunie 1943, p. 5.540–5.541.
130 DR nr. 48 din 8 ianuarie 1942, în MO, nr. 13 din 16 ianuarie 1943, p. 462–466.
131 *Ibidem*.
132 Spre exemplu, în consistentul DR nr. 824 din 29 martie 1943, în MO, nr. 82 din 7 aprilie 1943, p. 3.113–3.126.

„Virtutea Aeronautică” cu spade va fi atribuită şi aliaţilor italieni, însă într-un număr semnificativ mai redus: ataşatul aeronautic locotenent-colonelul Gino Parmentola va primi clasa Ofiţer[133], aceeaşi clasă fiindu-i atribuită generalului Ugo Rampelli (1897-?), în vreme ce un anume locotenent-colonel Antonio Marcucci va dobândi clasa Cavaler, iar alţi 16 piloţi (maiorii Ettore Poschini şi Alberto Scottu, căpitanii Aldo Li Greci, Trento Carotti, Enrico Candio etc.), vor fi decoraţi cu Crucea de Aur[134]. Acestora li se alătură şi cei doi ofiţeri şi alţi nouă subofiţeri, instructori de zbor italieni, decoraţi cu Crucea de Aur de pace, pentru activitatea desfăşurată în scopul întăririi capacităţii de luptă a militarilor noştri: „... Pentru marile servicii ce au adus Aeronauticei Regale Române, prin munca lor neprecupeţită depusă la Şcoala [de] ofiţeri [de] aviaţie, un timp de un an jumătate (...) contribuind prin aceasta la propăşirea şi înălţarea ei...”[135].

După întoarcerea armelor împotriva Germaniei, decorarea străinilor cu „Virtutea Aeronautică” cu spade va fi cu totul nesemnificativă. Între ultimele decrete semnate de către regele Mihai I au fost cele prin care erau decoraţi câţiva militari sovietici, respectiv diferiţi militari cehoslovaci. Amintim, astfel, conferirea claselor Crucea de Aur cu două barete, Cavaler cu două barete şi Ofiţer coloneilor Feodor Mihailovici Listrov şi Stepan Vasilievici Korotcov, precum şi locotenenţi-coloneilor Icov (?) Ivanovici Atramasov şi Nicolai Nicolaevici Graceov, Crucea de Aur fiindu-i oferită locotenentului Vasilii Stepanovici Aleosin, „...pentru strânsa colaborare cu aviaţia română în războiul contra armatelor cotropitoare fascisto-germano-maghiare...”[136]. În fine, ultimul decret care ne interesează se referă la decorarea unor „...ofiţeri şi subofiţeri din Aviaţia Cehoslovacă, pentru faptele de arme săvârşite în război contra armatelor cotropitoare germano-fasciste, în colaborare cu aviaţia română...”: clasa Crucea de Aur fiind atribuită locotenent-colonelului Vaclav Prasik, stab. căpitanilor Iosef Horetsi, Karel Lanczik, Josef Bernat, căpitanului inginer Vaclav Prokes şi plutonierului major Bernard Lebovici, în vreme ce „Medalia Aeronautică” clasa a III-a a fost oferită căpitanului Milan Pika şi locotenentului Anna Ptackova[137].

* * *

Cele două decoraţii aeronautice au fost atribuite, de-a lungul participării la război, unui număr de 30 de diviziuni ale Forţelor Aeriene Regale Române (Anexa nr. 4). Sub aspect cronologic, aproape jumătate dintre aceste decoraţii au fost conferite chiar în cursul anului 1941. Astfel, din cadrul componentei ofensive principale, Gruparea Aeriană de Luptă, au fost decorate cu Ordinul „Virtutea Aeronautică” cu spade, clasa Crucea de Aur,

133 DR nr. 3.038 din 4 noiembrie 1941, în MO, nr. 272 din 15 noiembrie 1941, p. 7.131.
134 DR nr. 1.608 din 11 iunie 1943, în MO, nr. 145 din 25 iunie 1943, p. 5.541.
135 DR nr. 2.839 din 11 octombrie 1941, în MO, nr. 249 din 20 octombrie 1941, p. 6.421.
136 DR nr. 1.950 din 29 septembrie 1947, în MO, nr. 299 bis din 29 decembrie 1947, p. 11.372/69. Cei amintiţi nu fac parte dintre „aşii” aviaţiei militare sovietice din cel de-al Doilea Război Mondial (pentru aceştia din urmă, v. Hugh Morgan, *Soviet Aces of World War 2*, Reed International Books Ltd, 1997).
137 DR nr. 2.077 din 22 octombrie 1947, în MO, nr. 279 din 2 decembrie 1947, p. 10.614.

cu prima şi a doua baretă, drapelele de luptă ale Flotilelor 1 şi 2 bombardament, cu clasele Crucea de Aur, cu prima şi a doua baretă şi, respectiv Cavaler, drapelul de luptă [al] Flotilei 2 informații, iar cu clasa Ofițer drapelul de luptă al Flotilei 1 vânătoare[138]. Acționând în spatele frontului, Flotila 3 vânătoare (care proteja Regiunea 2 aeriană), precum şi Flotila 2 vânătoare (care proteja Regiunea 3 aeriană), au primit, deopotrivă, clasele Crucea de Aur, cu prima şi a doua baretă şi, respectiv Cavaler[139]. Tot în 1941, au mai fost decorate Flotilele 3 bombardament şi 3 informații, Regimentele 1, 2, 3, 5 şi 6 artilerie antiaeriană, precum şi Centrul de Instrucție Artilerie Antiaeriană.

Până în vara anului 1942, au mai fost decorate trei drapele de luptă: al Flotilei 1 informații, care a primit Ordinul „Virtutea Aeronautică", clasele prima şi a doua baretă la Crucea de Aur, Cavaler, prima şi a doua baretă la Cavaler şi Ofițer[140], al Flotilei de Hidroaviație, căruia i s-a conferit clasa Cavaler[141], respectiv al Regimentul de Geniu Aeronautic, care a dobândit „Medalia Aeronautică", Clasa a III-a[142], toate cu spade.

După întoarcerea armelor contra Germaniei şi redobândirea teritoriului național smuls prin Dictatul de la Viena, s-au conferit noi decorații următoarelor drapele de luptă: al Flotilei 2 vânătoare, care a primit clasa Ofițer, precum şi al Flotilelor 1 şi 3 bombardament, deopotrivă decorate cu prima şi a doua baretă la clasa Cavaler. Prin acelaşi decret a fost decorat şi drapelul de luptă al Regimentului 4 artilerie antiaeriană, căruia i s-a atribuit „Medalia Aeronautică", Clasa a III-a, toate cu spade[143].

Ultima decorare a unor drapele de luptă cu distincții aeronautice a avut loc în vara anului 1946, „...Pentru modul strălucit în care unitățile sale au acționat pe frontul Germano-Maghiar...". Cu acest prilej, au primit Ordinul „Virtutea Aeronautică", prima şi a doua baretă la clasa Cavaler, respectiv clasa Ofițer, Flotila 6 informații, Flotila 2 vânătoare (care avea deja aceste distincții!), precum şi Regimentul 2 apărare antiaeriană; în paralel, Flotila 7 aerotransport a fost decorată cu prima şi a doua baretă la clasa Cavaler, Regimentele 1 şi 6 apărare antiaeriană au fost distinse cu Crucea de Aur cu prima şi a doua baretă, Regimentele 3, 4 şi 5 apărare antiaeriană au dobândit Crucea de Aur[144].

* * *

Pornind de la informația inclusă în „Monitoarele Oficiale" ale vremii, am văzut care a fost situația conferirii Ordinului „Virtutea Aeronautică" şi a „Medaliei Aeronautice", de la intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial şi până la schimbarea de regim politic din 30 decembrie 1947. În scopul optimei evidențieri a acestei problematici, am

138 DR nr. 3.085 din 7 noiembrie 1941, în MO, nr. 272 din 15 noiembrie 1941, p. 7.132–7.133.
139 *Ibidem*.
140 DR nr. 1.225 din 28 aprilie 1942, în MO, nr. 106 din 8 mai 1942, p. 3.838.
141 DR nr. 540 din 20 februarie 1942, în MO, nr. 51 din 28 februarie 1942, p. 1.396.
142 DR nr. 1.937 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.826.
143 DR nr. 1.822 din 6 octombrie 1944, în MO, nr. 251 din 29 octombrie 1944, p. 6.946.
144 DR nr. 2.346 din 29 iulie 1946, în MO, nr. 181 din 7 august 1946, p. 8.472.

făcut apel atât la statistică, cât şi la exemplele punctuale, în încercarea de a prezenta care a fost semnificația acestor distincții, cine au fost beneficiarii lor şi pentru ce merite. Analiza nu s-a limitat la elementul cel mai vizibil al aviației militare româneşti – aşii aerului. Au intrat, pe rând, în scenă, mecanici şi radiotelegrafişti, medici şi chiar… „pilote”. Tot astfel, abordarea i-a privit şi pe acei străini care au fost distinşi cu cele două decorații, acestora adăugându-li-se şi diferite drapele militare.

Intrând într-un con de umbră, odată cu căderea monarhiei şi cu dispariția onorurilor asociate acestei forme de guvernământ, tradiția „Virtuții Aeronautice” – o distincție câştigată cu greu şi purtată cu mândrie – a fost recunoscută oficial, în România postdecembristă, în momentul în care statul român a stabilit mai multe avantaje în beneficiul supraviețuitorilor celui de-al Doilea Război Mondial[145]. Iar povestea merge mai departe şi astăzi, cu Ordinul şi Medalia „Virtutea Aeronautică”, reglementate prin Legea nr. 29/2000[146], precum şi prin Legea nr. 460/2002[147].

MEREU LA DATORIE, SUB ZĂRILE ALBASTRE. ORDINUL „VIRTUTEA AERONAUTICĂ” ŞI „MEDALIA AERONAUTICĂ” ÎNTRE 1941–1947

REZUMAT

Valorificând informația cuprinsă în decretele de decorare cu Ordinul „Virtutea Aeronautică”, precum şi cu „Medalia Aeronautică” (de la intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial, continuând cu perioada care a urmat încheierii acestuia şi până la schimbarea de regim politic din 30 decembrie 1947), studiul prezintă date cu caracter statistic referitoare la conferirea acestor distincții.

În paralel, sunt trecute în revistă mai multe momente semnificative din istoria celor două decorații, punându-se accent pe meritele pentru care acestea s-au acordat, atât cu însemne „de război” („cu spade”), cât şi cu însemne „de pace”, atât militarilor, cât şi civililor, precum şi atât românilor, cât şi cetățenilor străini.

Cuvinte-cheie: Al Doilea Război Mondial, România, aviație, decorații aeronautice, Ordinul „Virtutea Aeronautică”, „Medalia Aeronautică”.

145 De exemplu, în *Legea nr. 44 din 1 iulie 1994, privind veteranii de război, precum şi unele drepturi ale invalizilor şi văduvelor de război*, în MO, nr. 172 din 7 iulie 1994, p. 1-5

146 *Legea nr. 29 din 31 martie 2000, privind sistemul național de decorații al României*, în MO, nr. 146 din 7 aprilie 2000, p. 1–8, republicată în nr. 118 din 18 februarie 2014, p. 9–14.

147 *Legea nr. 460 din 9 iulie 2002, privind Ordinul Virtutea Aeronautică şi Medalia Virtutea Aeronautică*, în MO, nr. 564 din 31 iulie 2002, p. 1–15.

ON DUTY, UNDER THE BLUE SKIES. THE „AERONAUTICAL VIRTUE" ORDER AND THE „AERONAUTICAL MEDAL" BETWEEN 1941 AND 1947

ABSTRACT

The study encompass the information published in the awarding decrees issued for the "Aeronautical Virtue" Order and the "Aeronautical Medal", from the moment in which Romania entered World War II, to the years which followed the peace settlement, and until the fall of the monarchy on December 30th, 1947.

Including statistical information regarding the conferral of these two awards, the study also shows significant moments from the history of both the decorations, emphasizing the merits that justified their bestowing. The study refers to both the war insignia ("with swords"), and also with "peace" insignia, for militaries as well as for civilians, also for Romanians and for foreign citizens.

Keywords: Second World War, Romania, aviation, aeronautical decorations, "Aeronautical Virtue" Order, "Aeronautical Medal".

14.06.2019

Tudor-Radu Tîron – jurist, heraldist, doctor în istorie; consilier superior la Cancelaria Ordinelor, Administrația Prezidențială a României, Palatul Cotroceni, Bulevardul Geniului, nr. 1–3, sector 6, Bucureşti, RO-060116, România; membru al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române, membru al Academiei Internaționale de Heraldică; e-mail: trtiron@gmail.com

ANEXA NR. 1

Ordinul „Virtutea Aeronautică”: Crucea de Aur, Cavaler, Ofițer şi Comandor

Notă: Cifre negre: în viață; cifre italic: post-mortem; cifre bold: drapele /// „str” = străini; „cs” = cehoslovaci; „fr” = francezi; „g” = germani; „it” = italieni; „sov” = sovietici

Decorări „cu spade”	Ord.V.Aer. C.d.A.													Ord.V.Aer. Cav.						
	fără barete	prima baretă la C.d.A.	a doua baretă la C.d.A.	prima şi a doua baretă la C.d.A.	C.d.A. cu prima baretă	C.d.A. cu prima şi a doua baretă	a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	a doua baretă la C.d.A. şi Cav. cu prima baretă	prima şi a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	prima şi a doua baretă la C.d.A. şi Cav. cu prima baretă	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav. cu prima baretă	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav. cu prima şi a doua baretă	fără barete	prima baretă la Cav.	a doua baretă la Cav.	prima şi a doua baretă la Cav.	Cav. cu prima baretă	Cav. cu prima şi a doua baretă	Cav. cu prima şi a doua baretă şi Of.
1941	385 *20*	18	5	15	74 *1*	46 *16*	-	-	-	-	**8**	-	-	13	-	-	-	1	-	-
1942	101 *25*	77	32 *1*	36	142 *1*	5 *1*	7	-	18 *1*	-	3	-	-	18 **1**	2	-	-	-	1	-
1943	170 *25*	40	35 *1*	12 *1*	9	1	2	-	2	-	7	-	-	11 *2*	9	4	1 *1*	-	-	-
1944 (a.23.08)	25 *1*	22	13	6	4	-	1	-	10	-	-	-	-	9 *1*	8	-	-	-	-	-
total/ distincție 1941-1944	681 *71*	157	85 *2*	69 *1*	229 *2*	52 *17*	10	-	30 *1*	-	10 **8**	-	-	51 **1** *3*	19	4	1 *1*	1	1	-
1944 (p.23.08)	101 *9*	12 *1*	15	31	44 *2*	15	17 *1*	5	22 *1*	1	5	1	2	25 *3*	14	4	1 **2**	11	6	-
1945	104	32	21	12	27	6 *1*	7	-	6	-	2	-	-	24	24	10	7	4	-	-
1946	141 **3**		24	46	53 *3*	16 **2**	20 *2*	2	9	1	1	-	-	28 *1*	14	7	9 **1**	4	1	1
1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/ distincție 1944-1947	346 **3** *9*	44 *1*	60	89	124 *5*	37 **2** *1*	44 *3*	7	37 *1*	2	8	1	2	77 *4*	52	21	17 **3**	19	7	1
1941	56g	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11g *2g*	-	-	-	-	-	-
1942	2g	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2g	-	-	-	-	-	-
1943	582g 16it *1g*	-	-	-	16g	5g	-	-	-	-	1g	-	-	6g 1it	-	-	-	-	11g	-
1944 (a.23.08)	-	-	-	-	-	2g	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/ distincție 1941-1944	657str (640g, 16it, *1g*)	-	-	-	16g	7g	-	-	-	-	1g	-	-	22str (19g, 1it, *2g*)	-	-	-	-	11g	-
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1947	1sov 6cs	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/ distincție 1944-1947	7str (1sov, 6cs)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ANEXA NR. 1

Ordinul „Virtutea Aeronautică”: Crucea de Aur, Cavaler, Ofițer şi Comandor (urmare)

Decorări „cu spade”	Ord.V.Aer. Of.	prima şi a doua baretă la C.d.A., Cav., prima şi a doua baretă la Cav., Of.	C.d.A. cu prima şi a doua baretă, Cav. cu prima şi a doua baretă, Of.	a doua baretă la Cav., Of.	prima şi a doua baretă la Cav., Of.	Of.şi Com.	Ord.V.Aer. Com.	C.d.A. cu prima şi a doua baretă, Cav. cu prima şi a doua baretă, Of., Com.	prima şi a doua baretă la Cav., Of., Com.	**total ordine / an**
1941	**1**	-	-	-	-	-	-	1	-	558 *37* **9**
1942	-	**1**	-	-	-	-	-	-	-	442 *29* **2**
1943	-	-	-	-	1	-	-	-	1	304 *30*
1944 (a.23.08)	-	-	-	-	-	-	3	-	-	101 *2*
total/distincție 1941-1944	**1**	**1**	-	-	1	-	3	1	1	
1944 (p.23.08)	2 **1**	-	-	*1*	3	-	-	-	-	337 **3** *18*
1945	4	-	-	1	-	-	2	-	-	293 *2*
1946	10	-	-	-	2 **3**	1	1	-	-	391 **9** *6*
1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	16 **1**	-	-	1 *1*	5 **3**	1	3	-	-	
1941	3g 1it	-	-	-	-	-	9g 1it	-	-	83str (79g, 2it, *2g*)
1942	3g	-	-	-	-	-	3g	-	-	10str (g)
1943	4g 1it	-	-	-	-	-	-	-	-	644str (625g, 18it, *1g*)
1944 (a.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2str (g)
total/distincție 1941-1944	12str (10g, 2it)	-	-	-	-	-	13str (12g, 1it)	-	-	
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	4sov	-	-	-	-	-	-	11str (5sov, 6cs)
total/distincție 1944-1947	-	-	4str (sov)	-	-	-	-	-	-	

ANEXA NR. 1

„Medalia Aeronautică”: Clasa a III-a, Clasa a II-a, Clasa I

Decorări „cu spade”	Med.Aer cl. III	Med.Aer. cl. II	Med.Aer. cl. III şi II	Med.Aer. cl. I	Med.Aer. cl. III, II şi I	**total medalii / an**
1941	6 **3**	-	**2**	1	-	7 **5**
1942	549 **1**	3	21	-	-	573 **1**
1943	18 *4*	1 *1*	2	-	1	22 *5*
1944 (a.23.08)	11 *16*	1	-	-	-	12 *16*
total/distincție 1941-1944	584 **4** *20*	5 *1*	23 **2**	1	1	
1944 (p.23.08)	2 **1**	-	-	1	-	3 **1**
1945	58 *1*	2	5	2	-	67 *1*
1946	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	60 **1** *1*	2	5	3	-	
1941	26g	-	-	-	-	26g.
1942	11g	-	-	3g	-	14g
1943	372g	3g	1g	4g	-	380g
1944 (a.23.08)	3g	-	1g	-	-	4g.
total/distincție 1941-1944	412g	3g	2g	7g	-	
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-
1945	3fr	-	-	-	-	3fr
1946	-	-	-	-	-	-
1947	2cs	-	-	-	-	2cs
total/distincție 1944-1947	5str (3fr, 2cs)	-	-	-	-	

ANEXA NR. 2

Ordinul „Virtutea Aeronautică”: Crucea de Aur, Cavaler, Ofițer şi Comandor

Decorări „de pace”	Ord.V.Aer. C.d.A.						a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	a doua baretă la C.d.A. şi Cav. cu prima baretă	prima şi a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	prima şi a doua baretă la C.d.A. şi Cav. cu prima baretă	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav. cu prima baretă	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav. cu prima şi a doua baretă
	fără barete	prima baretă la C.d.A.	a doua baretă la C.d.A.	prima şi a doua baretă la C.d.A.	C.d.A. cu prima baretă	C.d.A. cu prima şi a doua baretă							
1941	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1942	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1943	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1944 (a.23.08)	17	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1941-1944	18	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1944 (p.23.08)	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1941	11it	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1942	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1943	1g	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1944 (a.23.08)	3g	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1941-1944	15str (11it, 4g)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ANEXA NR. 2

Ordinul „Virtutea Aeronautică”: Crucea de Aur, Cavaler, Ofițer şi Comandor (urmare)

Decorări „de pace”	Ord.V.Aer. Cav.						Cav. cu prima şi a doua baretă şi Of.	Ord.V.Aer. Of.	prima şi a doua baretă la C.d.A., Cav., prima şi a doua baretă la Cav., Of.	C.d.A. cu prima şi a doua baretă, Cav. cu prima şi a doua baretă, Of.	a doua baretă la Cav., Of.	prima şi a doua baretă la Cav., Of.	Of.şi Com.	Ord.V.Aer. Com.	C.d.A. cu prima şi a doua baretă, Cav. cu prima şi a doua baretă, Of., Com.	prima şi a doua baretă la Cav., Of., Com.	total ordine / an
	fără barete	prima baretă la Cav.	a doua baretă la Cav.	prima şi a doua baretă la Cav.	Cav. cu prima baretă	Cav. cu prima şi a doua baretă											
1941	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1942	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1943	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1944 (a.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24
total/distincție 1941-1944	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1941	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11str (it)
1942	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1943	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1str (g)
1944 (a.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3str (g)
total/distincție 1941-1944	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

ANEXA NR. 2

„Medalia Aeronautică” : Clasa a III-a, Clasa a II-a, Clasa I

Decorări „de pace”	Med. Aer cl. III	Med. Aer. cl. II	Med. Aer. cl. III şi II	Med. Aer. cl. I	Med. Aer. cl. II şi I	Med. Aer. cl. III, II şi I	**total medalii / an**
1941	-	-	-	-	-	-	-
1942	102	15	-	2	-	-	119
1943	351	20	6	-	-	7	384
1944 (a.23.08)	18	1	2	1	-	1	23
total/distincție 1941-1944	471	36	8	3	-	8	
1944 (p.23.08)	291 *2*	10	-	-	1	-	302 *2*
1945	-	-	-	-	-	-	-
1946	440	40	16	7	2	9	514
1947	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	731 *2*	50	16	7	3	9	
1941	-	-	-	-	-	-	-
1942	-	-	-	-	-	-	-
1943	-	-	1g	-	-	-	1str (g)
1944 (a.23.08)	33g	-	-	-	-	-	33str (g)
total/distincție 1941-1944	33str (g)	-	1str (g)	-	-	-	
1944 (p.23.08)	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-	-
total/distincție 1944-1947	-	-	-	-	-	-	

ANEXA NR. 3.

Ordinul „Virtutea Aeronautică” conferit unor aşi ai aviației româneşti din cel de-al Doilea Război Mondial

Notă: „C.d.A.” = Crucea de Aur; „Cav.” = Cavaler; „Of.” = Ofițer; „Com.” = Comandor

Nume, prenume – Total avioane distruse / victorii aeriene		
Decretul de decorare şi Monitorul Oficial	*Clasa conferită*	*Motivare*
cpt. rez. av. CANTACUZINO **Constantin „Bâzu” – 53+1 / 69**		
DR nr. 3274 din 28 nov. 1941, în MO, nr. 291 din 8 dec. 1941, p. 7.626-7.629	C.d.A. cu două barete	„Pilot de vânătoare, care a dovedit un elan excepțional în îndeplinirea misiunilor. A executat 56 misiuni de război şi 89 ore de zbor de la începutul operațiunilor. A doborât patru avioane inamice de bombardament”
DR nr. 359 din 16 febr. 1944, în MO, nr. 53 din 3 mart. 1944, p. 1.743-1.746	Cav.	„pentru curajul şi vitejia de care a dat dovadă în lupte aeriene, în executarea celor 105 misiuni, doborând 2 avioane inamice”
DR nr. 2.060 din 31 oct. 1944, în MO, nr. 258 din 6 nov. 1944, p. 7.189-7.190	prima şi a doua baretă la Cav. şi Of.	-
DR nr. 1.158 din 11 apr. 1945, în MO nr. 110 din 18 mai 1945, p. 4.024-4.026	Com.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
cpt. av. † ŞERBĂNESCU **Alexandru – 52 / 55**		
DR nr. 1.609 din 11 iunie 1943, în MO, nr. 145 din 25 iunie 1943, p. 5.541-5.543	C.d.A.	„pentru curajul şi elanul arătate în executarea misiunilor, fiind exemplu pentru subalternii din escadrila sa. A înfruntat cu sânge rece totdeauna pericolul. A apărat terestru aerodromul Karpowka cu escadrila sa, când a fost atacat de tancuri inamice. A executat 37 misiuni pe front, având un avion inamic doborât”
DR nr. 359/1944	prima şi a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	„pentru curajul şi destoinicia dovedită ca comandant de escadrilă, doborând 4 avioane inamice, în lupte aeriene. A executat 137 misiuni pe front”
DR nr. 1.821 din 6 oct. 1944, în MO, nr. 251 din 29 oct. 1944, p. 6.943-6.946	prima şi a doua baretă la Cav. şi Of.	-
of. ech. cl. III av. MILU **Ioan – 37+1 / 33**		
DR nr. 2.634 din 19 sept. 1941, în MO, nr. 230 din 29 sept. 1941, p. 5.769	C.d.A.	„În lupta aeriană de la Grigoriopol a doborât un avion sovietic”
DR nr. 3.036 din 4 nov. 1941, în MO, nr. 272 din 15 nov. 1941, p. 7.124-7.126	prima şi a doua baretă la C.d.A.	„pentru eroismul dovedit în luptele aeriene de la Comrat, Duboşari şi Fomina-Balka, când a doborât trei avioane inamice”

DR nr. 359/1944	Cav.	„pentru curajul şi vitejia dovedită în luptele aeriene cu vânătoarea inamică, doborând 3 avioane. A executat 98 misiuni pe front”
	prima baretă la Cav.	„pentru curajul şi vitejia dovedită în luptele aeriene cu vânătoarea inamică, reuşind a doborî 4 avioane sovietice, executând 83 misiuni de vânătoare”
DR nr. 1.821/1944	a doua baretă la Cav.	-
DR nr. 2.060/1944	Of.	-
adj. av. CHIRVĂSUȚĂ **Cristea – 22 / 31**		
DR nr. 359/1944	C.d.A. cu prima baretă	„pentru curajul şi vitejia dovedită în executarea celor 95 misiuni la inamic reuşind a doborî 5 avioane inamice”
DR nr. 2.060/1944	a doua baretă la C.d.A. şi Cav. cu prima baretă	-
DR nr. 1.158/1945	a doua baretă la Cav.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
DR nr. 2.348 din 29 iulie 1946, în MO, nr. 180 din 6 aug. 1946, p. 8.419-8.422	Of.	„(...) personal militar navigant din Aeronautica Regală Română, care s-au distins prin fapte deosebite de arme, pe câmpul de luptă”
of. ech. cl. III av. MAGA **Ioan – 20 / 29**		
DR nr. 2.634/1941	C.d.A.	„În lupta aeriană de la Jeremiewka a doborât un avion sovietic”
DR nr. 3.036/1941	prima baretă la C.d.A.	„pentru eroismul dovedit în lupta aeriană de la Jereniejevca şi Lacul Cujalnic, când a doborât două avioane inamice, precum şi pentru curajul arătat în cele 70 misiuni pe front”
DR nr. 3.273 din 28 nov. 1941, în MO, nr. 291 din 8 dec. 1941, p. 7.624-7.626	a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	„Pentru eroismul dovedit în lupta aeriană de la Suhaz-Liman, când a obţinut a cincea victorie aeriană. Pentru curajul arătat în cele 100 misiuni pe front”
DR nr. 2.060/1944	prima baretă la Cav.	-
lt. av. GAVRILIU **Vasile – 20+1 / 27**		
DR nr. 1821/1944	C.d.A. cu prima şi a doua baretă	-
DR nr. 2.060/1944	Cav. cu prima baretă	-
DR nr. 1.158/1945	a doua baretă la Cav.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
DR nr. 2.348/1946	Of.	„(...) personal militar navigant din Aeronautica Regală Română, care s-au distins prin fapte deosebite de arme, pe câmpul de luptă”
lt. av. GRECEANU **Tudor – 24 / 24+**		
DR nr. 3.037 din 4 nov. 1941, în MO, nr. 272 din 15 nov. 1941, p. 7.126-7.131	C.d.A. cu prima baretă	„pentru eroismul dovedit în lupta aeriană de la Vigoda, când a doborât un avion inamic, iar la Odis al doilea avion sovietic doborât”

DR nr. 1.609/1943	a doua baretă la C.d.A.	„pentru curajul şi sângele rece dovedite în timpul executării celor 27 misiuni de vânătoare, precum şi pentru priceperea arătată ca şef de patrulă în timpul misiunilor de la Stalingrad şi Don”
DR nr. 1.821/1944	Cav. cu prima baretă	-
DR nr. 2.060/1944	a doua baretă la Cav.	-
DR nr. 1.158/1945	Of.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
lt. rez. av. DICEZARE **Ioan – 19+ / 23+**		
DR nr. 2.634/1941	C.d.A.	„Pentru curajul cu care s-a angajat în luptă la 8 august 1941, în zona Sud-Vest, Mihailowka (Ucraina) cu un număr de avioane mult superioare patrulei lor, doborând fiecare câte un avion de vânătoare sovietic”
DR nr. 3.036/1941	prima baretă la C.d.A.	„pentru eroismul dovedit în luptele aeriene de la Vigoda şi Palijova, când a doborât 2 avioane inamice, precum şi pentru cele 55 misiuni pe front”
DR nr. 1.934/1942	a doua baretă la C.d.A.	„pentru curajul şi eroismul arătat în luptă aeriană angajată cu aviaţia bolşevică când a doborât al 3-lea avion inamic”
DR nr. 1.609/1943	Cav.	„pentru curajul şi spiritul de sacrificiu dovedite în executarea celor 29 misiuni de vânătoare pe frontul Stalingrad şi Don. A susţinut 6 lupte cu vânătoarea inamică, izbutind să doboare două avioane bolşevice”
DR nr. 359/1944	prima baretă la Cav.	„pentru curajul dovedit în 76 misiuni, având 7 avioane doborâte”
adj. rez. av. MĂLĂCESCU **Ioan – 19 / 21+**		
DR nr. 3.037/1941	C.d.A. cu două barete	„pentru eroismul dovedit în lupte aeriene: la Grigoriopol, unde a doborât două avioane sovietice şi la Gnilyocov, unde a doborât un avion inamic. Are 63 ieşiri pe front”
DR nr. 359/1944	Cav.	„pentru curajul şi vitejia dovedite în luptele aeriene cu vânătoarea inamică, doborând 2 avioane şi executând 124 misiuni pe front”
	prima baretă la Cav.	„pentru curajul şi vitejia dovedită în luptele aeriene cu vânătoarea inamică, când a executat 21 misiuni şi a doborât 3 avioane inamice”
DR nr. 1.821/1944	a doua baretă la Cav.	-
DR nr. 1.158/1945	Of.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
cpt. av. † POPESCU-CIOCĂNEL **Gheorghe – 14 / 19**		
DR nr. 2.304 din 18 aug. 1941, în MO, nr. 202 din 27 aug. 1941, p. 5.016	C.d.A.	-

DR nr. 3.273/1941	prima baretă la C.d.A.	„Pilot excepțional, observator foarte bun, a executat cele mai grele misiuni. Atacând de trei ori la sol, a distrus trei posturi de mitralieră A. c. A. şi o baterie în marş. Într-o luptă aeriană, rănit la mână şi spate, cu observatorul şi mitralieurul mort, primeşte lupta şi doboară un avion de vânătoare. Ieşind din spital cu rana nevindecată, continuă executarea de misiuni, refuzând concediu medical”
adj. şef. av. RĂDULESCU **Andrei – 14 / 18**		
DR nr. 2.216 din 1 aug. 1941, în MO, nr. 185 din 7 aug. 1941, p. 4.624-4.625	C.d.A. cu două barete	„Pentru curajul dovedit în lupte aeriene, când a doborât patru avioane sovietice, dintre care trei într-o singură luptă aeriană”
DR nr. 539 din 20 febr. 1942, în MO, nr. 51 din 28 febr. 1942, p. 1.384-1.396	Cav. cu prima şi a doua baretă	„pentru eroismul, curajul şi vitejia arătate în luptele aeriene cu inamicul, izbutind să doboare 9 avioane bolşevice”
DR nr. 2.348/1946	Of.	„(...) personal militar navigant din Aeronautica Regală Română, care s-au distins prin fapte deosebite de arme, pe câmpul de luptă”
adj. stag. av. † DÂRJAN **Traian – 11+1 / 17**		
DR nr. 1.821/1944	C.d.A. cu prima baretă	-
DR nr. 2.060/1944	a doua baretă la C.d.A.	-
DR nr. 1.158/1945	Cav.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
cpt. av. VIZANTY **Dan Valentin – 15+1 / 43+**		
DR nr. 2.840 din 11 oct. 1941, în MO, nr. 249 din 20 oct. 1941, p. 6.422-6.426	C.d.A.	„A executat 25 misiuni de război în fruntea escadrilei sale. A participat la numeroase lupte aeriene, dovedindu-se a fi un emerit pilot şi în acelaşi timp un bun comandant”
DR nr. 1.934 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.817-5.825	Cav.	„pentru bravura cu care a condus escadr. 43, relevându-se ca un pilot de vânătoare de elită. A atacat la sol cu escadrila o unitate de A.c.A. inamică în sectorul Tighina, reducând-o la tăcere. În capul unei patrule de numai 3 avioane a susținut o luptă aeriană în sectorul Dalnik cu 8 avioane inamice Rata. A doborât personal un avion inamic. A executat 52 misiuni pe front”
lt. av. DOBRAN **Ion – 13 / 15**		
DR nr. 1.821/1944	C.d.A. cu prima şi a doua baretă	-
DR nr. 1.158/1945	Cav. cu prima baretă	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
DR nr. 2.348/1946	prima şi a doua baretă la Cav. şi Of.	„(...) personal militar navigant din Aeronautica Regală Română, care s-au distins prin fapte deosebite de arme, pe câmpul de luptă”
adj. maj. av. MIHORDEA **Mihai – 9+1 / 15**		
DR nr. 1.934/1942	C.d.A.	„pentru curajul deosebit de care a dat dovadă în cele 30 misiuni executate pe front. A luat parte la lupta aeriană angajată cu aviația bolşevică la Nord de Tatarka, când a doborât un avion de vânătoare inamic. A atacat cu succes bateriile de A.c.A. de la Dalnik. A atacat la sol trupele terestre inamice”

DR nr. 1.952 din 20 oct. 1944, în MO, nr. 251 din 29 oct. 1944, p. 6.946	prima şi a doua baretă la C.d.A. şi Cav.	-
DR nr. 1.158/1945	prima şi a doua baretă la Cav.	„pentru fapte deosebite de arme săvârşite pe câmpul de luptă”
cpt. av. AGARICI **Horia – 8 / 13**		
DR nr. 1.947 din 2 iulie 1941, în MO, nr. 157 din 5 iulie 1941, p. 3.827	C.d.A. cu prima baretă	„Pentru faptul că în ziua de 23 iunie 1941, ora 6,15, în cursul atacului aerian inamic asupra oraşului Constanța, la bordul unui avion Hurrican, a atacat singur formația inamică, doborând două avioane omologate, iar al treilea probabil”
DR nr. 2.216/1941	a doua baretă la C.d.A.	„Pentru curajul dovedit în luptă aeriană, doborând încă un avion sovietic”
lt. rez. av. † POLIZU-MICŞUNEŞTI **Nicolae – 10 / 11**		
DR nr. 2.216/1941	Prima baretă la C.d.A.	„Pentru curajul dovedit cu ocazia atacului la sol de la Tartar-Copceac, precum şi în luptele aeriene de la Basarabeasca, când a doborât un avion inamic”
DR nr. 2.840/1941	C.d.A. cu două barete	„Pentru eroismul dovedit de la începutul războiului şi până azi, în 16 lupte aeriene, doborând cinci avioane inamice”
DR nr. 3.036/1941	Cav.	„pentru eroismul dovedit în luptele aeriene de la Dalnik, Duboşari şi Hagibei, doborând cinci avioane inamice”
DR nr. 539/1942	prima baretă la Cav.	„pentru eroismul, curajul şi vitejia arătate în luptele aeriene cu inamicul, izbutind să doboare 7 avioane bolşevice”
DR nr. 1.609/1943	a doua baretă la Cav.	„pentru curajul dovedit în executarea celor 29 misiuni de vânătoare pe frontul Stalingrad şi Don. A susținut cu vânătoarea inamică 6 lupte aeriene şi a doborât un avion inamic”
adj. stag. rez. av. GRECEANU **Ştefan – 10 / 11**		
DR nr. 2.840/1941	C.d.A. cu două barete	„Pentru eroismul dovedit de la începutul războiului şi până astăzi, în 14 lupte aeriene, doborând cinci avioane inamice”
DR nr. 3.036/1941	Cav.	„pentru eroismul dovedit în luptele aeriene de la Rezeni, Grigoriopo[l], Hagibei, Jeporovka şi Odessa, având cinci victorii aeriene. Pentru curajul arătat în cele 78 misiuni pe front”
DR nr. 2.060/1944	prima baretă la Cav.	-
adj. şef. av. BURILEANU **Niculae – 10 / 10+**		
DR nr. 3.037/1941	C.d.A. cu prima baretă	„pentru eroismul dovedit în lupta de la Vigoda, când a doborât 2 avioane sovietice. Are 70 misiuni pe front cu un deosebit curaj”
DR nr. 359/1944	a doua baretă la C.d.A.	„pentru curajul şi vitejia de care a dat dovadă în luptele aeriene, executând 62 misiuni de vânătoare pe front, reuşind a doborî un avion inamic”
lt. av. † ŞTEFĂNESCU **Parsifal – 7 / 9**		
DR nr. 3.036/1941	C.d.A. cu două barete	„pentru eroismul dovedit în luptele aeriene de la Gniljacovo şi Iosefstal, când a doborât patru avioane inamice, precum şi pentru curajul arătat în cele 58 misiuni pe front”
DR nr. 2.060/1944	Cav. (*post-mortem*)	-

ANEXA NR. 4.

Ordinul „Virtutea Aeronautică” şi „Medalia Aeronautică” atribuite unor drapele

Notă: „C.d.A.” = Crucea de Aur; „Cav.” = Cavaler; „Of.” = Ofițer; „Com.” = Comandor (toate se referă la Ordinul „Virtutea Aeronautică”); „M.A.” = „Medalia Aeronautică”

Decretul de decorare şi Monitorul Oficial		
Unitatea militară al cărei drapel a fost decorat	*Clasa conferită*	*Motivare*
DR nr. 3.085 din 7 nov. 1941, în MO, nr. 272 din 15 nov. 1941, p. 7.132-7.133		
Flotila 1 vânătoare	Of.	„pentru vitejia, dispreţul de moarte şi destoinicia ce au arătat ofițerii, subofițerii şi trupa în luptele din Basarabia şi de la Odessa, doborând 145 avioane inamice în lupte aeriene, distrugând 47 avioane inamice pe sol şi intervenind în acțiune terestră cu bomba, tunul şi mitraliera în luptele de la trecerea Prutului şi Nistrului. S-a distins în luptele de la Odessa când într-o singură luptă aeriană cu un inamic mult superior a doborât 8 avioane inamice, pierzând un singur avion”.
Flotila 2 vânătoare	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia, dispreţul de moarte şi destoinicia ce au arătat ofițerii, subofițerii şi trupa în luptele din Basarabia şi de la Odessa, doborând 102 avioane inamice în luptele aeriene, distrugând la sol 24 avioane inamice, care de luptă şi autovehicule. S-a distins în special în luptele de la Odessa, când o singură patrulă a atacat 20 avioane inamice, reuşind să doboare 8 din acestea”.
Flotila 3 vânătoare	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia neîntrecută, dispreţul de moarte şi destoinicia ce au arătat ofițerii, subofițerii şi trupa Flotilei, în luptele din Basarabia şi din Transnistria, unde cu un material perimat au distrus totuşi 57 avioane omologate. A acționat prompt şi eficace în atacurile la sol, în special în luptele de la forțarea Prutului, din Transnistria şi mai ales pentru oprirea atacului de la Hutor Dalnițchi între 22 iunie şi 16 octombrie 1941. A avut pe front 4325 ieşiri avion în 5575 ore de zbor”.
Flotila 1 bombardament	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia, dispreţul de moarte şi destoinicia ce au arătat ofițerii, subofițerii şi trupa Flotilei, în operațiunile pentru eliberarea Basarabiei şi în Bătălia de la Odessa, executând peste 2000 ore de zbor în misiuni de război şi aruncând asupra inamicului peste 1.300.000 kg bombe. A distrus pe sol 82 avioane inamice şi a doborât în lupte aeriene 26 avioane. A sprijinit întreaga acțiune terestră în special în luptele de la Lăpuşna şi Fălciu, contribuind într-o largă măsură la reuşita operațiunilor”.
Flotila 2 bombardament	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia şi dispreţul de moarte ce au arătat ofițerii, subofițerii şi trupa Flotilei în operațiunile pentru eliberarea Basarabiei şi bătălia de la Odessa, executând peste 1800 ore de zbor şi aruncând asupra inamicului 600.000 kg bombe. A sprijinit acțiunea terestră în special în luptele din masivul Corneşti şi de la Fălciu, contribuind într-o largă măsură la reuşita operațiunilor. A distrus trupe, avioane inamice, depozitul de muniții Odessa, un vas de transport, numeroase care de luptă şi autovehicule”.
Flotila 3 bombardament	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia, dispreţul de moarte şi destoinicia ce au arătat ofițerii, subofițerii şi trupa Flotilei în războiul contra bolşevismului. În cele peste 1000 misiuni executate, au adus informațiuni prețioase, contribuind la succesul operațiunilor terestre. A executat bombardamente aruncând asupra inamicului peste 350.000 kg bombe, distrugând un tren blindat, un vas de transport, care de luptă, autovehicule, depozite, comunicații etc. În luptele aeriene, a doborât 5 avioane inamice, distrugând multe altele pe sol”.

Decretul de decorare şi Monitorul Oficial		
Unitatea militară al cărei drapel a fost decorat	*Clasa conferită*	*Motivare*
Flotila 2 informații	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia, disprețul de moarte şi destoinicia pe care au arătat-o ofițerii, subofițerii şi trupa Flotilei, în luptele din Basarabia şi Transnistria, unde în 1975 misiuni avion şi 2479 ore de zbor pe front, prin acțiuni informative, de conlucrare, bombardamente şi atacuri la sol, a sprijinit prompt şi eficace acțiunea trupelor terestre, contribuind astfel în largă măsură la reuşita operațiunilor. Atacați de nenumărate ori de vânătoarea inamică, au reuşit în general să degajeze, îndeplinindu-şi prompt misiunile ordonate şi să doboare chiar 6 avioane inamice”.
Flotila 3 informații	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru vitejia, disprețul de moarte şi destoinicia pe care au arătat-o ofițerii, subofițerii şi trupa Flotilei, în luptele din Basarabia şi Transnistria, unde în 907 misiuni de avion şi 1629 ore de zbor pe front, prin acțiunile informative de conlucrare, bombardamente şi atacuri la sol, a sprijinit prompt şi eficace acțiunea trupelor terestre, contribuind astfel în largă măsură la reuşita operațiunilor. Atacați de nenumărate ori de vânătoarea inamică, au reuşit în general să degajeze, îndeplinindu-şi prompt misiunile ordonate şi să doboare chiar 7 avioane inamice”.
Regimentul 2 artilerie antiaeriană	C.d.A. cu prima şi a doua baretă şi Cav.	„pentru modul strălucit în care unitățile sale au acționat în luptele de la trecerea Prutului, masivul Corneşti, trecerea Nistrului şi Odessa, pentru asigurarea spațiului aerian al armatelor a 3-a şi a 4-a, conlucrând cu unitățile acestor armate la înfrângerea rezistențelor de pe Prut, Nistru, Bug, ca şi la obținerea victoriei de la Odessa. În aceste acțiuni au fost doborâte de unitățile Regimentului un număr de 55 avioane. Regimentul a fost citat prin Ordin de zi pe întreaga Armată”.
Regimentul 6 artilerie antiaeriană	M.A. cl. III şi II	„pentru modul strălucit în care unitățile sale au acționat la Albița, Fălciu, Leuşeni, Hânceşti, Tighina şi Odessa, doborând un număr de 32 avioane inamice şi asigurând as3tfel unităților Armatei a IV-a spațiul aerian necesar realizării victoriilor de la trecerea Prutului, masivul Corneşti, trecerea Nistrului şi Odessa”.
Centrul de Instrucție Artilerie Antiaeriană	M.A. cl. III şi II	„pentru modul strălucit în care unitățile sale au acționat în luptele de la trecerea Prutului, masivul Corneşti, trecerea Nistrului şi Odessa, precum şi în luptele aeriene de la Sulina, cu care ocazie Bateria 147 Reinmetall, cu toate că a avut distrusă o întreagă secție – ofițeri, comandantul bateriei şi secției şi trupa a continuat lupta, doborând 2 din cele 3 avioane inamice atacatoare. În numeroase lupte la care unitățile sale au luat parte, au fost doborâte în total 17 avioane inamice”.
Regimentul 1 artilerie antiaeriană	M.A. cl. III	„prin modul cum unitățile ce compun acest Regiment s-au comportat în lupta dusă contra atacurilor aeriene inamice asupra Capitalei, asigurând liniştea şi viața cetățenilor, precum şi funcționarea normală a instituțiunilor publice şi stabilimentelor industriale, doborând 3 avioane de bombardament şi împiedicând atacul unui mare număr de avioane inamice. Totodată, unele unități ale regimentului acționând în cadrul Armatei a IV-a, au doborât în total 13 avioane inamice”.
Regimentul 3 artilerie antiaeriană	M.A. cl. III	„pentru modul cum unitățile ce compun acest Regiment au acționat în contra atacurilor aeriene inamice de la Buzău, Galați, Tulcea, Sulina şi contribuția adusă de aceste unități în bătălia din fața Odessei. În toate aceste acțiuni, unitățile Regimentului 3 A.A. au doborât un număr de 33 avioane inamice”.

Decretul de decorare şi Monitorul Oficial		
Unitatea militară al cărei drapel a fost decorat	*Clasa conferită*	*Motivare*
Regimentul 5 Artilerie Antiaeriană	M.A. cl. III	„pentru modul excepţional în care unităţile sale şi-au îndeplinit misiunile în luptele de la Baldovineşti, trecerea Prutului, Chişinău şi Odessa, doborând un număr de 27 avioane inamice şi concurând astfel cu trupele terestre la obţinerea victoriei”.
DR nr. 1.225 din 28 apr. 1942, în MO, nr. 106 din 8 mai 1942, p. 3.838		
Flotila 1 informaţii	prima şi a doua baretă la C.d.A., Cav., prima şi a doua baretă la Cav., Of.	„Pentru vitejia, dispreţul de moarte şi destoinicia de care au dat dovadă ofiţerii, subofiţerii şi trupa unităţilor Flotilei, pe timpul luptelor din Bucovina, Basarabia, Transnistria, de pe Nipru, de la Marea de Azov şi din Crimeea, reuşind să însumeze până la 1 ianuarie 1942: 5324 ore de zbor, 2548 de misiuni, 9 avioane inamice doborâte”.
DR. nr. 540 din 20 febr. 1942, în MO, nr. 51 din 28 febr. 1942, p. 1.396		
Flotila de Hidroaviaţie	Cav.	„Pentru vitejia, dispreţul de moarte şi destoinicia ce au arătat ofiţerii, subofiţerii şi trupa Flotilei în războiul contra bolşevismului. Escadrilele Flotilei au executat 597 misiuni la inamic, totalizând 2000 ore de zbor. A descoperit şi semnalat 375 nave de război inamice, bombardând 45 nave şi avariind 4 din ele. A scufundat o navă inamică de transport de 2000 tone. A bombardat şi distrus o baterie inamică. Toate informaţiunile le-a obţinut forţând barajul de A.c.A. inamic. Misiunile erau executate cu câte un hidroavion în timp ce inamicul le executa cu celule de 2 hidroavioane, superioare în calitate şi armament.”
DR nr. 1.937 din 1 iulie 1942, în MO, nr. 161 din 14 iulie 1942, p. 5.826		
Regimentul de Geniu Aeronautic	M.A. cl. III	„pentru devotamentul, abnegaţia şi destoinicia de care au dat dovadă ofiţerii, subofiţerii şi trupa unităţilor Regimentului pe timpul luptelor din Basarabia, Bucovina şi Transnistria”.
DR nr. 1.822 din 6 oct. 1944, în MO, nr. 251 din 29 octombrie 1944, p. 6.946		
Flotila 2 vânătoare	Of.	„Pentru modul strălucit în care unităţile sale au acţionat pe front”.
Flotila 1 bombardament	prima şi a doua baretă la Cav.	
Flotila 3 bombardament	prima şi a doua baretă la Cav.	
Regimentul 4 artilerie antiaeriană	M.A. cl. III	

Decretul de decorare şi Monitorul Oficial		
Unitatea militară al cărei drapel a fost decorat	*Clasa conferită*	*Motivare*
DR nr. 2.346 din 29 iulie 1946, în MO, nr. 181 din 7 aug. 1946, p. 8.472		
Flotila 6 informații	prima şi a doua barată la Cav., Of.	„Pentru modul strălucit în care unitățile sale au acționat pe frontul Germano-Maghiar”.
Flotila 2 vânătoare	prima şi a doua barată la Cav., Of.	
Regimentul 2 apărare antiaeriană	prima şi a doua barată la Cav., Of.	
Flotila 7 aerotransport	prima şi a doua barată la Cav.	
Regimentul 1 apărare antiaeriană	C.d.A. cu prima şi a doua barată	
Regimentul 6 apărare antiaeriană	C.d.A. cu prima şi a doua barată	
Regimentul 3 apărare antiaeriană	C.d.A.	
Regimentul 4 apărare antiaeriană	C.d.A.	
Regimentul 5 apărare antiaeriană	C.d.A.	

Crearea identității heraldice a Republicii Moldova: bilanțuri şi direcții de evoluție[1]

Silviu ANDRIEŞ-TABAC

„Scuturi îmi plac la învălmăşeală
În roşu şi-albastru frumos colorate,
Gonfaloane, embleme-n năvală,
De diferite culori îmi plac toate,
Corturi, adăposturi, pavilioane bogate,
Lăncile-n scuturi izbind; sfărâmate
Brunatele coifuri; loviturile primite şi date". –

Sunt versurile unui cântec al trubadurului Bertran de Born, din episcopatul Peiregors (comitatul francez Périgord, actualmente formând departamentul Dordogne şi o parte din departamentul Lot-et-Garonne), născut în jurul anului 1140 şi mort înainte de 1215, cel care a fost supranumit „poet al armelor, elogiator al războiului şi al luptelor" şi cel care a fost pus de Dante, în cântul al XXVIII-lea al „Infernului", ca exemplu de aţâţător la ură şi dezbinare, la tulburări şi la schismă, alături de profetul Mahomet[2]. Pentru Bertran de Born, un om al timpului şi spațiului în care s-a născut heraldica, luptele şi atributele cavalereşti făceau parte din cotidian şi constituiau chiar idealul vieții. Simbolismul emblemelor feudale era viu, înțeles şi util.

De atunci au trecut opt secole. Societatea feudală a fost înlocuită de cea burgheză şi capitalistă, apoi, pentru cei mai „norocoşi" dintre noi – de cea socialistă totalitară, indiferent dacă acoperită din punct de vedere ideologic cu pălărie comunistă, nazistă sau alta, şi, în sfârşit de o societate nouă, apocaliptică, în care se năruie pilonii oricăror tradiții, cutume, valori, instituții, rânduieli. „Cavalerul" de azi este unul cam leneş şi obez, atotştiutor şi plictisit de toate, luptător mai ales cu calculatorul, patul şi televizorul. „Doamna" de azi este una cam lipsită de taine, de pudicitate şi fidelitate şi destul de indiferentă la versuri, la serenade şi gesturi romantice. „Ochiul dracului", obrăznicia bazată pe ignoranță, nesimțire şi egoism şi nihilismul total câştigă teren în progresie geometrică, producând din ce în ce

1 Comunicare în plenul şedinței de deschidere a Conferinței ştiințifice a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, ediția a XXVII-a, Chişinău, 19 octombrie 2017.

2 Henri-Irénée Marrou, *Trubadurii*, traducere, note şi postfață de Sorina Bercescu, Bucureşti: Editura „Univers", 1983, p. 42–43, 47–48, 164; *Poezia trubadurilor*, traducere de Sorina Bercescu şi Victor Bercescu, cuvânt înainte, biografii şi note de Sorina Bercescu, Bucureşti: Editura „Albastros", 1979, p. 60–62, 122–123.

mai mulți „rinoceri” în sens ionescian, încât sufletul omului cu greu mai face față încercării de a rămâne uman şi dumnezeiesc.

Acest context, prea puțin favorabil sufletului, în care trăim de ani buni şi deja fără speranța depăşirii lui într-un viitor sesizabil, mereu trezeşte nedumeriri în ceea ce priveşte utilitatea simbolurilor datorate unui sistem social de sorginte europeană occidentală atât de vechi:

– Mai avem oare nevoie de steme, drapele şi imnuri?

– Mai trebuie oare să identificăm embleme vizuale şi auditive de unitate familială, corporativă, teritorială, etnică, statală?

– Mai merită oare să ştim ce este o dextroşeră, un leu rampant, un cal cabrat, o semilună conturnată şi un pal răsturnat sau care este diferența dintre o banieră, un gonfanon şi un penon?

„Electoratul” zilei de azi, „iluminat” de falşii prooroci de serviciu, va răspunde probabil cu nu, iar oamenii aplecați spre civilizație vor cădea pe gânduri pentru o habă de vreme şi vor opta, în cele din urmă, pentru păstrarea oricăror cunoştințe şi valori rezultate dintr-o experiență umană anterioară, mai ales dacă acestea poartă o încărcătură pozitivă şi folositoare spiritului colectiv, căci poate vor prinde bine cândva, în vremurile mai bune şi mai înțelepte. Cunoştințele se acumulează greu, prin experiențe dure, lungi şi repetate, încât merită să fie păstrate şi perpetuate.

* * *

În viața noastră cotidiană, ideea de heraldică însumează toate însemnele heraldice, vexilologice, imnice, faleristice şi uniformistice, care definesc identitatea simbolică (vizuală sau auditivă) oficială şi etalată public a unei persoane fizice sau juridice. Deşi în zilele noastre fiecare dintre tipurile de însemne invocate face obiectul de studiu al unei ştiințe specializate aparte, omul contemporan continuă să le vadă împreună, „într-o familie ştiințifică” cu denumirea generică de heraldică, căci, în fond, heraldica este disciplina cea mai veche care s-a autodefinit clar şi statornic, încă din secolul al XVI-lea, şi din care s-au desprins rând pe rând celelalte ştiințe. Este exact domeniul larg de acoperire simbolică avut în vedere de *Legea Republicii Moldova nr. 86 din 28 iulie 2011 cu privire la simbolurile publice* şi supravegheat de Comisia Națională de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii. Dar până a se ajunge la acest act legislativ-cadru, au trecut ani buni de căutări şi experiențe.

Crearea identității heraldice a țării noastre a fost determinată istoric de apariția Republicii Moldova pe harta lumii ca stat recunoscut oficial, iar îmbrățişarea treptată a valorilor naționale româneşti, europene şi democratice universale de către acest stat a conturat sursele şi modelele de inspirație: tradiția autohtonă şi realizările clasice ale Occidentului.

Procesul heraldic în țara noastră a avut, în opinia noastră, trei puncte de pornire. Primul, produs în anii 1989–1991, a constat în elaborarea simbolurilor de stat iminente: drapelul, stema, imnul. Comisia oficială creată atunci pentru studierea simbolurilor

istorice şi căutarea unor soluții identitare potrivite noului stat, precum şi anunțarea unui concurs pentru stema de stat au implicat plenar mediile ştiințifice şi artistice, mijloacele de informare în masă şi masele largi ale intelectualilor – căci pe atunci fiecare om se simțea cetățean coparticipant la făurirea țării – au avut drept efect diseminarea cunoştințelor ştiințifice şi „trezirea simbolică" a noii națiuni statale. La 27 aprilie 1990 fusese adoptat drapelul de stat, la 3 noiembrie 1990 – stema de stat şi la 27 august 1991 – primul imn de stat „Deşteaptă-te, Române!", aflat în vigoare până la 7 iunie 1994, când a fost înlocuit cu titlu provizoriu, apoi (din 22 iulie 1995) cu titlu permanent prin cel de-al doilea imn de stat al țării noastre, „Limba noastră".

Acel entuziasm național împlinit din anii 1989–1991 a contat peste câțiva ani, în bătăliile din 1994–1995 pentru imnul de stat: deşi nu a ieşit victorios din lupta cu reacțiunea de epocă, el nu a fost nici înfrânt, noul imn fiind la fel de ataşat valorilor naționale.

Celelalte atribute simbolice de identificare internă sau externă a Republicii Moldova (moneda națională etc.) au fost elaborate mai puțin democratic, în stilul vechii nomenclaturi, fără o participare efectivă a societății civile. Singurii parțial admişi în procesul de creație erau deputații din Parlament şi presa care relata ceea ce mai afla din sursele guvernamentale şi parlamentare. Cu toate acestea, un al doilea punct de pornire a procesului heraldic moldav îl vedem în crearea sistemului național de decorații, inaugurat de urgență în vara anului 1992, la 30 iulie, prin adoptarea *Legii nr. 1123-XII cu privire la distincțiile de stat ale Republicii Moldova*. Departe de a fi perfect, acest act a contribuit la debarasarea de o bună parte din gândirea faleristică sovietică şi la promovarea unor idei noi în domeniu, care vor da roade peste ani. O altă importanță a acestei legi a constat în faptul că noua elită conducătoare a început să conştientizeze că procesul heraldic este unul permanent şi că dirijarea lui trebuie într-un fel sau altul să fie asumată.

Când toate premisele s-au copt, la 5 decembrie 1995, pe lângă Preşedintele Mircea Snegur a fost instituită Comisia Națională de Heraldică, de numele şi activitatea căreia se leagă practic toate realizările ulterioare în domeniu: crearea unui cadru normativ avansat, instituirea Armorialului General al Republicii Moldova, elaborarea unor însemne heraldice, vexilologice, faleristice şi uniformistice (naționale, teritoriale, corporative sau particulare) calitative şi cu statut oficial, popularizarea cunoştințelor heraldice şi a simbolurilor înseşi. Crearea Comisiei Naționale de Heraldică a constituit cel de-al treilea punct de pornire a procesului heraldic în țara noastră.

* * *

În îndepărtatul an 1995, atunci când se puneau bazele Comisiei Naționale de Heraldică, utilitatea heraldicii nu trezea dubii. Oamenii de atunci, mai instruiți la nivel general, mai deschişi spre binele public şi mai plini de entuziasm constructiv şi de speranță în viitor, participaseră pe viu, cu trup şi suflet, la consfințirea identității național-statale a Republicii Moldova. La data instituirii Comisiei Naționale de Heraldică, identitatea heraldică

național-statală primară a Republicii Moldova era deja creată, iar oamenii de atunci, funcționari de stat sau simpli cetățeni, aveau o idee mai largă sau mai îngustă despre ceea ce reprezintă această ştiință şi artă, în funcție de gradul de implicare personală în procesul de creare a feței heraldice naționale a țării. Ei nu-şi frământau mințile cu problema falsă a utilității-inutilității simbolurilor, ci erau mai interesați de cum trebuie să fie aceste noi simboluri teritoriale, corporative sau particulare din stânga Prutului. Şi, îndemnată de necesitățile zilei, Comisia Națională de Heraldică a purces la modelarea teoretică şi practică a identității heraldice naționale.

În primii ani, realizările teoretice cu impact normativ s-au datorat la trei persoane: subsemnatului, care, în baza unei documentații largi datorate arhivelor istorice şi curente din Moscova, Sankt Petersburg, Bucureşti, Iaşi, Kiev şi Chişinău, a pregătit şi susținut în 1996 un doctorat în problema heraldicii teritoriale a Basarabiei şi Transnistriei, istoricului Vladimir Mischevca, care fusese implicat ca autor concurent şi consultant în procesul de elaborare a stemei de stat şi se pasionase ca cercetător şi de vexilologia națională, precum şi colecționarului înflăcărat de insigne heraldice Constantin Bogatov, un foarte bun cunoscător al istoriei heraldicii teritoriale a Imperiului Rus şi URSS, dar şi a evoluției ei în țările apărute pe harta lumii după destrămarea URSS.

Primele reglementări s-au dat pentru ***heraldica şi vexilologia teritorială***. Pe de o parte, aceasta interesa cel mai mult din punct de vedere ştiințific şi practic pe cei trei elaboratori, iar pe de altă parte se prospecta că stemele şi drapelele oraşelor şi satelor vor fi cele mai frecvent solicitate pentru elaborare sau avizare.

Sursele de inspirație pentru reglementările teritoriale şi generale au fost diferite. În primul rând, CNH a consemnat că țara noastră se va conduce de normele şi cutumele ştiințifice universale şi mai ales europene, de tradiția medievală, modernă şi contemporană românească şi de experiență Basarabiei şi Transnistriei moldoveneşti în cadrul Imperiului Rus şi al URSS.

Astfel, forma scutului stemelor teritoriale este cea a stemelor din sigiliile şi monedele primilor domni ai Țării Moldovei – de tipul heraldic numit „triunghiular", ceea ce înseamnă, de fapt, un scut rectangular cu vârful în ogivă. Coroanele de scut urbane sunt similare cu cele din cadrul Regatului României, cu anumite ajustări coloristice în spiritul heraldicii napoleoniene şi celei a Imperiului Rus. În lumina aceleiaşi heraldici napoleoniene şi imperiale ruseşti, au fost rezolvate şi coroanele de scut rurale, inspirate în realitatea noastră din cununile antice, coroanele de creastă scoțiene şi alte coroane civice europene. Coroanele districtuale moldoveneşti, care nu existaseră în tradiția locală – județene şi raionale – au fost inspirate din heraldica germană mai ales şi au imitat din punct de vedere componistic şi artistic cea județeană – coroana domnească a domnilor moldoveni, ca model servind coroana lui Ştefan cel Mare din monumentul de la Chişinău, iar cea raională, prin degradare de la cea județeană, o coroană nobiliară simplă prezentă în stemele nobilimii multor țări europene.

O achiziție proprie heraldicii teritoriale est-moldoveneşti a fost impunerea susținătorilor scutului şi a unor devize pentru stemele municipiilor şi oraşelor vechi.

În ceea ce priveşte formele şi decorurile drapelelor teritoriale, aici s-a optat pentru o mare diversitate a formelor, care încă nu a fost resimțită de autoritățile rurale mai ales ca fiind comodă, dar care va fi privită pe viitor cu mai mult înțeles, sperăm. Panglicile în culori naționale se regăsesc în cravatele de steag ale mai multor țări europene, iar vârful standard, a cărui desen încă nu s-a realizat, este de asemenea de inspirație comună, bine încetățenită în vexilologia occidentală. Şnururile terminate în ciucuri, la rândul lor, pe lângă tradiția europeană, fac o punte de legătură şi cu tuiurile turceşti. Această diversitate de surse de inspirație a fost ordonată într-un tablou ierarhic clar, încât fiecare stemă şi fiecare drapel poate fi identificat facil din punct de vedere al statutului localității purtătoare.

Rezolvarea părții formale a fost urmată de rezolvarea celei juridice. Din start, cunoscând experiențele statelor mai mult sau mai puțin vecine, preocupate de aceeaşi problemă ca şi Republica Moldova, Comisia Națională de Heraldică a ales calea unei foarte largi capacități heraldice din punct de vedere juridic. Exemplificând pe heraldica teritorială, în țara noastră, fiecare subiect ce apare în lista unităților teritoriale prevăzută de lege poate avea propriile simboluri, chiar dacă nu are o autonomie administrativă, evident necesitând a fi adoptate de către autoritatea competentă. Putem să cităm, de exemplu cazul satului Duruitoarea, subordonat administrativ oraşului Costeşti, raionul Râşcani, care şi-a făcut stemă şi drapel înainte de oraşul din care face parte. Această normă dezvoltă canonul heraldic vechi care prevede că fiecare persoană are dreptul la o stemă. Este de la sine înțeles că uzul simbolurilor unui sat în care locuiesc două-trei sute de oameni va fi mai mic decât al unor simboluri comunale, dar, după cum ne-au încurajat şi unii primari care au insistat ca toate satele din comuna lor să aibă simboluri, s-ar putea ca aceste steme şi drapele să fie ultima consemnare istorică a unor localități vechi în plină dispariție azi.

În consecință, reglementările normative au stabilit posibilitatea şi căile de elaborare separată a oricăror simboluri teritoriale, indiferent de contextul general administrativ-teritorial: oricine doreşte trebuie să aibă libertatea şi posibilitatea elaborării propriilor simboluri, pe care să le poată adopta şi etala public în mod legal. În ceea ce priveşte procedura de avizare a calității heraldice, de adoptare şi de înregistrare a simbolurilor, aceasta s-a conturat în timp, urmând experiențele concrete, şi a fost consfințită legislativ cu claritate abia în legea cu privire la simbolurile publice din 2011.

Un al treilea aspect, legat de începuturile heraldicii teritoriale est-moldoveneşti ține de partea artistică. Din start, trebuie să remarcăm faptul că asupra viziunilor artistice un cuvânt hotărâtor l-au avut de spus artiştii plastici autohtoni Gheorghe Vrabie, Simion Odainic şi Alexei Colîbneac, ultimii doi fiind membri ai Comisiei Naționale de Heraldică.

Influențați de heraldica barocă foarte pompoasă şi de pseudo-heraldica epocii socialiste, vecinii noştri mai apropiați sau mai îndepărtați au acceptat compoziții bogate, cu divizări ale scutului, simbolizări tautologice de idei sau multiplicări tautologice de figuri.

Republica Moldova aici a ales calea heraldicii clasice vii, franco-germane, cu compoziții sobre, minimaliste, neîncărcate. Acest stil vechi se atestă cu prisosință în stemele familiale româneşti din secolele XIV-XVI şi astfel se demonstrează documentar coparticiparea noastră la procesul heraldic european vechi.

În ceea ce priveşte stilul artistic propriu-zis, stilul militar primar rămâne dominant în simbolica est-moldovenească, la fel ca şi în majoritatea țărilor europene sau de tradiție europeană. O influență importantă îl are asupra noastră şi stilul heraldic al țărilor nordice, de asemenea sobru şi foarte elegant, care a fost cel mai apreciat în secolul trecut şi care actualmente este promovat în Țările Baltice. Nu s-a produs o „feminizare", am spune, a stilului heraldic, după cum se atestă în Canada şi care se răspândeşte azi în toată lumea anglofonă. Este încă respins naturalismul excesiv, prezent în unele dintre stemele noi ale vecinilor noştri. Nu ştim cât vom rămânea în acest context, dar speranța noastră este că pictorii moldoveni se vor înscrie şi în continuare în limitele „şcolii" autohtone, introducându-şi personalitatea artistică proprie, şi nu vor aluneca pe calea barocului sau a kitschului.

Făcând o statistică la zi, constatăm că au fost deja înregistrate sau sunt pe cale de a fi înregistrate stemele, drapelele sau imnurile a 144 unități administrativ-teritoriale, inclusiv 10 județe, 29 de raioane, o unitate autonomă, 29 de municipii şi oraşe, 71 de sate şi comune. În total, aceste unități au înregistrat 291 de însemne.

Cel de-al doilea domeniu mare de reglementare al Comisiei Naționale de Heraldică îl constituie ***simbolurile corporative***, adică aparținând unor persoane juridice. Din punct de vedere teoretic şi normativ, ba chiar şi artistic, simbolica corporativă a urmat în fond principiile stabilite pentru heraldica şi vexilologia teritorială, adaptate necesităților şi cutumelor arealului respectiv. Şi în acest caz, procedurile finale au fost consfințite prin Legea cu privire la simbolurile publice.

Domeniul corporativ a favorizat o libertate de expresie mai largă, dat fiind faptul că moştenirea istorică era infimă. Astfel, solicitanții au putut de foarte multe ori să-şi aleagă liber emblemele dorite, cu condiția respectării prevederilor ştiințifice şi normative.

Marele merit al domeniului corporativ a constat însă în promovarea faleristicii şi uniformisticii naționale. Primele persoane juridice care au simțit necesitatea unor însemne au fost cele purtătoare de uniformă militară sau paramilitară. Astfel, acestea au trebuit să rezolve problema însemnelor simbolice în complex: pentru a-şi crea însemne uniformistice sau distincții, la prima etapă era necesară rezolvarea însemnelor heraldice, adică a stemelor, emblemelor, drapelelor, culorilor corporative etc. Însemnele heraldice erau, în consecință, puse la baza celor faleristice şi uniformistice.

Printre pionierii promovării însemnelor uniformistice noi, diferite de epoca precedentă, merită să fie menționați: Serviciul Vamal, Armata Națională, Serviciul de Protecție şi Pază de Stat, Ministerul Afacerilor Interne, Academia de Ştiințe a Moldovei.

Iar printre pionierii promovării însemnelor faleristice corporative am aminti: Ministerul de Interne, Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Ministerului Justiției,

Centrul Național Anticorupție şi alte entități, ale căror elaborări în parte – cum ar fi Crucea „Pentru Merit" cu două clase, Crucea „Pentru Serviciu Impecabil" cu patru clase sau Medalia „Pentru Cooperare" – au devenit standarde naționale de distincții corporative.

Această înflorire a faleristicii corporative s-a datorat aceleiaşi viziuni largi a Comisiei Naționale de Heraldică, care a considerat şi consemnat normativ, spre deosebire de alte țări, că orice persoană juridică poate avea distincții de merit de tipul crucilor, medaliilor, insignelor, trofeelor etc., exceptând categoria ordinelor, care rămâne exclusiv națională şi statală.

O statistică a însemnelor corporative la zi este greu de întocmit, deoarece procesul de înregistrare a lor este în plină derulare în Cabinetul de heraldică. După estimările noastre, cu totul aproximative, numărul persoanelor juridice beneficiare oscilează în jurul unei sute, iar numărul de însemne înregistrate este de peste 400, jumătate dintre care ar fi heraldice.

În ultimii ani, în pas cu stabilizarea economică şi instituțională, s-a observat tendința de creştere a calității materiale şi artistice a însemnelor faleristice şi uniformistice elaborate de persoanele juridice, dar şi o etalare publică din ce în ce mai prezentă a acestora. Vehiculele utilizate de diferite structuri ale Ministerului Afacerilor Interne sunt un bun şi uşor de remarcat exemplu în acest sens.

Fluctuația cadrelor şi scăderea treptată a nivelului de cultură generală a aparatului administrativ al persoanelor juridice, mai ales statale, a înregistrat în țara noastră şi o anumită degradare în gândirea heraldică. Uneori, noua administrație ține să-şi manifeste şi ambiția de a anula realizările heraldice ale administrației precedente şi de a-şi impune propria viziune, rareori mai bună. Explicația faptului că simbolurile înregistrate în Armorialul General al Republicii Moldova sunt concepute pentru a fi folosite pe parcursul întregii vieți a unei persoane, fie ea fizică sau juridică, şi ca să poată fi transmise urmaşilor fără a-i deranja moral, revine Comisiei Naționale de Heraldică.

Ultimul compartiment mare aflat în grija Comisiei Naționale de Heraldică este cel al ***simbolurilor particulare***. Republica Moldova este una dintre puținele țări din lume care înregistrează stemele şi drapelele particulare şi una din foarte puținele care face acest lucru la nivel statal. La zi, 32 de persoane fizice au înregistrat 47 de steme şi drapele familiale sau personale, practic toate de asumpțiune, adică liber adoptate. Printre acestea avem un cetățean român şi trei persoane cu cetățenie dublă: moldo-rusă sau moldo-israeliană. În aşteptare stau cetățeni ruşi, cehi şi alți români.

Printre purtătorii de simboluri vom găsi businessmeni, istorici, scriitori, arhitecți, jurişti, diplomați, fețe bisericeşti, miniştri, deputați şi alte profesii intelectuale, dar şi constructori sau lăcătuşi fără studii superioare. Dorința de a avea o stemă ține nu de profesie sau de statutul social, ci de o vârstă a înțelepciunii care te îndeamnă să laşi în urma ta nu numai valori materiale sau, într-o altă opțiune de viață, pământ ars. O stemă poate fi şi este o moştenire scumpă pentru generații şi generații, o moştenire care poate consolida unitatea unui neam.

Reglementările ce țin de însemnele particulare sunt mai restrictive doar la capitolul decorurilor exterioare şi urmăresc faptul ca purtătorii să nu-şi asume coroane şi alte embleme care nu sunt conforme cu originea şi statutul lor social. Aceste reglementări se impun de la sine, în condițiile când avem o heraldică istorică conferită sau recunoscută de suverani, în acord cu dreptul heraldic medieval, şi care face uz legal de astfel de însemne specifice de demnitate, fără ca acest uz să fie ostil altor categorii de arme heraldice. Este ca în viața noastră cea de toate zilele: unul se mândreşte cu mama, altul că are ochi albaştri, al treilea că merge țanțoş în căruță, al patrulea că sare de pe casă fără să-şi rupă gâtul, al cincilea că vaca lui e cea mai lăptoasă... Cu o atitudine pozitivă, oricine va găsi motive de a fi cel mai mândru din mahalaua lui, fără ca ceilalți mahalagii să înceteze a se considera ei înşişi buricul locului.

Cunoaştem experiența unor state post-sovietice, în care un fel de noi „cavaleri", cam tot atât de cavaleroşi ca cei pe care i-am invocat la începutul acestui discurs, se adună împreună în diferite asociații şi se autodeclară nobili, baroni sau conți, jucându-se de-a monarhia. Comisia Națională de Heraldică a tratat dintotdeauna cu reținerea cuvenită unor astfel de mofturi provocările în acest sens. În schimb, a admis coroana de nobil pentru stema oricărui om care îşi poate dovedi descendența pe linie masculină sau feminină din clasele boierimii autohtone sau a nobilimii de origine străină, încât ea timbrează stemele mai multor strănepoți de mazili şi răzeşi moldoveni sau şleahtici polonezi. Iar burletul ales pentru stemele de nenobili, nu este mai puțin prestigios ca timbru heraldic şi în alte țări, ca cele din Imperiul Britanic, de exemplu, încununa stemele unor nobili de sânge şi destul de emeriți în fața suveranului lor.

Să nu uităm, însă, că într-o stemă este esențial conținutul scutului, iar decorurile lui exterioare, pe lângă faptul că nu sunt obligatorii în uz, nu fac nimic altceva decât să-l însoțească. Evident, aceste podoabe nu sunt nici ele alese la întâmplare sau fără vreo semnificație cât de cât scumpă, dar ele nu bat, nici nu umbresc mesajul din scut.

* * *

Cumpăna care a separat „apele heraldice" în țara noastră, după cum s-a putut remarca deja, a constituit-o adoptarea ***Legii nr. 86 din 27 iulie 2011 cu privire la simbolurile publice***, lege care a intrat în vigoare la data de 1 ianuarie 2012.

Pornit de la modelul unei legi sumare letone, acest act-cadru a însumat întreaga experiență a Comisiei Naționale de Heraldică în domeniu şi a pus o ordine clară în câmpul de aplicare. Rezumativ, putem spune că legea dată:

a) a definit clar domeniul de reglementare, cadrul juridic şi noțiunile principale din terminologia specifică, conferindu-le valoare juridică;
b) a clarificat repertoriul simbolurilor naționale în vigoare şi care urmează a fi instituite pe viitor, modul de adoptare şi folosire a lor;

c) a trecut în revistă categoriile de simboluri teritoriale, corporative şi particulare şi a fixat cadrul juridic privind elaborarea, avizarea, adoptarea, înregistrarea şi folosirea lor;
d) a fixat la nivel legislativ atribuțiile principale ale Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova;
e) a definit locul şi rostul Cabinetului de heraldică din cadrul Aparatului Preşedintelui Republicii Moldova – prima instituție a statului cu angajați plătiți, care au sarcina deservirii domeniului heraldic şi în care să activeze Heraldistul de Stat al Republicii Moldova, un heraldist secretar şi un pictor heraldist;
f) a stabilit principiile instituționalizării şi funcționării Armorialului General al Republicii Moldova – un registru de stat cu menirea înregistrării simbolurilor publice în scopul protejării lor heraldice;
g) a explicat drepturile exclusive ale posesorului simbolurilor publice, modul de introducere şi de scoatere din uz a simbolurilor, principiile protecției lor juridice.

În practică, adoptarea legii nu a schimbat nimic imediat. Comisia Națională de Heraldică activa în formatul şi condițiile vechi. „Grație" eforturilor unor înalți funcționari din mai multe structuri responsabile, instituirea Cabinetului de heraldică a întârziat cu un an şi trei luni. Abia la data de 1 aprilie 2013 subsemnatul a fost numit prin decret prezidențial în funcția de Heraldist de Stat al Republicii Moldova, şef al Cabinetului de heraldică, care inițial a fost găzduit de edificiul din strada Sfatul Țării, nr. 53, unde era amplasată Sala de audiențe a Preşedintelui Republicii Moldova. Pictorul heraldist, în persoana lui Iurie Caminschi, a fost angajat la 11 noiembrie 2013, iar heraldistul secretar, în persoana juristului Victor Crețu, abia peste un an, la 1 aprilie 2014.

În prima şedință a Comisiei Naționale de Heraldică, ce a urmat numirii Heraldistului de Stat în funcție, cea din 26 aprilie 2013 (proces-verbal nr. 167-IV), a fost aprobat un *Program de perspectivă privind implementarea Legii cu privire la simbolurile publice nr. 86 din 28 iulie 2011*. Acest program a conturat principalele direcții de activitate a Comisiei şi Cabinetului pe următorii ani.

Unele acțiuni aveau caracter organizatoric şi urgent.

Referitor la *Comisia Națională de Heraldică* urgențele țineau de:

a) recuperarea arhivei care fusese afectată în cadrul evenimentelor din 7 aprilie 2009, reconstituirea actelor pierdute, ordonarea documentelor şi codificarea deciziilor Comisiei;
b) redactarea, traducerea şi publicarea în „Monitorul Oficial al Republicii Moldova" a deciziilor Comisiei de includere/ înregistrare a simbolurilor publice în Armorialul General al Republicii Moldova şi a deciziilor de scoatere din uz a unora dintre ele;
c) elaborarea şi aprobarea Regulamentului Comisiei în noua redacție, revizuirea componenței ei în vederea adaptării la noile sarcini, dotarea membrilor cu legitimații.

Aceste sarcini au fost practic realizate, iar celelalte acțiuni planificate şi realizate într-o foarte mică măsură țineau de promovarea activității Comisiei pe diverse căi.

Referitor la *Cabinetul de heraldică* urgențele țineau de:

a) stabilirea atribuțiilor angajaților Cabinetului în cadrul Aparatului Preşedintelui Republicii, elaborarea regulamentului de activitate a Cabinetului şi a fişelor de post pentru angajați;
b) organizarea ținerii lucrărilor de secretariat şi arhivistice, organizarea bibliotecii şi colecțiilor de obiecte-etalon, amenajarea spațiilor de lucru şi de şedințe.

Cele mai complicate şi de durată lucrări țineau de instituirea *Armorialului General al Republicii Moldova*, pe suport de hârtie şi în format electronic. Rezolvate în parte, preocupările privind implementarea acestui registru de stat vor rămânea primordiale în activitatea noastră din următorii cel puțin doi ani. La ultima fază, armorialul va fi accesibil electronic şi din el se vor putea elibera frumoase diplome de înregistrare a simbolurilor.

Alte patru compartimente ale programului de perspectivă se refereau la cele patru compartimente de clasificare a simbolurilor publice conform legii.

Referitor la *simbolurile naționale*, Comisia trebuia să-şi concentreze eforturile pe elaborarea şi promovarea simbolurilor prevăzute de lege şi încă nepuse în funcție. Sub ochii noştri au fost implementate stindardele Preşedintelui Republicii, Preşedintelui Parlamentului, Prim-ministrului şi ministrului apărării. Toate simbolurile naționale adoptate au fost înregistrate în Armorialul General al Republicii Moldova.

Pentru viitor rămân prioritare:

a) elaborarea şi adoptarea pavilionului de stat, a drapelului şi pavilionului civil, a drapelului şi pavilionului de război, a unui nou model al drapelului de luptă;
b) oficializarea emblemelor naționale oficiale complementare (floristice, zoomorfe, avimorfe, monumentale etc.) şi a emblemelor naționale oficiale cu caracter economic sau comercial (mărci, semne, branduri etc.);
c) elaborarea şi adoptarea unei noi Legi cu privire la Imnul de Stat, după modelul celor actualizate cu referire la stemă şi drapel;
d) revizuirea şi ajustarea sistemului național de decorații şi adoptarea unei noi legi a distincțiilor de stat.

În ceea ce priveşte *simbolurile teritoriale şi corporative*, acțiunile principale prevăzute țineau de înregistrarea lor în Armorialul General al Republicii Moldova, actualizarea actelor normative ale Comisiei cu referire la ele, promovarea însemnelor, lucrări care nu au termen de încheiere. La ordinea zilei rămân de asemenea chestiunea implementării sigiliilor armoriate şi cea a elaborării vârfului standard pentru drapelele instituțiilor de stat.

În afara lucrărilor legate de înregistrare şi promovare, cu referire la *simbolurile particulare* se prevedea elaborarea unui regulament aparte referitor la elaborarea lor şi editarea unor materiale în ajutorul creatorilor de însemne particulare.

* * *

La 5 decembrie 2017 se împlinesc 22 de ani de la instituirea Comisiei Naționale de Heraldică. Celebrările legate de aniversarea a 5-a şi a 20-a ale Comisiei au fost sprijinite de către Muzeul Național de Istorie a Moldovei, prin organizarea unor expoziții de răsunet, care celebrau concomitent şi aniversările respective a 10-a şi a 25-a de la adoptarea stemei de stat şi a drapelului de stat. Anuarul „Tyragetia" a fost acela care a publicat în 2001 primul nostru raport „Comisia Națională de Heraldică a Republicii Moldova la 5 ani de activitate". La acelaşi muzeu, în cadrul simpozionului de rând de heraldică, s-a marcat anul acesta şi un sfert de veac de la instituirea sistemului național de decorații. Muzeul a fost constant reprezentat în Comisie prin colegii Grigore Jitaru, Vera Paiul, Nicolae Răileanu şi Ana Boldureanu, care au fost şi rămân printre părtaşii convinşi ai progresului heraldic.

Folosindu-mă de acest prilej, nu pot să nu aduc, în numele întregii Comisii Naționale de Heraldică din cele cinci componențe, sincere şi cordiale mulțumiri Muzeului Național de Istorie a Moldovei – acest partener fidel şi dezinteresat al nostru – pentru sprijinul constant şi binevoitor în toate acțiunile comune. Vreau de asemenea să-mi exprim gratitudinea şi pentru invitația de azi de a vorbi unui public atât de larg şi implicat profesional despre cei 22 de ani de activitate heraldică în țara noastră.

Este un termen onorabil, în care se pot realiza nişte lucruri. Dovadă ne sunt cei 22 de ani – 1918–1940 – când Basarabia a făcut parte organică din Regatul României şi s-a primenit atât de mult la față, încât a putut renaşte după aproape o jumătate de secol de ocupație sovietică, ostilă unor porniri naturale ale sufletului omenesc. Speranța noastră este că eforturile Comisiei Naționale de Heraldică şi ale prietenilor ei din toate mediile care au contribuit la opera de creare a unei identități heraldice de calitate pentru Republica Moldova, pe de o parte bine ancorată în tradiția europeană şi cea națională românească, iar pe de alta – distinctă şi recognoscibilă ca una proprie şi specifică, au reuşit. Există o diferență între ceea ce aveam în 1995 şi ceea ce avem astăzi, în 2017. Din punctul nostru de vedere, Republica Moldova în domeniul heraldic pare a fi avansat mai mult față de vecinii mai apropiați sau mai îndepărtați, dar în acelaşi timp se poate afirma cu siguranță că prea puțin față de cât se mai putea face.

Nu este un secret faptul că încă din 1992 soarta mea personală ştiințifică a fost legată de heraldica națională. Din 2013 şi cariera mea profesională a devenit consubstanțială procesului evoluției sistemului simbolurilor publice din țara noastră. Ca membru-fondator al Comisiei Naționale de Heraldică îmi amintesc de vremurile când unul din preşedinții comisiei opina că în stema Orheiului „copita calului nu este destul de plastică", iar altul se întreba nedumerit în plină şedință de ce trebuie să avizăm stemele şi drapelele raionale. Un fost vicepreşedinte, după ani de „activitate" în sânul Comisiei, s-a ales cu ideea fixă că heraldica n-ar fi nici ştiință, nici artă, iar un înalt funcționar de stat-curator al Comisiei a ajuns la concluzia că nu toate satele merită să aibă simboluri proprii, poate doar oraşele mai mari…

Ca principal autor de acte şi regulamente adoptate sau avizate de Comisie, autor al numeroase simboluri înregistrate, redactor şi traducător de descrieri heraldice pentru actele

normative emanate de la preşedintele țării, parlament şi guvern, autor al unor cercetări ştiințifice în domeniu utile din punct de vedere practic, subsemnatul a fost mereu luat în seamă: uneori lăudat, chiar peste măsură, alteori calomniat, de asemenea fără măsură. Am fost învinuit de dorința de a fi singurul autor din țară şi de faptul că niciodată nu sunt mulțumit de munca pictorilor, de corupție şi de lipsă de integritate, de influență negativă asupra activității Comisiei şi de multe alte păcate, care, de fapt, sunt departe de interesele mele reale şi de cele ştiințifice în special. La 50 de ani te obişnuieşti cu viața care mereu te pune la încercare şi nu te lasă să dormi pe roze nici măcar o noapte.

În contextul acestei singurătăți forțate în munca pe care o prestez, aş putea să adopt atitudinea unor colegi de breaslă care se complac în ceea ce fac, fără nici un fel de spirit critic. La fel ca acel cavaler lăudăros, ironizat într-un cântec al talentatului trubadur provensal din Toulouse, Peire Vidal, care a activat cam între 1180 şi 1205:

„Par cavaler, şi sunt, şi-oi rămânea:
ştiu arta de-a iubi şi de-a curta;
şi-un altul n-ați văzut mai iscusit
nici în iatac, nici armă de-o lua;
se tem şi mă iubesc, pe legea mea,
chiar inşi ce nu mă ştiu, nici m-au zărit”[3].

Or, învățătorii mei din toate timpurile, după cum şi propria experiență, m-au convins de veridicitatea gândirii antice, care a produs şi ideea că pe măsură ce afli mai mult, îți dai seamă că ştii mai puțin. Astfel, după 22 de ani de activitate în cadrul Comisiei Naționale de Heraldică, înțeleg că în fiecare zi lucrurile pe care urmează să le faci, trebuie făcute cu aceleaşi eforturi ca prima oară, dar şi cu gândul că le faci pentru veşnicie. Aşa cum scria poetul rus Alexandr Blok într-un cunoscut poem din 1908: „И вечный бой! Покой нам только снится / Сквозь кровь и пыль...” (Mereu luptăm! Şi doar în vise, prin sânge şi prin praf, vedem odihna).

Din fericire, acelaşi crez îl împărtăşesc şi alți colegi din Comisia Națională de Heraldică, mai ales colege, încât acest fapt mă-ndeamnă să fiu şi să fim cu toții încrezători în ziua de mâine a heraldicii Republicii Moldova. Căci vremea unor pungaşi şi parveniți ca celebrele personaje ale lui Vasile Alecsandri Bondici şi Pungescu, camuflați sub pseudonimele Bondicescu şi Pungescovici, va trece neapărat, lăsând loc înmulțirii oamenilor cu Dumnezeu în suflet.

Vă mulțumesc.

19 septembrie 2017

3 *Poezia trubadurilor provensali, italieni, portughezi, a truverilor şi a minnesängerilor*, în versiune originală şi în traducerea lui Teodor Bocşa, Cluj-Napoca: Editura „Dacia”, 1980, p. 80.

CREAREA IDENTITĂȚII HERALDICE A REPUBLICII MOLDOVA: BILANȚURI ŞI DIRECȚII DE EVOLUȚIE

REZUMAT

În viața cotidiană, ideea de heraldică însumează toate însemnele heraldice, vexilologice, imnice, faleristice şi uniformistice, care definesc identitatea simbolică (vizuală sau auditivă) oficială şi etalată public a unei persoane fizice sau juridice. Deşi în zilele noastre fiecare dintre tipurile de însemne invocate face obiectul de studiu al unei ştiințe specializate aparte, omul contemporan continuă să le vadă împreună, „într-o familie ştiințifică" cu denumirea generică de heraldică, căci în fond, heraldica este disciplina cea mai veche care s-a autodefinit clar şi statornic încă din secolul al XVI-lea şi din care s-au desprins pe rând celelalte ştiințe. Este exact domeniul larg de acoperire simbolică avut în vedere de Legea Republicii Moldova cu privire la simbolurile publice (2011) şi supravegheat de Comisia Națională de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii.

Crearea identității heraldice a țării noastre a fost determinată istoric de apariția Republicii Moldova pe harta lumii ca stat recunoscut oficial, iar îmbrățişarea treptată a valorilor naționale româneşti, europene şi democratice universale de către acest stat a conturat sursele şi modelele de inspirație: tradiția autohtonă şi realizările clasice ale Occidentului.

Procesul heraldic în țara noastră a avut, în opinia autorului, trei puncte de pornire. Primul, produs în anii 1989–1991, a constat în elaborarea în condiții democratice a simbolurilor de stat iminente: drapelul, stema, imnul. Atunci s-a produs diseminarea cunoştințelor ştiințifice şi „trezirea simbolică" a noii națiuni statale. Acel entuziasm național împlinit a contat peste câțiva ani, în bătăliile din 1994–1995 pentru imnul de stat: deşi nu a ieşit victorios din lupta cu reacțiunea de epocă, nu a fost nici înfrânt, noul imn fiind la fel de ataşat valorilor naționale.

Celelalte atribute simbolice de identificare internă sau externă a Republicii Moldova (moneda națională etc.) au fost elaborate mai puțin democratic, în stilul vechii nomenclaturi, fără o participare efectivă a societății civile. Un al doilea punct de pornire a procesului heraldic moldav se poate vedea în crearea sistemului național de distincții de stat, inaugurat de urgență în vara anului 1992. Departe de a fi perfect, acesta a contribuit la debarasarea de o bună parte din gândirea faleristică sovietică şi la promovarea unor idei noi în domeniu, care vor da roade peste ani. O altă importanță a acestui act a constat în faptul că noua elită conducătoare a început să conştientizeze că procesul heraldic este unul permanent şi că dirijarea lui trebuie într-un fel sau altul să fie asumată.

Când toate premisele s-au copt, la 5 decembrie 1995, pe lângă Preşedintele Mircea Snegur a fost instituită Comisia Națională de Heraldică, de numele şi activitatea căreia se leagă practic toate realizările ulterioare în domeniu: crearea unui cadru normativ avansat, instituirea Armorialului General al Republicii Moldova, elaborarea unor însemne heraldice, vexilologice, faleristice şi uniformistice (naționale, teritoriale, corporative sau

particulare) calitative şi cu statut oficial, popularizarea cunoştințelor şi a simbolurilor. Crearea Comisiei Naționale de Heraldică a constituit cel de-al treilea punct de pornire a procesului heraldic în țara noastră, care a început să dea din ce în ce mai multe roade.

Autorul face un fel de bilanțuri ale activității heraldice în Republica Moldova, mai ales de după 1995, şi îşi expune opiniile asupra direcțiilor de evoluție a procesului heraldic în general.

Cuvinte-cheie: heraldică, vexilologie, imnologie politică, Republica Moldova, Comisia Națională de Heraldică.

CREATING THE HERALDIC IDENTITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: BALANCES APPRAISALS AND TRENDS

ABSTRACT

In everyday life, the idea of heraldry sums up all the heraldic, vexillologic, hymnal, phaleristic and uniform signs that define the official and public displayed (visual or aural) symbolic identity of a natural or legal person.

Nowadays, each of the types of specified signs is the subject of study of a particular specialized science. Still, the contemporary man continues to see them together, „in a scientific family" under he generic name of heraldry. This is because heraldry was the oldest discipline that has been self-defined clearly and steadily since the sixteenth century and from which the other sciences have been derived. This is precisely the wide field of symbolic coverage envisaged by the Law of Republic of Moldova on public symbols (2011) and supervised by the National Committee of Heraldry under the President of the Republic.

The creation of the heraldic identity of our country was historically determined by the emergence of the Republic of Moldova on the map of the world as an officially recognized state, and the gradual embrace of the national Romanian, European and universal democratic values by this state outlined the sources and models of inspiration: the native tradition and the classical achievements of the West.

The heraldic process in our country had, in the author's opinion, three starting points. The first, produced in 1989–1991, consisted in the elaboration under democratic premises of imminent state symbols: the flag, the coat of arms, the anthem. Then there was the dissemination of scientific knowledge and the „symbolic awakening" of the new state nation. That accomplished national enthusiasm was important in a few years, in the battles of 1994–1995 for the state anthem: although it did not win victoriously from the struggle with the reaction of the epoch, it was not defeated, the new hymn being equally attached to the national values.

The other symbolic attributes of internal or external identification of the Republic of Moldova (national currency etc.) have been elaborated less democratically, in the style of the old nomenclatures, without the effective participation of the civil society. A second

starting point for the Moldovan heraldic process can be seen in the creation of the national state awards system, which was urgently inaugurated in the summer of 1992. Far from being perfect, it has contributed to the removal of much of Soviet phaleristic thinking and the promotion of new ideas in the field that will be fruitful over the years. Another important aspect of this act was that the new ruling elite began to realize that the heraldic process is a permanent one, and that its direction must be assumed in one way or another.

When all the premises were ripe, on December 5, 1995, under the President Mircea Snegur, the National Committee of Heraldry was established. The name and the activity of the National Committee of Heraldry are related to all subsequent achievements in the field: the creation of an advanced normative framework, the establishment of the General Armorial of the Republic of Moldova, the elaboration of new qualitative and official heraldic, vexillologic, phaleristic and uniform symbols (national, territorial, corporative or private), the popularization of knowledge and symbols. The creation of the Committee was the third starting point for the heraldic process in our country, which has begun to be more and more fruitful.

The author makes a sort of appraisals of heraldic activity in the Republic of Moldova, especially after 1995, and sets out his views on the directions of evolution of the heraldic process in general.

Keywords: heraldry, vexillology, political hymnology, Republic of Moldova, National Committee of Heraldry.

Silviu Andrieş-Tabac – istoric-arhivist, sursolog, heraldist, doctor în istorie, conferențiar cercetător; Heraldist de Stat al Republicii Moldova, şeful Cabinetului de heraldică, Aparatul Preşedintelui Republicii Moldova, Bulevardul Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 154, MD-2073 Chişinău, Republica Moldova; membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române; membru al Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova; preşedintele Societății de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore”; e-mail: silviu_tabac@yahoo.fr

Noile simboluri ale oraşelor Ghindeşti, Biruința, Cantemir[1]

Silviu ANDRIEŞ-TABAC

Anul trecut, în 2018, şase localități urbane din Republica Moldova s-au învrednicit de înregistrarea stemelor şi drapelelor lor în Armorialul General al Republicii Moldova: *Lipcani*, raionul Briceni (7 mai, Decretul Preşedintelui Republicii Moldova nr. 711-VIII); *Glodeni* (31 mai, Decretul nr. 731-VIII); municipiul *Străşeni* (28 iunie, Decretul nr. 768-VIII); *Ghindeşti*, raionul Floreşti (21 septembrie, Decretul nr. 889-VIII); *Biruința*, raionul Sângerei (21 decembrie, Decretul nr. 1041-VIII) şi *Cantemir* (26 decembrie, Decretul nr. 1051). Simbolurile primelor trei localități au fost prezentate de noi cu alte ocazii, astăzi venindu-le rândul stemelor şi drapelelor celorlalte trei localități.

I. Stema şi drapelul oraşului Ghindeşti

Simbolurile oraşului Ghindeşti, raionul Floreşti, elaborate la inițiativa primarului Mihail Bulat de autorul Silviu Andrieş-Tabac şi desenate de arhitecta Mariana Şlapac, au fost avizate prin Decizia Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova nr. 94–V.01 din 24 iulie 2018 şi aprobate prin Decizia Consiliului Orăşenesc Ghindeşti nr. 4/03 din 23 august 2018. Înregistrarea simbolurilor în Armorialul General al Republicii Moldova s-a făcut prin Decretul Preşedintelui Republicii Moldova nr. 889-VIII din 21 septembrie 2018, publicat in „Monitorul Oficial al Republicii Moldova" din 28 septembrie 2018 (nr. 366–376, partea I, art. 606, p. 10).

Stema oraşului are următoarea blazonare: În câmp albastru, o cheie în pal, de argint, acostată de două sfecle de zahăr, de aur. Scutul timbrat de o coroană murală de argint cu trei turnuri (fig. 1).

Drapelul reprezintă o pânză rectangulară (2:3) albastră, purtând în mijloc, într-o orlă de scut antic, albă, o cheie în pal, de asemenea albă, acostată de două sfecle de zahăr, galbene (fig. 2).

Explicația însemnelor este următoarea.

La 28 iunie 1952, Consiliul de Miniştri al RSS Moldoveneşti a hotărât edificarea unei noi fabrici de zahăr (a treia la număr pentru republică), pe moşia satului Ghindeşti, raionul

1 Comunicare la Al XIII-lea Simpozion de Heraldică, Chişinău, 24 aprilie 2019.

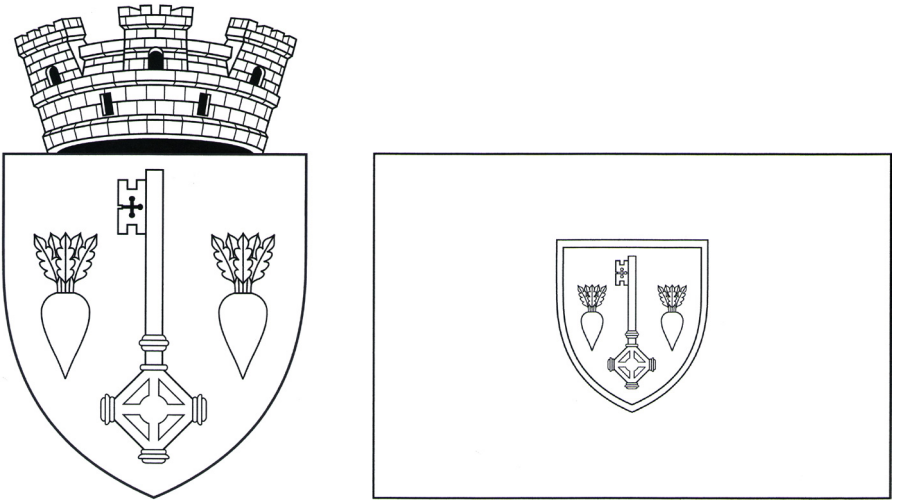

Fig. 1–2. Stema şi drapelul oraşului Ghindeşti, 2018.

Floreşti, în preajma staţiei de cale ferată din localitate. Lucrările de construcţie au demarat în luna noiembrie 1952 şi fabrica a fost dată în exploatare la 10 octombrie 1956[2].

În paralel cu obiectivul industrial, a fost ridicat şi orăşelul de locuit. La 13 august 1956, localitatea a fost luată la evidenţă ca *aşezarea de tip orăşenesc Leninschi*[3]. În 1992 numele orăşelului a fost schimbat în Ghindeşti, după numele satului, pe moşia căruia a fost înălţat, iar în 1998 localitatea a primit statutul de oraş[4].

Stema şi drapelul oraşului Ghindeşti au fost elaborate în 2018, la iniţiativa primarului Mihail Bulat.

Stema are două mesaje emblematice. Primul este întruchipat de cele două sfecle de zahăr, care simbolizează rostul apariţiei acestui oraş.

Cel de-al doilea mesaj este încifrat în cheia de argint, aşezată în poziţie heraldică normală şi care este preluată din stema familiei Gore.

Familia Gore a stăpânit în satul Ghindeşti începând cu anul 1852, când aici s-a stabilit *Spiridon Gore* (* 1808, † 1871, × Zoiţa State), cu fiii *Vasile* (* 1837, † 1920, × Profira Meleghi, fără urmaşi), *Gheorghe* (* 1839, † 1909, × Eleonora I. Miculin, părinţii marelui heraldist şi naţionalist Paul Gore) şi *Alexandru* (* 1841, † 1881, × Varvara Varzar). La 1867, Spiridon Gore stăpânea la Ghindeşti 1271 desetine de pământ, iar la 1882 Vasile Gore stăpânea 591 desetine. Vasile Gore a lăsat mijloace pentru construcţia noii biserici din sat[5].

2 Vasile Trofăilă, *Ghindeşti: [oraşul]*, în *Localităţile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 6. Dre – G, Chişinău, Fundaţia „Draghiştea”, 2006, p. 527.

3 *RSS Moldovenească. Orânduire administrativ-teritorială la data de 1 aprilie 1988*, Chişinău, 1988, p. 84.

4 Vasile Trofăilă, *Ghindeşti: [oraşul]* ..., p. 532; *Arhiva curentă a Comisiei Naţionale de Heraldică*, Dosarul oraşului Ghindeşti, Chestionarul heraldic.

5 Vasile Trofăilă, *Ghindeşti: [satul]*, în *Localităţile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 6. Dre – G, Chişinău, Fundaţia „Draghiştea”, 2006, p. 521–523.

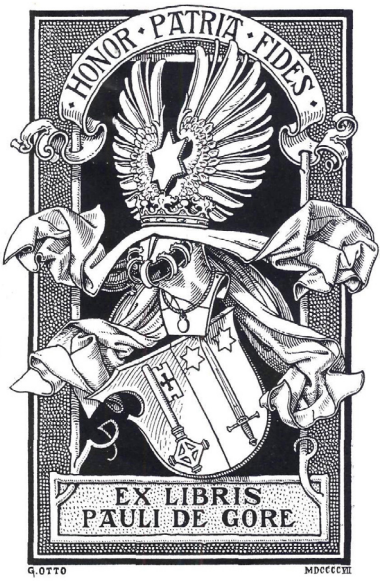

Fig. 3. Ex-libris heraldic al lui Paul Gore cu stema de familie, realizat de George Otto în 1907.

În 1906, fraţii Vasile şi Gheorghe Gore au solicitat confirmarea stemei de familie pe care o stăpâneau strămoşii lor de la 1663. Cu anumite modificări, aceasta a fost aprobată de împărat la 15 noiembrie 1906 şi introdusă în partea a 18-a a Armorialului General al Imperiului Rus, la nr. 30. Blazonarea stemei este următoarea: scut despicat; în dreapta, în câmp de argint, o cheie roşie în pal cu floarea în sus; în stânga, în câmp de azur, o sabie de argint cu mânerul de aur în pal, cu vârful în sus, însoţită sus de două stele de aur cu şase raze; scutul timbrat cu coif nobiliar încoronat; cimier: două aripi de acvilă negre, între care o stea de argint cu şase raze; lambrechini: la dextra roşu cu argint, la senestra azur cu argint. În formele uzuale, stema era însoţită şi de deviza: „Honor. Patria. Fides" (Onoare. Patrie. Fidelitate)[6].

Alegerea cheii dintre mobilele din stema familiei Gore se datorează faptului că aceasta comportă şi o semnificaţie legată de cunoaştere şi de ştiinţă, semnificaţie care în compoziţia dată este accentuată şi de culoarea albastră a câmpului heraldic. După cum arată istoricul localităţii Vasile Trofăilă, succesul celei de-a treia fabrici de zahăr construite în RSS Moldovenească s-a datorat faptului că aici în permanenţă s-a pus accentul pe modernizare tehnică şi tehnologică, pe raţionalizare şi inovaţie. „Aici, arată autorul, activa un consiliu obştesc pentru organizarea ştiinţifică a muncii, 6 brigăzi cu profil ştiinţific. Ministerul unional de resort deschisese aici un laborator al organizării ştiinţifice a muncii, acesta având misiunea să deservească toate fabricile de zahăr din URSS. Prin ordinul ministerului respectiv din 31 decembrie 1968, fabrica de zahăr din Ghindeşti a fost declarată

6 Silviu Andrieş-Tabac, *Paul Gore heraldist*, în *„Arhiva genealogică"*, Iaşi, IV (IX), 1997, nr. 1–2, p. 234–235.

întreprindere-model în privința organizării ştiințifice a muncii (OŞM). Aici a fost organizată Şcoala-seminar pentru OŞM a tuturor producătorilor de zahăr din Uniunea Sovietică”[7].

Coroana murală de argint cu trei turnuri, care timbrează scutul stemei, arată statutul actual real de oraş-nereşedință de raion pe care îl deține localitatea în ierarhia unităților administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova.

Drapelul a fost elaborat în baza stemei.

II. Stema şi drapelul oraşului Biruința

Simbolurile oraşului Biruința, raionul Sângerei, elaborate la inițiativa primarului Valentina Rusu de autorul Silviu Andrieş-Tabac şi desenate de arhitecta Mariana Şlapac şi pictorul Iurie Caminschi, au fost avizate prin Decizia Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova nr. 113–V.01 din 25 octombrie 2018 şi aprobate prin Decizia Consiliului Orăşenesc Biruința nr. 7/5 din 23 noiembrie 2018. Înregistrarea simbolurilor în Armorialul General al Republicii Moldova s-a făcut prin Decretul Preşedintelui Republicii Moldova nr. 1041–VIII din 21 decembrie 2018, publicat in „Monitorul Oficial al Republicii Moldova” din 4 ianuarie 2018 (nr. 1–5, partea I, art. 47, p. 30).

Stema oraşului are următoarea blazonare: În câmp roşu, un castan sălbatic (*Aesculus hippocastanum*) dezrădăcinat, de aur, acostat de două sfecle de zahăr, de argint. Scutul timbrat de o coroană murală de argint cu trei turnuri (fig. 4).

Drapelul reprezintă o pânză rectangulară (2:3) roşie, purtând în mijloc, într-o orlă de scut antic, albă, un castan sălbatic dezrădăcinat, galben, acostat de două sfecle de zahăr, albe (fig. 5).

Explicația însemnelor este următoarea.

Aşezarea de tip orăşenesc Biruința a apărut pe moşia satului Alexăndreni odată cu construcția în acest loc, în valea Răutului, la 14 km est de oraşul Bălți, a unei mari fabrici de zahăr. Lucrările de construcție au demarat în primăvara anului 1964, iar localitatea a fost trecută în registrele de evidență la data de 1 iulie 1965[8]. Denumirea a fost acordată localității în anul aniversării a 20-a de la victoria asupra Germaniei naziste în cel de-al II-lea Război Mondial şi este una comemorativă pentru această conflagrație[9].

Câmpul roşu al scutului apare în calitate de armă grăitoare, evocând denumirea localității şi, în general, ideea de victorie bazată pe jertfa de sânge.

Sfeclele de zahăr simbolizează fabrica de zahăr, întreprindere datorită căreia a apărut localitatea.

---

7 Vasile Trofăilă, *Ghindeşti: [oraşul]* ..., p. 528–529.

8 Tudor Țopa, *Biruința*, în *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, Agenția Națională de Presă „Moldpres”, vol. 2. Bi – Buz, Chişinău, s. n., 2000, p. 36; *RSS Moldovenească. Orânduire administrativ-teritorială la data de 1 aprilie 1988*..., p. 136.

9 A. I. Eremia, *Tainele numelor geografice. De ce? De unde? De când?* Chişinău: Ştiința, 1986, p. 31–32.

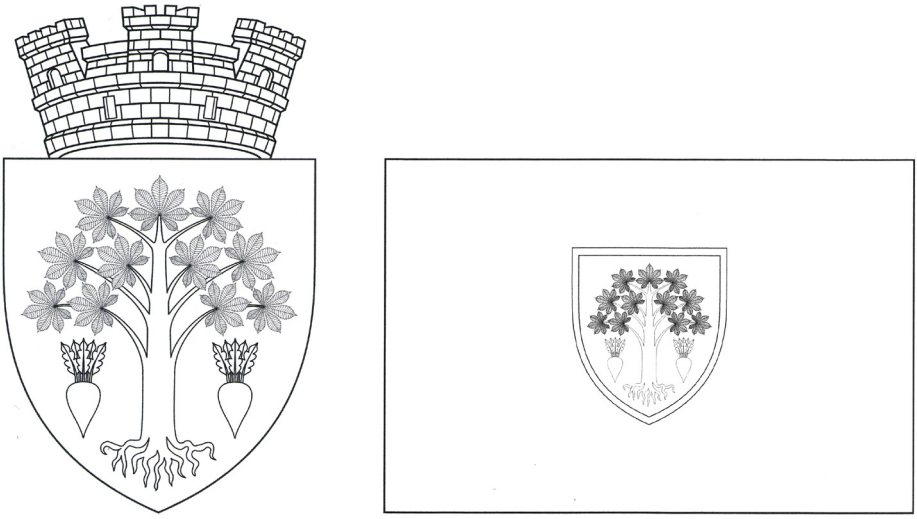

Fig. 4–5. Stema şi drapelul oraşului Biruința, 2018.

Copacul de castan aminteşte de aleea de castani din centrul oraşului, considerată ca o particularitate a urbei. Această alee, împreună cu copacii de plop şi tei care înverzesc oraşul, a fost plantată chiar de la întemeierea localității.

Coroana murală de argint cu trei turnuri, care timbrează scutul stemei, arată statutul actual real de oraş-nereşedință de raion pe care îl deține localitatea în ierarhia unităților administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova.

Drapelul a fost elaborat în baza stemei.

Aceste două simboluri nu au fost primele proiecte avizate de Comisia Națională de Heraldică pentru localitatea dată. Astfel, elaborate de autor şi arhitecta Mariana Şlapac, la 20 februarie 2018, prin Decizia nr. 72–V.01, CNH a avizat alte proiecte de stemă şi drapel, considerate de specialişti mai valoroase.

Proiectul de stemă avizat atunci reprezenta: În câmp roşu, un turn fortificat de plan circular, de argint, având înfipt în vârf un tricolor albastru-galben-roşu şi fiind acostat de două sfecle de zahăr, de aur. Scutul timbrat de o coroană murală de argint cu trei turnuri (fig. 6 şi tab. I).

Proiectul de drapel reprezenta un tricolor (1:2) vertical albastru-galben-roşu, purtând în mijlocul câmpului galben, într-o cunună închisă de busuioc înflorit, naturală, legenda cu caractere capitale verzi în două rânduri: „XXVIII•VI•/ MCMLXVI" (fig. 7 şi tab. I).

Proiectele inițiale se bazau pe procedeul armelor aluzive.

Cel mai important eveniment istoric produs în acest tânăr oraş s-a întâmplat în ziua de 28 iunie 1966, când un cetățean curajos, Gheorghe Muruziuc (* 1930, Făleşti – † 1998, (†) Făleşti), în semn de protest față de politica națională a URSS în RSS Moldovenească, a urcat şi a arborat pe coşul fabricii de zahăr din localitate un tricolor național albastru-galben-roşu. Drapelul, având înălțimea de 78 cm şi lungimea de 257 cm, s-a aflat arborat pe

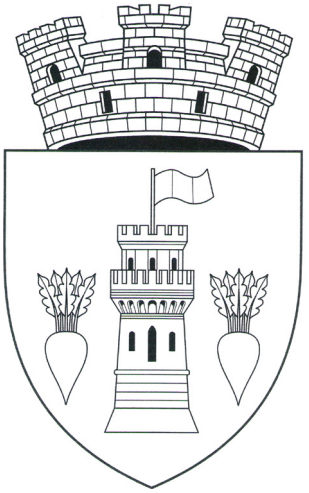

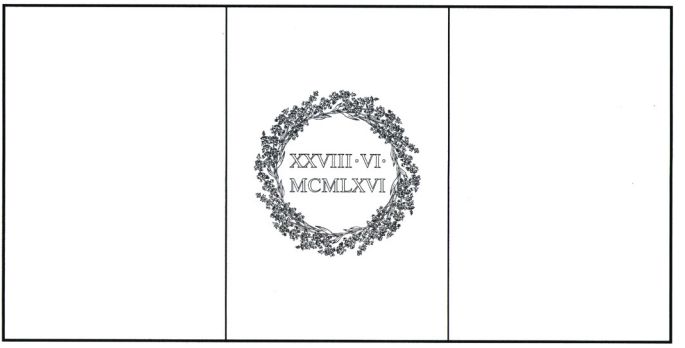

Fig. 6–7. Primele proiecte de stemă şi drapel pentru oraşul Biruinţa, avizate de CNH la 20 februarie 2018. Autor Silviu Andrieş-Tabac, pictor Mariana Şlapac.

coş timp de cinci ore, până să fie coborât de autorităţile sovietice. Gheorghe Muruziuc a fost arestat la 3 iulie şi condamnat la doi ani privaţiune de libertate, regim general, în lagărul din Sverdlovsk, unde a stat termenul integral. La 13 ianuarie 1967, drapelul tricolor confecţionat şi arborat de eroul nostru a fost ars de către colaboratorii KGB. La 23 august 2010, prin decret prezidenţial, lui Gheorghe Muruziuc i-a fost conferit post-mortem Ordinul Republicii[10].

Primul proiect de stemă a oraşului Biruinţa a inclus astfel embleme simbolice cu referire la aceste evenimente esenţiale. Câmpul roşu al scutului, care a fost păstrat şi în stema adoptată, după cum şi turnul de argint evocau denumirea localităţii şi, în general, ideea de victorie bazată pe jertfa de sânge. Sfeclele de zahăr (şi ele păstrate în proiectul final) de aur simbolizau fabrica de zahăr, întreprindere datorită căreia a apărut localitatea. Steagul tricolor arborat pe turn consemna în limbaj heraldic fapta eroică cu valoare de unicat simbolic a lui Gheorghe Muruziuc, cetăţeanul care prin curajul şi jertfa sa personală a spălat onoarea şi obrazul unei naţiuni întregi.

În ceea ce priveşte drapelul, în semn de închinare şi respect profund faţă de localitatea în care a fost arborat cel mai important simbol naţional al nostru într-o epocă în care acesta era interzis şi persecutat, Comisia Naţională de Heraldică, în mod excepţional şi în calitate de distincţie simbolică unicat de mare onoare, a considerat potrivit să i se permită oraşului Biruinţa să poarte în calitate de însemn vexilar orăşenesc tricolorul naţional

10 Mihai Ciocanu, *Cazul Muruziuc: Prezenţa care ne face istorie*, în „*Sfatul Ţării*", Chişinău, 1991, 2 august, p. 3; Mihai Taşcă, *Tricolorul lui Gheorghe Muruziuc*, în „*Timpul*", Chişinău, 2010, nr. 140, 30 iulie, p. 1, 4, 21; în „*Timpul*", Chişinău, 2010, ediţie specială, 12 noiembrie, p. 1, 11-12; în *Simbolurile naţionale ale Republicii Moldova*, Academia de Ştiinţe a Moldovei, Instituţia Publică „Enciclopedia Moldovei", coordonator şi redactor ştiinţific Silviu Andrieş-Tabac, Chişinău: „Cu drag" SRL, 2010, p. 180–181.

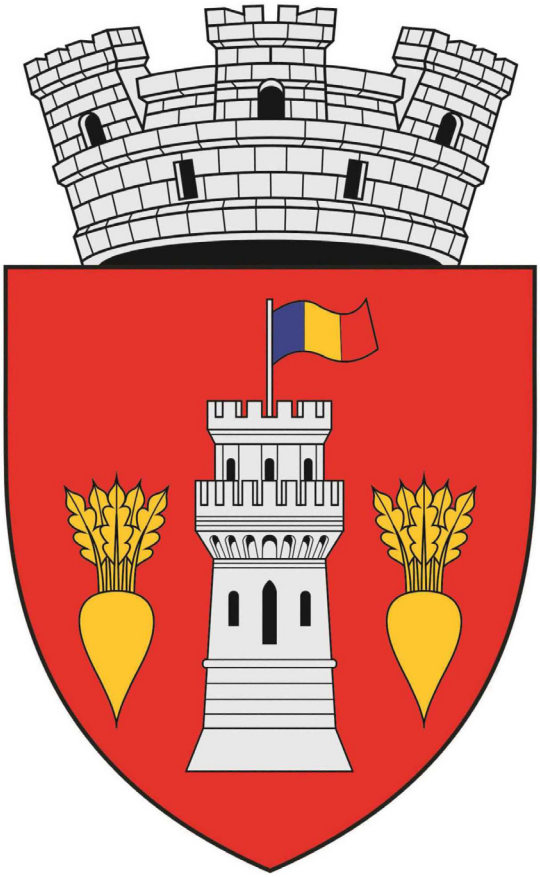

Tab. I. Primele proiecte de stemă şi drapel pentru oraşul Biruinţa, avizate de CNH la 20 februarie 2018. Autor Silviu Andrieş-Tabac, pictor Mariana Şlapac.

albastru-galben-roşu, în proporțiile şi nuanțele Drapelului de Stat al Republicii Moldova, individualizarea căruia să se facă prin înscrierea în câmpul galben a datei arborării lui pe coşul fabricii de zahăr din localitate.

Data respectivă era consemnată pe pânză cu litere latine, ca pe vechile stindarde romane, simbolizând prin culoarea lor verde renaşterea şi veşnica reînnoire a omului şi naturii, şi era înscrisă într-o cunună de busuioc înflorit – plantă sacră în cultura tradițională, simbolizând puritatea. Această cunună făcea un fel de punte de legătură aluzivă cu coroana antică romană numită *corona obsidionalis* (sau, mai târziu, *corona graminea*), care era făcută de ierburile sălbatice aflate la îndemână pe câmpul de luptă şi care se oferea generalilor ce au reuşit prin acțiunile lor să salveze o armată întreagă, pe care inamicul o ținea asediată în tabăra ei sub pericolul distrugerii complete[11]. Astfel, în antichitatea romană, armata eliberată îşi recompensa simbolic generalul eliberator. Tot astfel, prin acest gest simbolic față de oraşul Biruința, poporul nostru, ținut în captivitate mai bine de o jumătate de secol de balaurul sovietic, îl recompensa pe unul dintre „generalii simbolici" care i-au salvat identitatea simbolică prin oferirea acestei cununi din busuioc, plantă a cărei sacralitate şi puritate naturală şi sufletească nu a putut fi eradicată din conştiința moldovenilor niciodată.

Dacă avizarea celor două proiecte a fost realizată în Comisia Națională de Heraldică practic cu unanimitate de voturi (cu abținerea cuvenită a autorilor Silviu Tabac şi Mariana Şlapac şi în lipsa pictorului Simion Odainic), nu tot astfel s-au întâmplat lucrurile în Consiliul Orăşenesc Biruința, compus din 13 membri şi cuprinzând şapte consilieri din partea Partidului Politic „Partidul Nostru" (primarul Valentina Rusu, Ruslan Ciurilov, Valentina Erastova, Ina Găluşcă, Valentin Lungu, Constantin Rusica, Liudmila Şveț), doi consilieri din partea Partidului Liberal-Democrat din Moldova (Gheorghe Ojog, Natalia Vechiu), câte un consilier din partea Partidului Comuniştilor din Republica Moldova (Alexandr Moroşan), a Partidului Socialiştilor din Republica Moldova (Ion Rîmbu), a Partidului Democrat din Moldova (Nicolai Demenciuc) şi un consilier independent (Victor Melnic). Ideile înălțătoare ale autorilor şi ale Comisiei Naționale de Heraldică s-au lovit de realitatea politică obiectivă a unui for administrativ nutrind, în calitate de entitate colectivă, sentimente deschise antiromâneşti şi obtuze la sacrificiul personal întru binele şi întru salvarea morală a poporului nostru. Mai întâi, în urma discuțiilor premergătoare şedinței consiliului, a fost proscris proiectul de drapel, solicitându-se o variantă fără tricolor, apoi şi proiectul de stemă, care se făcea vinovat de acelaşi păcat. Respingerea proiectelor primare până a fi discutate oficial în consiliu a fost urmată de căutarea altor soluții, ceea ce a constituit un drum anevoios şi lipsit de plăcerile creației pentru autori.

La sfârşitul acestui compartiment, trebuie să adăugăm nota că în şedința Comisiei Naționale de Heraldică din 25 octombrie 2018, odată cu proiectele de stemă şi drapel

11 Silviu Andrieş-Tabac, *Coroana navală şi heraldica românească*, în *Introducere în heraldică. Noțiuni generale şi întregiri la armorialul teritorial românesc*, Bucureşti: Editura Universității din Bucureşti, 2008, p. 152.

finale, a fost avizat „Imnul oraşului Biruința” (muzica Ada Zaporojanu, versuri Arcadie Suceveanu), aprobat şi înregistrat prin aceleaşi acte decizionale ca şi celelalte două simboluri identitare. Este, după părerea noastră, unul dintre cele mai frumoase imnuri locale din țara noastră.

III. Stema şi drapelul oraşului Cantemir

Simbolurile oraşului Cantemir, elaborate la inițiativa primarului Roman Ciubaciuc de autorul Silviu Andrieş-Tabac şi desenate de arhitecta Mariana Şlapac, au fost avizate prin Decizia Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova nr. 92–V.01 din 24 iulie 2018 şi aprobate prin Decizia Consiliului Orăşenesc Cantemir nr. 09/9–XXVI din 22 octombrie 2018. Înregistrarea simbolurilor în Armorialul General al Republicii Moldova s-a făcut prin Decretul Preşedintelui Republicii Moldova nr. 1051-VIII din 26 decembrie 2018, publicat in „Monitorul Oficial al Republicii Moldova” din 11 ianuarie 2019 (nr. 6–12, partea I, art. 57, p. 22).

Stema oraşului are următoarea blazonare: Pe aur, un fir de trandafir roşu, cu tulpina şi sepalele verzi, în pal, în jurul căruia se încolăcesc doi dragoni înaripați verzi, cu capetele afrontate. Scutul timbrat de o coroană murală de aur cu trei turnuri (fig. 8).

Drapelul reprezintă o pânză rectangulară (2:3) galbenă, purtând în mijloc un fir de trandafir roşu, cu tulpina şi sepalele verzi, în pal, în jurul căruia se încolăcesc doi dragoni înaripați verzi, cu capetele afrontate (fig. 9).

Explicația însemnelor este următoarea.

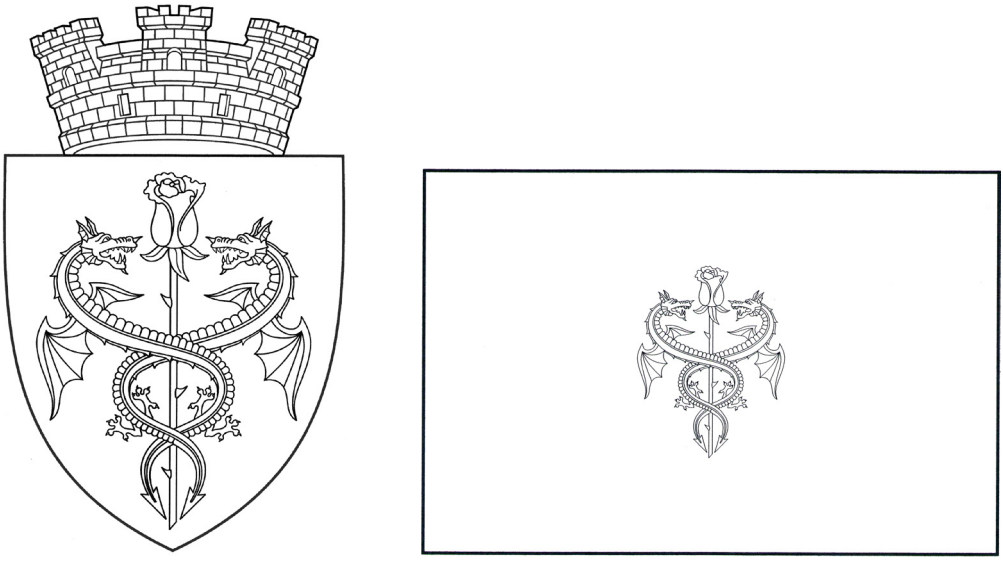

Fig. 8–9. Stema şi drapelul oraşului Cantemir, 2018.

Aşezarea de tip orăşenesc Cantemir a apărut pe lângă fabrica de conserve „Prut", pusă în funcție în noiembrie 1967 şi specializată preponderent în pasta de tomate. Localitatea a fost luată la evidență la 6 aprilie 1973[12], iar denumirea i s-a acordat în cinstea Domnului Țării Moldovei Dimitrie Cantemir (* 26 octombrie 1673, Silişteni, țin. Fălciu; † 21 august 1723, moşia Dmitrovka, provincia Sevskaia, gubernia Kiev, Imperiul Rus; domn al Moldovei în martie-aprilie 1693 şi în 1710-1711), dat fiind faptul că în acel an se sărbătoreau 250 de ani de la naşterea voievodului. Numele domnitorului este evocat de filiala muzeului „Dimitrie Cantemir" şi de liceul „Dimitrie Cantemir" din localitate. La 7 decembrie 1994 orăşelul Cantemir a primit statutul de oraş[13].

O primă încercare de stemă pentru oraşul Cantemir datează din anul 2000, dar aceasta nu a fost legalizată vreodată. Compoziția paraheraldică, aşa cum a putut fi ea observată pe diverse materiale din internet, inclusiv pe un panou de la intrarea în oraş şi pe un fanion, ar putea fi descrisă aproximativ astfel: *scut pentagonal (rectangular cu vârful în unghi obtuz), tăiat inegal; în partițiunea de sus, mai mică, în câmp roşu, un soare de aur, nefigurat, răsărind din linia de tăiere şi atingând cu razele marginile scutului; în partițiunea de jos, mai mare, în câmp albastru, o lebădă de argint, plutind spre senestra şi transgresând cu partea de sus a corpului linia de tăiere, însoțită dedesubt de milesimul cu cifre de argint: „1973"; în capul diminuat şi cusut al scutului, în câmp roşu, apare denumirea cu litere capitale de argint: „Cantemir"; scutul timbrat de o coroană deschisă cu cinci fleuroane, de aur* (fig. 10)[14].

Aflată în uz sporadic aproape două decenii, emblema dată a devenit cunoscută şi, în anul 2016, a servit drept unul din punctele de pornire la elaborarea stemei şi drapelului raionului Cantemir[15].

Stema oraşului Cantemir elaborată în 2018, se bazează pe două embleme.

Prima ține de simbolizarea denumirii oraşului care evocă numele familiei domnitoare a Cantemireştilor. Cercetările întreprinse în heraldica familială a Cantemireştilor a dus la concluzia că Dimitrie Cantemir a fost primul reprezentant al familiei care a folosit o stemă personalizată, dar deja după părăsirea scaunului domnesc. El a utilizat o compoziție heraldică, consemnată documentar din circa 1712–1716, care a îmbinat tradiționala stemă domnească (capul de bour) cu nişte arme de familie alese probabil chiar de domn: două amfiptere (şerpi sau dragoni înaripați), care înconjoară stema țării şi țin în cozi însemne domneşti: un sceptru şi o spadă. Aceste mobile din stema de factură moldovenească au fost preluate şi de copiii lui Dimitrie Cantemir în stema familială rusească de factură europeană. Astfel, în cartierul al doilea al stemei din urmă, găsim următoarea

12 *RSS Moldovenească. Orânduire administrativ-teritorială la data de 1 aprilie 1988...*, p. 137.

13 Ion Domencu, *Cantemir*, în *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, Agenția Națională de Presă „Moldpres", vol. 3. C – Ch, Chişinău, s.n., 2001, p. 125-128; *Arhiva curentă a Comisiei Naționale de Heraldică (CNH)*, Dosarul oraşului Cantemir, Chestionarul heraldic.

14 *Arhiva curentă a CNH*, Dosarul oraşului Cantemir, Chestionarul heraldic.

15 Silviu Andrieş-Tabac, *Stemele şi drapelele raioanelor Republicii Moldova*, Chişinău: Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2018, p. 41–43, 195.

Fig. 10. Variantă a emblemei paraheraldice a oraşului Cantemir stabilită în 2000. Autor necunoscut

Fig. 11. Stema personalizată a lui Dimitrie Cantemir, utilizată în Rusia după 1711, tipul II, varianta de pe frontispiciul „Hronicului vechimii româno-moldo-vlahilor", publicat la Iaşi în 1835 (apud Dan Cernovodeanu).

compoziție, recunoscută de specialişti drept armele heraldice ale familiei Cantemir: pe roşu, două amfiptere (şerpi sau dragoni înaripați) verzi, afrontate şi încolăcite în forma cifrei 8, însoțite dedesubt de un buzdugan în bandă şi o sabie curbă în bară, încrucişate în săritoare, ambele de argint (fig. 11)[16].

Din stema familiei Cantemir, în stema oraşului Cantemir au fost preluate numai amfipterele, păstrându-li-se culoarea verde, tradițională şi specifică acestor mobile heraldice.

Cel de-a doua mobilă emblematică este reprezentată de un fir de trandafir roşu, în culori naturale. Trandafirul este considerat drept un simbol al acestui oraş sudic de mai multă vreme şi primăria locală depune eforturi susținute în vederea răspândirii cultivării acestei plante şi a promovării imaginii ei emblematice[17]. Intrarea trandafirului în stemă marchează această idee şi constituie chezăşia dăinuirii plantațiilor de trandafiri în urbe.

16 Silviu Andrieş-Tabac, *Armele heraldice ale Cantemireştilor*, în *Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII* /Academia de Ştiințe a Moldovei, coordonator şi redactor ştiințific Andrei Eşanu, Chişinău: Ştiința, 2008, p. 571-597: 25 fig.

17 *Arhiva curentă a CNH*, Dosarul oraşului Cantemir, Chestionarul heraldic.

Câmpul de aur (galben în drapel) a fost ales din considerente tehnice. Semnificațiile heraldice generale ale acestui smalt sunt inteligența, prestigiul, virtutea, grandoarea, slava, bogăția şi altele[18].

Coroana murală de aur cu trei turnuri care timbrează scutul, în conformitate cu normele heraldice naționale, consemnează statutul de oraş-reşedință de raion.

Drapelul satului a fost elaborat în baza stemei.

IV. Concluzii

Cele trei localități urbane, ale căror simboluri heraldice şi vexilologice au fost prezentate în acest articol, au în comun faptul că sunt localități noi, apărute în perioada sovietică, în jurul unor întreprinderi agro-industriale noi. Lipsite de tradiția seculară a satelor cunoscute din Evul Mediu sau chiar din epoca modernă, reperarea unor idei identificatorii pentru simbolizarea acestor localități, născute cu denumiri artificiale, constituie o sarcină grea. De regulă, populația venită din diferite locuri nu are vreo legătură sentimentală cu satele vecine pe moşia cărora au fost înființate, încât autoritățile nu acceptă întotdeauna utilizarea unor mobile legate de moşia istorică. O altă problemă comună pentru astfel de localități este şi dispariția în timp a întreprinderilor economice care au generat apariția noii unități administrativ-teritoriale, încât autoritățile nu-şi mai doresc să accepte mobile legate de producția de cândva. Cu toate aceste dificultăți, procedeele heraldice obişnuite, instrumentate iscusit şi atent, pot oferi soluții heraldice acceptabile din toate punctele de vedere.

NOILE SIMBOLURI ALE ORAŞELOR GHINDEŞTI, BIRUINȚA, CANTEMIR

REZUMAT

În anul 2018, şase localități urbane din Republica Moldova s-au învrednicit de înregistrarea stemelor şi drapelelor lor în Armorialul General al Republicii Moldova: Lipcani, raionul Briceni (7 mai); Glodeni (31 mai); municipiul Străşeni (28 iunie); Ghindeşti, raionul Floreşti (21 septembrie); Biruința, raionul Sângerei (21 decembrie) şi Cantemir (26 decembrie). În acest articol se prezintă stemele şi drapelele ultimelor trei, elaborate de autor şi desenate de arhitecta Mariana Şlapac (cele ale Biruinței în colaborare cu pictorul Iurie Caminschi).

Oraşele Ghindeşti, Biruința şi Cantemir au în comun faptul că sunt localități noi, apărute în perioada sovietică, în jurul unor întreprinderi agro-industriale noi. Lipsite de tradiția seculară a satelor cunoscute din Evul Mediu sau chiar din epoca modernă, reperarea unor idei identificatorii pentru simbolizarea acestor localități, născute cu denumiri

18 Silviu Andrieş-Tabac, *Introducere în heraldică. Noțiuni generale şi întregiri la armorialul teritorial românesc*, Bucureşti, *Editura Universității din Bucureşti*, 2008, p. 34–35.

artificiale, constituie o sarcină grea. De regulă, populația venită din diferite locuri nu are vreo legătură sentimentală cu satele vecine pe moşia cărora au fost înființate, încât autoritățile nu acceptă întotdeauna utilizarea unor mobile legate de moşia istorică. O altă problemă comună pentru astfel de localități este şi dispariția în timp a întreprinderilor economice care au generat apariția noii unități administrativ-teritoriale, încât autoritățile nu-şi mai doresc să accepte mobile legate de producția de cândva. Cu toate aceste dificultăți, procedeele heraldice obişnuite, instrumentate iscusit şi atent, pot oferi soluții heraldice acceptabile din toate punctele de vedere.

Cuvinte-cheie: heraldică, vexilologie, stemă urbană, drapel urban, Republica Moldova, oraşul Ghindeşti, oraşul Biruința, oraşul Cantemir.

THE NEW HERALDIC SYMBOLS OF THE TOWNS OF GHINDEŞTI, BIRUINȚA, CANTEMIR

ABSTRACT

In 2018, six Moldovan towns have registered their coats of arms and flags in the General Armorial of the Republic of Moldova: Lipcani, Briceni raion (= district) (May 7); Glodeni (May 31); Străşeni municipality (June 28); Ghindeşti, Floreşti raion (September 21); Biruința, Sângerei raion (December 21) and Cantemir (December 26).

This article presents the coats of arms and the flags of the last three towns, elaborated by the author and drawn by the architect Mariana Şlapac (those of Biruința in collaboration with the painter Iurie Caminschi).

The cities of Ghindeşti, Biruința and Cantemir share the fact that they are new settlements, emerging during the Soviet period, around the new agro-industrial enterprises. Lacking a secular tradition similar to the villages known from the Middle Ages or even from the Modern Age, also using artificial names, finding a symbolic idea for these localities is a very difficult task. As a rule, the population came from different places has no sentimental connection with the neighboring villages on which domains these new communities were settled, so the authorities do not always accept the use of heraldic charges related to the historical traditions of the land. Another common problem for such localities is the progressive disappearance of the economic enterprises that generated the emergence of the new administrative-territorial unit. As a consequence, the authorities no longer wish to accept the emblems related to the former economic production. Despite all these difficulties, the usual heraldic procedures, if skillfully and carefully handled, can provide the heraldic solutions acceptable in all respects.

Keywords: heraldry, vexillology, civic coat of arms, civic flag, Republic of Moldova, Ghindeşti town, Biruința town, Cantemir town.

04.05.2019

Silviu Andrieş-Tabac – istoric-arhivist, sursolog, heraldist, doctor în istorie, conferenţiar cercetător; Heraldist de Stat al Republicii Moldova, şeful Cabinetului de heraldică, Aparatul Preşedintelui Republicii Moldova, Bulevardul Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 154, MD-2073 Chişinău, Republica Moldova; membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române; membru al Comisiei Naţionale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova; preşedintele Societăţii de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore"; e-mail: silviu_tabac@yahoo.fr